

Määritelty Hän
Henkilön nimeäminen ja kuvaaminen Suomen Kuvalehden
Hän-palstalla

Helka Pyökkö
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2012

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

PYLKKÖ, HELKA: Määritelty Hän. Henkilön nimeäminen ja kuvaaminen Suomen Kuvalehden Hän-palstalla

Pro gradu -tutkielma, 95 sivua + 2 liitettä
Kevät 2012

Henkilöjuttu on tekstilaji, jossa asiat voidaan esittää subjektiivisemmin, vaihtelevammin rakentein ja tyyllillisesti vapaammin kuin objektiivisuuteen pyrkivissä tekstilajeissa, kuten uutisessa. Henkilöjutun tehtävä on luoda esiteltävästä henkilöstä elävä ja monipuolinen kuva jostakin näkökulmasta. Tässä tutkielmassa tarkastellaan, miten tuota kuvaa luodaan esiteltävästä henkilöstä käytettyjen substantiivilausekkeiden ja itsenäisesti esiintyvien adjektiivilausekkeiden avulla.

Aineisto koostuu Suomen Kuvalehden Hän-palstalta poimituista jutuista. Palsta on kyseiseen lehteen vakiintunut, ja se julkaistaan lehden jokaisessa numerossa. Aineistossa on 17 artikkelia. Ne on poimittu ajalta syyskuu 2010 – joulukuu 2010, ja mukana ovat kaikki tuona aikana julkaistut lehden numerot.

Tutkimusote on kvalitatiivinen ja tarkastelutapa semanttinen. Semantiikkaa tutkitaan niin rakenteellisesta kuin merkityskenttiä havainnoivasta näkökulmasta. Rakenteen semantiikkaa tutkitaan henkilöstä käytettyjen substantiivilausekkeiden eli nimeävien elementtien avulla. Rakenteen semantiikka kertoo, millaisia merkitysyhteyksiä lausekkeen osien välille syntyy ja millaisen merkityskokonaisuuden rakenne synnyttää. Lausekkeet on jaettu neljään luokkaan: 1) pelkät edussanat, 2) tarkennekentän täyttävät lausekkeet, 3) kuvailukentän täyttävät lausekkeet ja 4) eri kenttiä yhdistävät lausekkeet. Pelkkiin edussanoihin kuuluvat myös propriit ja pronominit, mutta niitä ei oteta kaikissa numeerisissa havainnollistuksissa lukuun. Neljännen ryhmän lausekkeissa on usein myös jälkimääritteitä. Analyysi osoittaa, että pelkät edussanat ovat keveytensä ansiosta yleisin tapa nimetä henkilö. Nekin voivat silti luokitella kohdetta tehokkaasti ja luoda paljon mielikuvia. Mutkikkaat rakenteet tiivistävät paljon tietoa, mutta niitä käytetään raskautensa vuoksi harvakseltaan. Kuvailumääritteet ovat tarkenteita olennaisempia. Kohdehan on lukijalle valmiiksi selvä, joten kohteen poimivaa tarkennusta ei juuri tarvita, mutta kuvailu puolestaan on jutun tavoite.

Merkityskentät jakautuvat kahteen pääluokkaan: 1) Hän yhteiskunnallisena ja 2) Hän yksityisenä henkilönä. Kumpikin pääluokka on tärkeä henkilön kuvaamisessa palstalla. Yhteiskunnallisesti henkilöä on yleisintä kuvata työn perusteella. Lisäksi nimetään yhteiskunnallisen aktiivisuuden, koulutuksen ja useiden pienten yhteiskunnallisten piirteiden näkökulmasta. Yksityisenä henkilönä haastateltava nimetään useimmin persoonansa ja taipumustensa perusteella. Muut yksityisen alueeseen lukeutuvat luokat ovat ikä, sukupuoli, perheenjäsenyys sekä ajatteluun kytkeytyvät piirteet.

Tuloksista voi päätellä, että henkilöjutussa on mahdollista tarkastella kohdetta vahvastikin näkökulmaisesti sekä kuvaillen ja tämä on myös odotettavaa. Siksi voimakkaat ilmaukset eivät välttämättä ohjaa huomaamattomasti lukijan tulkintaa vaan haastavat lukijan punnitsemaan tulkintojaan. Jossain määrin valinnat toki suuntaavat tulkintaa, eikä lukija aina tule kyseenalaistaneeksi kirjoittajan valintoja.

Asiasanat: lehtikieli, tekstintutkimus, semantiikka, lausekerakenne, henkilönnimitykset

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen taustaa	1
1.2. Tutkimuskysymykset ja aineisto	2
1.3. Hän-palsta	4
2. TEOREETTISTA TAUSTAA.....	7
2.1. Kieli funktionaalisen järjestelmänä	7
2.2. Semanttisia perusteita.....	9
2.2.1. Kielellisen merkityksen luonne.....	9
2.2.2. Kategorisointi	12
2.2.3. Henkilöstä käytetyt substantiivilausekkeet ja itsenäiset adjektiivilausekkeet	14
3. LAUSEKERAKENTEEN VAIKUTUS SEMANTIikkaAN.....	17
3.1. Pelkkä edussana	19
3.1.1. Propri ja pronomini	20
3.1.2. Yhdestä sanasta koostuvat substantiivit	25
3.1.3. Yhdyssanat	26
3.1.4. Sisäisen genetiivin sisältävät sanajonot	27
3.2. Tarkennekentän täyttävät substantiivilausekkeet	30
3.2.1. Selvästi tarkenteelliset lausekkeet.....	31
3.2.2. Tulkinnanvaraisesti tarkenteelliset lausekkeet	33
3.3. Kuvailukentän täyttävät substantiivilausekkeet	35
3.3.1. Restriktiivisyys ja ei-restriktiivisyys	36
3.3.2. Keskeisen merkitysaineksen sijoittuminen kuvaileviin määritteisiin	41
3.4. Eri kenttiä yhdistävät substantiivilausekkeet	44
3.4.1. Tarkenne- ja kuvailukentän täyttävät lausekkeet	44
3.4.2. Jälkimääritteelliset lausekkeet.....	45
3.4.3. Etu- ja jälkimääritteitä sisältävät lausekkeet	49
4. SEMANTTISET AIHEPIIRIT	52
4.1. Hän yhteiskunnallisena henkilönä.....	54
4.1.1. Työ.....	55
4.1.2. Yhteiskunnallinen aktiivisuus	59
4.1.3. Koulutus	60
4.1.4. Muut yhteiskunnalliset piirteet.....	62
4.2. Hän yksityishenkilönä	67
4.2.1. Ikä.....	67
4.2.2. Sukupuoli	69
4.2.3. Perheenjäsenyys	72
4.2.4. Persoona ja taipumukset.....	73
4.2.5. Ajatteluun kytkeytyvät piirteet	75
4.3. Erityishuomio kiellosta	77
5. PÄÄTELMÄ	82
LÄHTEET	87
LIITE 1: Esimerkkejä substantiivilausekkeen osista	
LIITE 2: Esimerkkiartikkeli Hän-palstalta	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen taustaa

Kieli on kiinnostava ilmiö, sillä se on samanaikaisesti järjestelmällinen ja joustava. Sen säännösten selkäranka toisaalta asettaa tiettyjä rajoja mutta toisaalta antaa ilmaisupotentiaalin kulloinkin tarvittavien merkitysten tuottamiseen. Lisäksi se joustaa niin, että säännöstöä rikkomalla voidaan rakentaa uudenlaisia merkityksiä. Valitsemalla lukuisista ilmaisutavoista juuri tietyn ja kenties venyttämällä perinteisiä tapoja käyttää tuota ilmaisua voimme ilmaista uniikkeja ajatuksia. Tällöin väistämättä piirrämme maailmasta jonkinlaisen kuvan. Puhutaankin usein siitä, että kielellä representoidaan maailmaa esittämällä se jonkinlaisena ja että tämä representoiminen myös rakentaa maailmaa uudelleen (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 56–57).

Olen kiinnostunut lehtiteksteistä sekä teksteistä ja kirjoittamisesta ylipäättään. Niissä kiinnostavaa on juuri se, kuinka monien ilmaisukeinojen joukosta valikoimme – toisaalta valinnan mahdollisuudesta ja toisaalta valinnan pakosta johtuen – kulloinkin tietyt ilmaukset ja kuinka tämä valinnoista rakentunut kokonaisuus luo kuvaa käsiteltävästä asiasta. Niinpä pro gradussani halusin perehtyä lehtiteksteihin, joten tarkastelen Suomen kuvalehden Hän-palstan artikkeleja. Koen ne hyvin kiinnostaviksi, sillä niissä on toisella tavalla mahdollisuus tehdä ilmaisullisia valintoja kuin vaikkapa uutisessa.

Henkilöjuttu on sikäli kiinnostava tekstilaji, että se keskittyy tietyn henkilön esittelyyn. Taustamateriaalina toimii yleensä suurelta osin reaalin haastattelu. Jutussa henkilö on tekemisineen, ajatuksineen ja puheineen vahvasti esillä. Kuitenkin juttu on tekijänsä teksti: kirjoittaja valitsee, mitä asioita nostaa tekstissä käsiteltäviksi, miten asiat esittää ja millaisen kuvan henkilöstä luo. Lauri Kotilainenkin (1989: 60) muistuttaa lehtijutun kirjoittamisoppaassaan, että kirjoitusolosuhteet ja esimerkiksi jutun perustana olevat tosiasiat eivät ole määrääviä, vaan tekijä päättää lopulta kaiken. Kirjoittaja on siis se johdattelva voima, joka saattaa lukijan esiteltävän henkilön äärelle ja näyttää henkilön tietynlaisesta näkökulmasta.

Tiedotustutkimuksessa journalismia kuvataan usein joko peiliksi tai ikkunaksi todellisuuteen. Peili-metaforan mukaan journalismi peilaa yhteisön jäseniä heille itselleen – näemmehän peilistä myös itsemme. Ikkunana journalismi taas antaisi

vastaanottajille näkymän muihin. Vastaanottajat ovat peili-metaforan mukaisesti jollakin tapaa osallisena journalismin esittämässä mutta ikkunametaforan mukaan sen ulkopuolisia. (Pietilä 1998: 94.) Näillä metaforilla pohditaan lähinnä tiedotusopillisesta näkökulmasta journalismin vastaavuutta todellisuuteen sekä vastaanottajien osallisuutta tiedon tulkintaan. Metaforia voisi mielestäni kuitenkin soveltaa myös kielelliseen merkityksenantoon. Voisi pohtia, tarjoavatko tekstin kielelliset valinnat määrätyn ikkunan merkitykseen, vai tarkasteleeko lukija peilin heijastamia merkityksiä verraten niitä omiin käsityksiinsä. Nähdäkseni kirjoittaja toisaalta asettaa valinnoillaan tietynlaiset ikkunanraamit, joiden kehystämänä lukija katselee kohdetta. Kirjoittaja näyttää siis haastateltavan lukijalle jonkinlaisena. Toisaalta juttua tulkitaan samaan aikaan myös peili-metaforan mukaisesti: lukija näkee kohteen suhteessa itseensä ja ympäröivään yhteisöön. Merkitykset eivät siis välity sellaisinaan ikkunan kautta lukijalle, vaan tämä tekee tulkintansa oman maailmantietonsa, käsitystensä ja kielitajunsa mukaisesti – voi jopa kyseenalaistaa kirjoittajan valintoja. Sekä kirjoittaja että lukija ovat siis aktiivisia merkityksentuottajia.

1.2. Tutkimuskysymykset ja aineisto

1900-luvun lopulla alettiin vuosikymmenten kieliopillisesti painottuneen kielentutkimuksen jälkeen kiinnostua myös pragmatiikasta ja teksteistä. Kielentutkimuksen ulkopuolellakin kiinnostuttiin tekstien kokonaismerkityksistä ja merkitysten rakentumisesta kielellisissä valinnoissa. Syntyi diskurssintutkimukseksi kutsuttu tutkimussuuntaus, ja puhutaan jopa diskursiivisesta ja kielellisestä käänteestä humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä. Lingvistiikassa tekstien kokonaismerkityksiä tutkii pragmaattinen tekstilingvistiikka, jolle eri tutkijoilla on myös muita nimityksiä (Saukkonen 1984: 140). Näiden muutosten myötä tekstejä on tutkittu paljon ja hyvin monista näkökulmista.

Lehtikieltä on tutkittu paljonkin, mutta tässä mitä moninaisimpia lehtiä tulvivassa maailmassamme on vielä paljon tarvetta tarkastella, miten lehdissä käytetään kieltä ja mitä merkitystä kielellä näissä yhteyksissä on. Lisäksi on tärkeää, että lehtikieltä tutkitaan sekä yleisiltä piirteiltään että erikseen tekstilajien sisällä. Henkilöjuttu on keskeisiä ja laajasti käyttöön vakiintuneita lehtitekstilajeja. Siksi on relevanttia tutkia tämän tekstilajin kielellisiä piirteitä. Henkilöjuttu on myös tärkeä

genre, kun pohditaan, miten mediassa luodaan kuvia ihmisistä. Henkilöjuttu tarjoaa otollisen portin niiden kielellisten keinojen äärelle, joilla henkilöyttä voidaan rakentaa.

Henkilöjutussa luodaan lukuisin keinoin kuvaa haastateltavasta. Tässä tutkielmassa perehdytään siihen, miten nimeäminen ja kuvaaminen vaikuttavat tuon kuvan syntyyn. Tarkasteltavina ovat substantiivilausekkeet määritteineen. Lisäksi käsittelen hiukan myös itsenäisesti esiintyviä adjektiiveja (ei siis substantiivilausekkeissa määritteinä olevia). Ne nimittäin rakentavat samoja aihepiirejä kuin substantiivilausekkeet ja substantiivilausekkeiden osana esiintyvät adjektiivit. Ensin pureudun siihen, kuinka substantiivilausekkeen rakenne synnyttää ilmauksen merkitystä – kuinka siis kieliopillinen kompleksisuus vaikuttaa merkityksen rakentamiseen. Sitten siirryn tarkastelemaan aihepiireittäin, millaiset merkitykset nousevat aineiston teksteissä esiin – siis millaisina haastateltavat näytetään lukijalle. Pää- ja alatutkimuskysymykseni ovat siis:

Miten ja millaisia merkityksiä esiteltävästä henkilöstä rakennetaan hänestä käytetyissä substantiivi- ja adjektiivilausekkeissa?

- a) **Miten merkitystä voidaan rakentaa lausekkeiden rakenteen avulla?**
- b) **Mihin aihepiireihin muodostetut merkitykset jakautuvat?**

Aineistoni koostuu 17:stä Suomen Kuvalehdessä syyskaudella 2010 julkaistusta jutusta. Tekstit on poimittu ajalta syyskuu 2010 – joulukuu 2010. Mukana ovat kaikki tuona ajanjaksona ilmestyneet Hän-jutut. Poimimalla kaikki tekstit yhtenäiseltä ajanjaksolta tulevat eri piirteet kattavasti esiin. Tutkittavana on siis tietty palsta tiettyinä aikana. Neljän kuukauden ajanjakso on syvälukevaa ja kvalitatiivista työtäni varten sopiva, ja se antaa myös jo varsin havainnollisen kuvan kyseisestä palstasta yleisemminkin. Kirjoittajia on 14. Kun eri tekijöitä on paljon, eivät yhden henkilön ominaiset kirjoitustavat pääse hallitsemaan tarkasteltuja piirteitä ja niistä tehtyjä havaintoja. Näin saadaan kattava kuva siitä, miten kyseisellä palstalla melko yleisesti voidaan henkilöitä esitellä. Kaksi toimittajaa on kirjoittanut useamman kuin yhden tekstin, mutta se ei nähdäkseni vinouta tilannetta. Erilaiset esiteltävät henkilöt varmistavat sen, etteivät teksteistä etsittävät esittelytavat jää yksipuolisiksi. Jos kaikki edustaisivat vaikkapa tiedemaailmaa, voisivat jotkin henkilöitä esittelevät piirteet jäädä aineiston ulkopuolelle. Haastateltavat pyritäänkin löytämään elämän eri osa-alueilta (Ruokanen). Aiemmin valittiin vain suomalaisia, mutta nykyisin kuka tahansa voi olla Hän (Ruokanen).

Aineisto on juttumäärältään melko pieni. Jutut ovat kuitenkin parin aukeaman mittaisia, jolloin tutkittavaa tekstimassaa kertyy kohtalaisen paljon. Pysin kartoittamaan erilaisia keinoja esitellä henkilöä ja pohtimaan näiden keinojen semanttisia vaikutuksia. Tarkoitus ei siis ole tehdä laajan aineiston perusteella kvantitatiivisia yleistyksiä ja kaikenkattavia listauksia. Siksi kohtuullisen kokoinen aineisto on järkevin valinta. Analyysiesimerkkejä varten olen antanut kullekin jutulle koodin. J viittaa sanaan juttu ja numero tiettyyn juttuun. Olen numeroinut jutut ilmestymisjärjestyksessä, ja koodi- ja julkaisutiedot löytyvät työn lähteistä. Käytän koodeja vain sisennetyissä esimerkeissä; leipätekstissä esiintyviä esimerkkilausekkeita en paikanna juttuihin, jotta teksti pysyisi miellyttävänä lukea.

1.3. Hän-palsta

Genren käsite perustuu ajatukseen eri tekstiesiintymiä yhdistävistä joukoista. Kun joillakin tekstiesiintymillä on tarpeeksi paljon yhteisiä piirteitä, niiden voidaan nähdä muodostavan oman, muista tekstijoukoista eroavan lajinsa. Yhdistäviä piirteitä voivat olla vaikkapa sisältöön ja tyyliin liittyvät seikat sekä konteksti ja tavoite. Genren on määritelty olevan myös kielellisesti toteutunut sosiaalinen toimintatyyppi. (Shore & Mäntynen 2006: 21.) Tekstien kokonaismerkityksiä tutkiva pragmaattinen tekstilingvistiikkakin näkee tekstilajin kommunikatiivisena ja toiminnallisena sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä sekä semioottisena merkinä (Saukkonen 1984: 140).

Henkilöjuttu on arkisessa kielenkäytössäkin tunnettu tekstilaji. Käytännössä henkilöjuttuja on valtavan monenlaisia: niitä julkaistaan lukuisissa erilaisissa lehdissä asiapainotteisista sanomalehdistä aina viihteellisiin aikakauslehtiin. Lisäksi jutut vaihtelevat tyyliältään kepeistä syväluotaaviin analyysieihin. Myös näkökulmat ja juttujen pituudet vaihtelevat. Näin ajatellen eri henkilöjutut poikkeavat toisistaan juuri genreä yhdistävien piirteiden osalta. Eroistaan huolimatta eri henkilöjutuilla on valtavasti myös yhteistä – ja vieläpä edellä mainittujen ratkaisevien piirteiden osalta. Näenkin, että yhden tekstilajin sisällä yhdistävät piirteet ovat eroja suurempia ja toisaalta erot muihin tekstilajeihin ovat suurempia kuin tekstilajin sisäiset tekstiesiintymien erot.

Toisaalta on muistettava, että vastoin kuin aiemmin tutkimuksessa ajateltiin,

eivät tekstilajit ole suljettuja ja rajoiltaan selviä luokkia. Genret limittyvät keskenään ja lisäksi muuttuvat ajan myötä. Jos tekstilaji hahmotetaan prototyyppinä ja piirrekimppuna, otetaan huomioon, että todellisilla tekstilajien edustajilla on vaihtelevissa määrin tekstilajia määrittäviä piirteitä ja jotkin tekstit ovat prototyyppisempiä lajinsa edustajia kuin toiset. (Shore & Mäntynen 2006.) Siksi ei aina ole helppoa määritellä, mikä on henkilöjuttu ja mikä vaikkapa henkilöhaastattelu. Luokitan Hän-palstan jutut kuitenkin nimenomaan henkilöjutuiksi, koska ne eivät ole haastattelumuotoon kirjoitettuja ja ne perustuvat paljolti kertoviin ja kuvaaviin osuuksiin, jotka miellän juuri henkilöjutulle ominaisiksi. Kauppinen ja Laurinen (1988: 58–60) toteavatkin tekstityyppien perusjaottelua esitellessään, että kertovat tekstit ovat esimerkiksi elämäkertoja ja kuvailevat tekstit taas vaikkapa kaunokirjallisuuden henkilökuvauksia. Lukemissani Hän-palstan jutuissa on paljon yhteisiä piirteitä elämäkertojen ja henkilökuvausten kanssa. Panu Rätty (1998: 138) puhuu henkilökuvausta ja erottaa sen henkilöhaastattelusta siten, että haastattelussa välitetään tietoa, mutta henkilökuvausta tavoitellaan laajaa kokonaiskuvaa ihmisestä, vaikutetaan lukijoihin ja muokataan tietoa sen välittämisen sijaan sekä etsitään uudella tavalla ilmaistuja tosiasioita ja tuoreita tulkintoja. Hän-palstan jutut ovat nähdäkseni suurelta osin juuri tämän tyyppisiä.

Rainion (1981: 13) mukaan sanomalehtityyli edustaa asiattyliä. On kuitenkin tavallista ajatella, että kaikki journalismi on ainakin jossain määrin asiattyylistä ja sen tehtävä on jakaa asiantietoa. Rainion kahtiajaon mukaan asiattyyli välittää lukijalle asiasisällön ja kaunokirjallisella tyylillä ihminen ilmaisee elämyksiään, näkemyksiään ja mielteitään (mp.). Kaunokirjallisessa tyylissä näkyy myös kirjoittajan persoonallinen ilmaisutapa ja asenne aihetta kohtaan (mp.). Lehtityylillä puolestaan tarkoitetaan tavallisesti uutistyyliä, vaikka muidenkin lehtigenrejen voi katsoa kuuluvan lehtityyliin. Tällaisen tyylin Kylävaara määrittelee muun muassa asiattyyliseksi, lyhyitä lauserakenteita suosivaksi, toistoja välttäväksi, niukasti adjektiiveja käyttäväksi ja yleensä vailla vahvoja tunnelatauksia olevaksi. (Kylävaara 1981: 50–53.) Henkilöjutut ovat mielestäni lehtityyliä, mutteivät vastaa sellaisenaan Kylävaaran uutistyyliä, vaikka niissä hyödynnetään asiattyliä ja jaetaan asiantietoa. Mukana on kaunokirjalliselle tyylille ominainen persoonallinen ilmaisutapa ja jonkinlainen asennekin ainakin valitun näkökulman kautta, vaikei se suoranaisesti kirjoittajan oma olisikaan. Henkilöjuttu pelaa usein juuri toistoilla, adjektiiveilla ja tunteilla. Niinpä pidän henkilöjuttua tyylillisesti jonkinlaisen jatkumon keskikohdille asettuvana. Tämä on tärkeää huomata, sillä asiattyyli luo vaikutelman faktapohjaisesta tiedonjaosta, mutta luovan tyylin

valinnat ja näkökulmat rakentavat vahvastikin mielikuviin nojaavaa kuvaa haastateltavasta ja esittävät tämän tulkiten, jossakin valokeilassa.

Hän-palstan jutut ilmestyvät joka Suomen Kuvalehdessä tiettyssä osassa lehteä. Ne ovat siis lehden sisäisenä genrenä kontekstinsa puolesta määriteltyjä. Myös niiden muoto noudattaa tiettyä kaavaa: Jutut ovat parin aukeaman mittaisia ja koostuvat leipätekstin lisäksi lyhyestä ingressistä sekä otsikosta, joka on aina esiteltävän henkilön nimi. Jutuissa on myös pieni faktalaatikko henkilön perustiedoista. ”Elämäni kuva” -laatikko esittelee jonkin haastatellulle tärkeän kuvan lyhyen perustelusitaatin kera. Kussakin jutussa on yksi suuri kuva sekä muuta kuvitusta kuvateksteineen. Jutuissa on myös yläalaidassa tekstinosto leipätekstistä.

Sisältö on painotuksiltaan ja yksityiskohdiltaan luonnollisesti juttukohtainen, mutta tiettyjä yhteisiä piirteitä on havaittavissa. Kaikissa jutuissa mainitaan jotakin työstä sekä jutun näkökulman kannalta tärkeistä elämäntapahtumista. Kukin juttu rakentuu jonkin näkökulman tai teeman ympärille: henkilö on jollakin tapaa ajankohtainen tai merkittävä. Tekstilajin tavoitteeksi tulkitsen ennen kaikkea ajankohtaisen henkilön esittelemisen. Lisäksi asiapohjaista ja toisaalta luovaa tyyliä yhdistelevä genre pyrkii varmastikin tarjoamaan lukijalle elämyksiä.

2. TEOREETTISTA TAUSTAA

2.1. Kieli funktionaalisen järjestelmänä

Sapir ja Whorf pohtivat kielellisessä suhteellisuushypoteesissaan kielen ja ajattelun yhteyttä toisiinsa. Teorian tiukan tulkinnan mukaan kielen nähdään määräävän ajattelun rajat: se, mitä ajattelemme ja miten maailman näemme, on seurausta kielessämme olevista ajattelun malleista. Löyhemmän tulkinnan mukaan kieli vaikuttaa tapoihimme ajatella, mutta se ei pidä meitä vankinaan eli ei pakota meitä ajattelemaan aina tietyllä tavalla. (Leino 1987: 30–32.) Ajattelen, että kieli toki vaikuttaa siihen, miten hahmotamme maailmaa. Jaammehan yhteisen kielen käyttäjinä yhteisiä merkityksiä, jotka ohjaavat näkemään asiat tietyllä tavalla käsitteistettyinä. En kuitenkaan usko, että olisimme kieleemme vankeja emmekä pystyisi venyttämään mielikuvitustamme tai tulkintojamme. Merkityksiä voi olla jo ennen kielellistä muotoa.

Teoreettinen taustani ja näkemykseni kielestä nojaa diskursiivisiin, konstruktionistisiin ja tekstilingvistiikan perinteisiin, joita kaikkia yhdistää näkemys kielestä funktionaalisen ja tilanteisen järjestelmänä. Diskurssitutkimuksen varsin vaihtelevia ja monialaisia muotoja yhdistää näkemys kielestä muuttuvana, mukautuvana ja käyttötilanteeseen kytkeytyvänä todellisuuden rakentajana sekä näkemys merkitysten syntymisestä kielenkäyttäjien neuvotteluna (Pietikäinen & Mäntynen 2009). Diskurssi on liukas käsite, ja sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi laajasti kielen luonnetta sosiaalisen tai tilanteisen toiminnan resurssina tai toisaalta erilaisia kiteytyneitä merkityksellistämisen tapoja (mts. 22–27). Sosiaalisen konstruktionismin mukaan kielenkäytöllä konstruoidaan eli rakennetaan ympäröivää maailmaa ja sen ilmiöitä. Kieli vaikuttaa siihen, miten maailmaa hahmotamme. (Pälli 2003: 11.)

Tutkimuksessani diskursiivinen ja konstruktionistinen ajattelu ilmenee siten, että näen lehtijuttujen kielellisten valintojen rakentavan kirjoittajan ja lukijan yhteisen merkitysneuvottelun myötä kuvaa haastateltavasta. Kirjoittajan tekemät kielelliset valinnat luovat tulkitsijalle mielikuvia ja ohjaavat näkemään haastateltavan tietyllä tavalla. Toisaalta merkitys ei ole lukkoonlyöty vaan joustaa tulkinnassa. En tutkielmassani pyri rakentamaan kuvaa jostakin kiteytyneestä diskurssista, vaan tarkoitan diskursiivisella ajattelullani lähinnä diskurssin laajaa merkitystä

merkityksellistämisen resurssina. Toisaalta oletan, että juttujen taustalla on yhteiskunnassamme vallitsevia kiteytyneitä diskursseja, jotka osaltaan vaikuttavat kirjoittajan kielenkäyttöön ja joihin tottuneena lukija tekstiä tulkitsee. Esimerkiksi ammattien korostuessa aineistossani vaikuttavat tulkintoihin ja kirjoittajan kielellisiin valintoihin ne totutut tavat, joilla kulttuurissamme puhutaan työstä ja työelämästä. Totuttuja merkityksellistämisen tapoja on kuitenkin monia ja nekin joustavat ja muuttuvat käytössä. Anna Uusitalo (2000: 5) toteaa, että sanomalehden moniäänisyys on erilaisten maailmankuvien kohtaamista, sosiaalista vuorovaikutusta ja merkityksistä neuvottelua. Tämän voi mielestäni yleistää muuhunkin journalismiin.

Myös tekstilingvistiikka monissa muodoissaan on osa sitä kivijalkaa, jonka varaan tässä tutkielmassa nojaan. Tekstintutkimuksessa tukeudutaan usein hallidayläiseen ajatteluun kielestä sekä Hallidayn tunnetuksi tekemään systeemifunktionaaliseen kielioppiin. Vaikka en käytäkään tutkielmassani SF-teoriaa sellaisenaan metodina, pohjautuvat analyysini lähtökohdat hallidayläisiin peruseriaatteisiin. Systeemifunktionaalinen näkemys perustuu siihen, että kielellä on toisaalta semanttinen merkityksenantofunktio ja toisaalta kieli on systeemistä eli valintoihin perustuvaa (Paso 2007: 28).¹ Valintojen avulla voidaan toteuttaa merkityksenantotehtävää. Valitut ilmaukset saavat merkitystään siitä, mitä muita valintoja olisi voitu tehdä. Kieli ei ole vain sääntöjen sarja, vaan se nähdään leksikkoon, kielioppiin ja tekstuaalisiin rakenteisiin perustuvana resurssina ja merkityspotentiaalina. Tämä merkityspotentiaali näkyy systeemeissä, jotka ohjaavat sitä, mitä voidaan sanoa, mitä tarkoittaa ja mitä kielellä voidaan tehdä. (Mts. 28.) Länsimaisen lingvistiikan historiassa kieli on nähty muotoina, joihin merkitykset lisätään, mutta funktionaalinen kielioppi näkee kielen merkitysten systeeminä, jolloin on merkityksiä ja muodot valitaan niiden ilmaisuun (Halliday 1985: xiv). Niinpä ajattelen, että toimittaja käyttää kieltä ilmaistakseen ajattelemiaan merkityksiä. Toisaalta kielen keinojen rajallisuuden ja konventionaalisuuden vuoksi tehdyt valinnat eivät aina onnistu palvelemaan täysin haluttujen merkitysten muodostamista. Ja toisaalta myös olemassa olevat rakenteet jossain määrin ohjaavat hahmottamistamme. Tekstit siis toimivat merkitysten raaka-aineena ja nojaavat tässä tiettyihin kielellisiin piirteisiin, mutta merkitys on prosessuaalista sen sijaan, että se olisi teksteissä valmiina (Lehtonen 1998: 116). Näin ollen tarkastelemani lausekkeet suuntaavat merkitysten lukemista, mutta kunkin lukijan tulkinnalle jää tilaa niin yksittäisten lausekkeiden kuin

1 Paso esittelee systeemifunktionaalista lähestymistapaa varsin yleisluontoisesti ja viittaa tässä yhteydessä useisiin lähteisiin.

niiden muodostamien yhteyksien ja laajempien merkitysten ymmärtämisessä.

Useista tutkimusperinteistä juontuvat teoreettiset lähtökohdat toimivat laajana viitekehyksenä ja määrittelevät kielikäsitteistäni. Varsinaiset täsmälliset analyysini avaimet määrittelen kieliopin ja semantiikan perusteiden avulla. Tekstin merkitysten tutkimisessa olennaisia työkaluja ovat nimittäin sekä kieliopin termit että semantiikan joskus laajakin käsitteet. Teksti- ja lauselingvistiikan välinen raja on liukuva, ja niin perinteinen kieliopillinen kuin laajempi tekstilingvistinen tutkimus joutuvat ottamaan toisiaan monin tavoin huomioon (Enkvist 1978: 16, 18). Samaa voi sanoa semantiikan ja kieliopin suhteesta. Taustan määrittely on pohja analyysille, ja analyysin tulokset myös johdattavat uudelleen lähtökohdian äärelle: ne ovat esimerkkejä kielen tavasta rakentaa maailmaa ja antavat hiukan lisätietoa siitä, miten merkitykset syntyvät.

2.2. Semanttisia perusteita

2.2.1. Kielellisen merkityksen luonne

Semantiikassa ja pragmatiikassa voidaan tarkastella merkitysten syntymistä monella tasolla. Esimerkiksi sanat, morfeemit, lausekkeet, lauseet ja laajemmat tekstikokonaisuudet rakentavat kukin omalla tavallaan merkitystä. Niinpä henkilöjuttujen merkitykset syntyvät koko tekstissä, unohtamatta kaikkia konteksteja. Tässä tutkielmassa keskityn sanojen ja lausekkeiden synnyttämiin merkityksiin. Ne ovat olennainen osa henkilön esittelyä, sillä ne ratkaisevat esimerkiksi sen, mihin ryhmiin henkilö sijoitetaan ja millaisia ominaisuuksia häneen yhdistetään.

Semantiikassa lähdetään perinteisesti liikkeelle kielellisen merkin jakautumisesta havaittavaan, fyysiseen puoleen eli merkitsimeen, psyykkiseen sisältöön eli merkitykseen ja lisäksi kohteeseen (Larjavaara 2007: 58–59). Merkitys voidaan jakaa vielä tarkemmin siten, että erotetaan toisistaan käsittemerkitys ja käyttömerkitys. Käsittemerkitykseen kuuluu ensinnäkin intensio, joka on merkin käsitteellinen sisältö. Lisäksi käsittemerkitys sisältää ekstension. Tämä muodostaa joukon kaikista niistä asioista, joihin kyseisellä merkillä voidaan viitata. Ekstensiota voidaan siis luonnehtia intension heijastumaksi kognitiivisessa avaruudessa. Käyttömerkitys puolestaan on merkitsimeen assosioituva funktio, kuten viittaaminen tai predikoiminen. Tätä funktiota sitten toteutetaan erialisissa käytöissä. (Mts. 68–69.) Tämä jaottelu on tärkeä lähtökohta

tutkielmassani. Esimerkiksi kun haastateltava nimetään jollakin sanalla, tehdään valinta siitä, mikä merkitys juuri kyseisellä merkitsimellä halutaan kohteeseen liittää. Sanan opittu intensio rakentaa käsitystämme henkilöstä, ja toisaalta henkilö asetetaan sanan ekstension perusteella johonkin luokkaan, muiden samankaltaisten olioiden joukkoon. Analysoin merkityksiä lähinnä käsittemerkityksen kannalta. Käyttömerkitystä sivuan perustellessani, mitkä kaikki lausekkeet olen poiminut analysoitaviksi.

Käsitteistämällä toisaalta tuodaan hahmoa asioille ja toisaalta sijoitetaan asioita valmiisiin luokkiin. En kuitenkaan näe, että vaikkapa nimeämällä määrittelemme ja luokitamme havaitsemaamme tiukan rajallisiin ja yksiselitteisiin muotteihin. Maailmaa voidaankin hahmottaa ja jäsentää vaihtoehtoisin tavoin, mihin vaikuttaa olennaisesti kulttuuri ja yhteisön jäseneksi kasvaminen (Larjavaara 2007: 152). Jokaisella sanalla on yleinen (usuaalinen) merkityksensä, mutta jokainen tilanne- ja lausekonteksti myös vaikuttaa kontekstissa esiintyvään sanaan, jolloin kulloinenkin sanan käyttö saa tarkan (okkasionaalisen) merkityksensä puhujan ja kuulijan tulkinnoissa (Kuiri 2004: 19). Lisäksi merkitysten rajat ovat liukuvia (Koski 1989: 123). Merkityksen prototyyppimalli tukee näitä käsityksiä, sillä se sallii merkityksen varioivuuden (Kuiri 2004: 31). Kategoriat auttavat meitä kytkemään uusia kokemuksia vanhoihin ja samalla myös muokkaamaan alituisesti käsitystämme maailmasta. Niinpä esiteltäessä haastateltavaa henkilöjutuissa hänet ikään kuin asetetaan vertailukohteita vasten ja sijoitetaan aiemmin tuntemaamme käsitykseen maailman järjestyksestä. Toisaalta haastateltava ei ainoastaan heijastu luokkia vasten, vaan luokat myös heijastuvat henkilöä vasten: henkilö on yksi luokkansa edustaja, joka ei välttämättä täytä täysin luokan tyypillisiä piirteitä ja voi tuoda luokan sisältöön itsekkin joitakin uusia merkitysvivahteita.

Päämerkityksistä ja sivumerkityksistä puhuttaessa käytetään usein termejä denotaatio ja konnotaatio. Denotiivinen merkitys, sanan päämerkitys määrää sanan mahdollisen referenssin, eli sen, mistä tarkoitteista sanaa voidaan käyttää (Kuiri 2004: 19). Referenssi on siis puhunnan tason viittaussuhde, jossa sanalla viitataan johonkin maailman ilmiöön ja joka on voimassa vain puhetilanteessa, mutta denotaatio on se suhde, joka vallitsee sanan ja käsitteen välillä tilanteesta riippumatta (Koski 1989: 124–125; Lyons 1977: 208). On kiinnostavaa, että toisaalta denotaatiot ja niin sanotut tosiseikat ratkaisevat, mitä sanoja aineistoni haastateltavista ylipäättäen voidaan käyttää, mutta toisaalta valitsemalla juuri tiettyjä sanoja voidaan haastateltavaan yhdistää haluttuja merkityksiä.

Sanalla on aina päämerkityksen lisäksi sivumerkityksiä, ja niistä voidaan

käyttää termiä konnotaatio tai konnotatiivinen merkitys (Kuiri 2004: 19–20). Konnotaatiot eivät rajoita päämerkityksen tavoin mahdollista referenssiä, vaan antavat kielenkäyttöön muita vivahteita (mp.). On puhuttu myös erikseen sivumerkityksestä ja tunnesisällyksestä, joista ensimmäisellä tarkoitetaan sanan tavallisesti ja ehdottomasti herättämiä saatto- ja sivumielteitä ja jälkimmäisellä sanan aiheuttamia tunteita ja tunnelmia (Hakulinen 1933: 292–293). Leech puolestaan erottelee viisi erilaista sivu- eli assosiatiivisen merkityksen tyyppiä. Niistä konnotatiivinen sivumerkitys on vain yksi, ja sillä tarkoitetaan käsite- eli denotatiivista merkitystä vapaampia ja muuttuvampia mutta usein tyypillisiä merkityksiä sekä ominaisuuksia, joita sana yksilön tai yhteisön tajunnassa herättää. Sosiaaliset merkitykset ilmaisevat sanan käyttöön liittyviä sosiaalisia olosuhteita, ja ne näkyvät stilistisissä piirteissä kuten muodollisissa ilmaisutavoissa. Affektiset sivumerkitykset ilmentävät puhujan henkilökohtaisia tunteita kuten asennetta kuulijaan tai puhuttuun asiaan. Reflektiivisellä merkityksellä tarkoitetaan sitä, että monimerkityksisen sanan yksi merkitys heijastuu sen toiseen merkitykseen. Kollokatiiviset merkitykset syntyvät sanan tyypillisestä esiintymisestä tiettyjen sanojen kanssa. (Leech 1981: 9–23.) Vaikka sivumerkityksiä kuvataan ja jaotellaan hiukan eri tavoin, on tarpeellista todeta, että varsinaisen, hyvin yleisesti jaetun perusmerkityksen lisäksi sanoilla on paljon mielikuvia ja tunnelmia herättäviä merkityspuoliaan, jotka todellisissa kielenkäyttötilanteissa aktivoituvat ja saattavat toisinaan olla tärkeässäkin asemassa. Aineistossani sivumerkitykset ilmenevät vaikkapa rakenteellisesti, kun lausekkeen muut jäsenet nostavat jonkin sanan tiettyjä miellemerkityksiä esiin. Aihepiireittäin merkityssisältöä tarkasteltaessa puolestaan vaikkapa ammattia ilmaisevat sanat herättävät denotatiivisen perusmerkityksensä lisäksi paljon sivumerkityksiä lukijan mielessä. Aineistossa sanoja on epäilemättä valittu suurelta osin denotaation perusteella, mutta niihin kytkeytyy myös paljon sivumerkityksiä. Ei ole yhdentekevää, valitaanko sana *koulusuorittaja* vai lauseke *tunnollinen opiskelija*. Näiden denotaatiot ovat hyvin samanlaisia, mutta niistä syntyy varsin erilaisia konnotaatioita. Jäsenyyskategorisaatioihin, kuten 'äiti' tai 'opiskelija', liittyikin kulttuurisesti latautuneita odotuksia (Pälli 2003: 16). Tarkoitin konnotaatioilla yleisesti kaikkia sivumerkityksiä ja mainitsen erikseen, mikäli puhun hienojakoisemmin termein.

Lisäksi sanat voivat olla monimerkityksisiä, polyseemisiä. Täyspolyseemisellä sanalla on autonomisia valinnaismerkityksiä (Larjavaara 2007: 111). Mikrovariaatiolla taas tarkoitetaan yhden sanan alamerkityksiä, merkityssävyjä ja -vivahteita. Sanan mikrovariantit voivat olla fasetteja, jotka meronyymisesti (osa – kokonaisuus) tuovat

tarkoitteen erilaisia puolia tai näkökulmia esiin. Esimerkiksi sanalla *ihminen* voidaan joskus viitata ihmisen sosiaaliseen, joskus biologiseen olemuspuoleen. Hyponyymisellä mikrovariantilla taas voidaan esittää yhden käsitteen alaan kuuluvia lohkoja, kuten käytettäessä sanaa *kortti* vaikkapa pankkikortista tai postikortista. Täyspolysemiasta mikrovariaatio eroaa siten, että sopivassa kontekstissa mikromerkitykset voivat sulautua toisiinsa ja sana voi sisällyttää käsitteen kokonaisuudessaan kaikkine mikromerkityksineen. Kaikkeen polysemiaan pätee se, että lausekonteksti ja laajempi kehys ratkaisee, mikä merkitys milloinkin aktiivistuu. (Mts. 109–114.) Aineistoani tarkastellessa huomaa, että monet sanat on tulkittava kontekstinsa perusteella eri merkitysvarianttien mukaan. Esimerkiksi jossakin ympäristössä sana *poika* ohjaa näkemään kohteen tiettyä sukupuolta edustavana lapsena ja toisessa taas perheenjäsenenä ja jälkeläisenä. Tämä vaikuttaa myös sanojen ja sanaryhmien aihepiirien luokitteluun.

Sanojen voidaan katsoa kuuluvan samaan merkitys- eli semanttiseen kenttään, kun ne ovat keskenään paradigmaattisesti vaihdettavissa syntagmaattisessa asemassaan ja kuuluvat tiettyyn ilmiöiden alueeseen. Tätä laajempaa assosioivuutta edustavat merkitysavaruuudet, joissa keskeistä on yleinen assosiativisuus ja ensyklopedinen maailmantieto. (Larjavaara 2007: 152–153, 157–158.) Merkityskentät ja -avaruuudet ovat olennaisia aineistoni tulkinnassa, sillä ne rakentavat tekstissä muodostuvia yksittäisiä merkityksiä ja koko tekstissä syntyvää merkitysten kokonaisuutta. Vaihtoehtoisten ilmausten välillä tehdyt valinnat sekä ajatusten yhdistyminen niin läheisiin kuin laajoihin merkitysyhteyksiin suuntaavat vastaanottajan tulkintaa, auttavat lukijaa etenemään tekstissä ja tulkitsemaan osia suhteessa toisiinsa sekä vaikuttavat siihen, millainen kokonaisuus ja vaikutelma tekstistä syntyy.

2.2.2. Kategorisointi

Kieltä käyttäessämme joudumme väistämättä turvautumaan joihinkin näkökulmiin sekä ilmiöiden ja asioiden luokitteluun. Kalliokoski (1999b: 91) toteaa, että tunteet sekä sosio-kulttuuriseen kontekstiin kytkeytyvä ideologinen näkökulma vaikuttavat väistämättä toimittajan ja yleisön kielelliseen toimintaan. Hänen mukaansa kielelliset valinnat ja tulkinnat ovat useammin tiedostamattomia kuin tietoisia (mp.). Niinpä myös henkilöjutussa osa valinnoista voi olla tarkoituksellisia luokituksia, mutta osa neutraaliuteen pyrkiessäänkin asettaa haastateltavan jonkinlaiseen valokeilaan, ikään

kuin huomaamatta. Pälli toteaa, että kieltä käytettäessä kategorisointi on väistämätöntä, mutta sosiaalisessa kategorisaatiossa kuvaamisen ja viittaamisen lisäksi rakennetaan ryhmiä (2003: 13). Sosiaalitieteellisestä puolestaan huolimatta ryhmän rakentamiseen liittyvät kysymykset ovat olennaisesti kytköksissä kieleen: ryhmän voidaan nähdä olevan olemassa, kun se voidaan tuottaa kielessä ryhmänä (mp.). Henkilön luokittaminen voi siis olla väistämätön kielenkäytön seuraus, mutta haastateltava voidaan sananvalinnan avulla myös tarkoituksellisesti asettaa johonkin ryhmään.

Usein ajatellaan, että merkitys syntyy yksittäisissä sanoissa. Merkitysten kantaminen onkin sanojen tärkeä tehtävä. Kokonaisten ajatusten ilmaisemiseen tarvitaan kuitenkin kompleksisempia semanttisia rakenteita, ja sanat toimivat tässä rakennuspalikoina. (Cruse 2004: 85, 88.) Tässä tutkielmassa tarkastellaankin merkitysten muodostumista sanojen mutta myös lausekkeiden avulla. Nähdäkseni hedelmällisin semanttinen malli työni ja kielikäsitteiden kannalta on prototyypimalli. Sanan merkitystä kuvaava prototyyppi voidaan nähdä kahdella tavalla (Taylor 1989: 59–60). Sen voidaan ajatella olevan todellisesta maailmasta poimittu luokan keskeinen jäsen tai jäsenten kimppu. Toisaalta prototyyppi voidaan ymmärtää skemaattiseksi representaatioksi kategorian käsitteellisestä ytimeistä. Jälkimmäinen tapa on Taylorin mukaan järkevämpi. Tätä puoltaa jo se, että ensimmäisellä tavalla käsitettynäkin tulee prototyypin (kategoriaa parhaiten edustavan esimerkin) olla mielessä mentaalisenä representaationa, jotta yksilöt voidaan tunnistaa kulloisessakin tilanteessa. (Mp.) Tässä työssä käsitän prototyypin jonkinlaiseksi skemaattiseksi hahmoksi ja ymmärrän sen siten, kuin Larjavaara asian määrittelee. Prototyyppi on siis ”– – mentaalinen kuva tai heijastuma, väljä ajattelun ja havainnon malli tai hahmo” (Larjavaara 2007: 177). Kokonainen luokka koostuu jonkin piirteen tai joidenkin piirteiden rajaamasta käsitteen alasta, ja tämän alan yksilöt voivat vaihdella laadullisesti. Prototyyppi edustaa sitä laatua, joka on koko luokan sisällä vaihtelematonta, joskin määrällisesti vaihtelevaa: kaikki luokan yksilöt muistuttavat prototyyppiä eriasteisesti. Skeema taas edustaa laatua koko luokan kannalta: prototyyppi siis edustaa luokkaa parhaiten, mutta skeema kattaa niin prototyypiset kuin epäprototyypiset esiintymät. (Mp.) Tutkielmassani siis esimerkiksi substantiivilla nimeäminen herättää lukijassa erilaisia prototyyppiin liittyviä mielikuvia, mutta sallii joustavan tulkinnan skeeman rajoissa. Kategorian eli sanan mainitseminen luokittaa kohdetta, mutta toisaalta se sallii kategorian sisäistä tulkintaa. Myös muut samaan henkilöön liitetyt ilmaukset voivat vaikuttaa siihen, mihin suuntaan tulkinta prototyypin ympärillä ja skeeman rajoissa hakeutuu.

Sanoilla kategorioimista tarkasteltaessa voidaan kiinnittää huomiota myös

käsitehierarkioihin. Käsitehierarkia koostuu eri tasoista sen perusteella, kuinka tarkkaa tai yleistä merkitystä sana ilmaisee. Voidaan erottaa niin sanottu perustaso, jonka sanoja käytetään neutraaleissa, jokapäiväisissä viittauksissa ja jonka sanat ovat yleensä morfologisesti yksinkertaisia (Cruse 2004: 133–134). Perustasolla voidaan muodostaa ”parhaita” kategorioita, sillä se maksimoi sekä kyvyn erotella tarkoitteita muista kategorioista, vastaavuuden kategorian sisältämien muiden tarkoitteiden kanssa että informatiivisuuden. Perustason yläpuolella taas ovat yläkäsitteet ja alapuolella alakäsitteet. Yläkäsitteillä on hyvä erottelukyky, mutta niillä on perustason termejä vähemmän kategorian sisäisiä ominaisuuksia. Alakäsitteillä on puolestaan paljon tarkoitteita yhdistäviä piirteitä, mutta ne eivät erottele hyvin naapurikategorioista. Esimerkiksi *aterin* voisi olla yläkäsite, *lusikka* perustason käsite ja *teelusikka* alakäsite. (Mp.)

2.2.3. Henkilöstä käytetyt substantiivilausekkeet ja itsenäiset adjektiivilausekkeet

Hän-jutuissa esiteltävät henkilöt tulevat esiin lauseiden monissa osissa. Nämä osat eroavat funktioiltaan, ja henkilön merkityksellistämisen laatu vaihtelee. Logiikkaan pohjaavassa tarkastelussa puhutaan referenssistä ja predikaatiosta. Kiteytetysti referenssillä tarkoitetaan viittaamista ja predikaatiolla kuvaamista (Larjavaara 2007: 230). Referenssillä poimitaan kielenulkoisia tarkoitteita kuvattaviksi ja kommentoitaviksi lauseessa (mts. 231). Predikointia on esimerkiksi olla-verbiin liittyvä NP-predikaatiivi mutta myös muun muassa NP:iden sisäinen predikaatio eli attribuutio (mts. 231, 261). Tässä työssä tarkoitukseni ei kuitenkaan ole erotella henkilöön viittaavia ja häntä predikoivia ilmauksia. Olen poiminut teksteistä tarkasteltaviksi kaikki substantiivilausekkeet ja niistä erillään esiintyvät adjektiivilausekkeet, jotka voidaan ymmärtää käytetyiksi esiteltävästä henkilöstä. Siten en siis pohdi vaikkapa sitä, viittaako luokittava predikaatiivi todellisen maailman yksilöön, vaan predikoivana ilmauksena sitä kuitenkin käytetään juuri kyseisestä henkilöstä. Kyseinen henkilö kategorioidaan sen avulla.

Usein tekstintutkimuksessa puhutaankin loogisten termien sijaan nimeämisestä. Esimerkiksi 1970-luvun lopun ja 1980-luvun kriittisessä lingvistiikassa nimeäminen oli keskeisiä tarkasteltavia asioita (Kalliokoski 1999a: 20). Nimeämisellä tarkoitetaan sitä, miten kielenkäyttäjä nimittää tapahtumaan tai prosessiin osallistuvia henkilöitä tai koko käsiteltävänä olevaa tapahtumaa ja sen osaprosesseja. Nimeämisellä kategorioidaan, ja

tämä kytkeytyy kielenkäyttäjän näkökulmaan. Nimeämällä voidaankin vahvistaa puhujan tai kirjoittajan mielipiteen välittymistä. (Mts. 20.) Heikkisen (2007: 41–42) mukaan monet asiat tehdään tietynlaisiksi juuri nimeämällä ja että jokainen nimeäminen on paitsi mahdollinen myös väistämätön kannanotto. Termiin nimeäminen törmää varsin määrittelemättömässä käytössä, jolloin ei oteta kantaa vaikkapa siihen, tarkastellaanko sekä kaikkia viittaavia että predikoivia käyttöjä. Toisaalta esimerkiksi Karlsson (2002: 208) denotaatiosta puhuessaan samastaa nimeämispotentiaalin juuri viittauspotentiaaliin. Harjalle (1997: 54) nimeäminen on luokittelun tapaan sitä, että esineille ja ilmiöille annetaan nimi, jonka avulla niistä voidaan puhua. Itse pidän tässä työssä haastateltavan nimeämisenä kaikkia substantiivi-ilmauksia, joita haastateltavasta jollakin tapaa käytetään, lausekkeen loogisesta tehtävästä riippumatta. Siispä luen esimerkiksi predikatiivit nimeämisiin, sillä niiden avulla henkilö voidaan luokitaa.

Olen siis poiminut teksteistä haastateltavasta käytetyt substantiivilausekkeet, jotka ovat subjekteja, objekteja, predikatiiveja, predikatiiviadverbiaaleja, genetiiviattribuutteja, partisiippirakenteiden tekijäargumentteja, adverbiaaleja ja adpositiorakenteen osia. Substantiivilausekkeet saattavat esiintyä myös muiden rakenteiden osina sekä sellaisenaan vaikkapa listauksissa. Kuitenkin vaikkapa genetiiviattribuuteista olen ottanut lukuun vain ne tapaukset, joilla voidaan katsoa tarkoitettavan juuri haastateltavaa eikä esimerkiksi geneeristä tarkoitetta. En siis lue mukaan sanaa *toimittajan* lausekkeessa *toimittajan työ*, jos puhutaan tuollaisesta työstä yleensä eikä tietyn toimittajan (esiteltävän henkilön) työstä. Toki rajatapauksia on, mutta olen pyrkinyt valikoimaan lausekkeet johdonmukaisesti ja käyttöyhteyden huomioon ottaen.

Niin sanotut itsenäiset adjektiivilausekkeet olen ottanut mukaan lukua 4 varten, sillä ne kuvaavat kohdetta samaan tapaan kuin substantiivin adjektiivimääritteet. Mukana ovat jälleen tapaukset, joiden voidaan katsoa kuvaavan juuri haastateltavaa. Poimittu on siis predikatiivit ja predikatiiviadverbiaalit, mutta myös esimerkiksi seuraavankaltaiset tapaukset: *Toimittajien tyypillisiin Marianne Heikkilä -adjektiiveihin kuuluvat muun muassa **energinen**, **aito**, **ahkera**, **kunnianhimoinen**, **napakka**, **herkkä** ja **idealistinen***. Adjektiivilausekkeissakin olen joutunut valikoimaan tilanteen mukaan ja pohtimaan esimerkiksi, milloin tulkitsen partisiipin adjektiivimaiseksi, milloin verbikäyttöiseksi. Lausekkeita poimiessani olen jättänyt aukeaman ylälaidan tekstinostot huomiotta, sillä niissä vain toistetaan jokin kohta leipätekstistä, jolloin tismalleen sama tapaus esiintyy kahdesti. Muut juttukokonaisuuden osat ovat mukana.

Pohjaan rakenteellisen analyysini Maria Vilkun esittelemään jakoon

substantiivilausekkeen osista (ks. Vilkuna 2003: 180–204). Tämän mukaan edussana voi saada etu- ja jälkimääritteitä. Etumääritteet jakautuvat tarkennekenttään ja kuvailukenttään. Tarkennekenttään sijoittuvat genetiivimääritteet, tarkenteet ja kvanttorit. Kuvailukenttään kuuluvat puolestaan kuvailevat, ominaisuuksia ilmaisevat adjektiivit ja partisiipit. Tämän perusjaon lisäksi etumääritteisiin kuuluvat myös taipumattomat etumääritteet, jotka sijoittuvat varsinaisen kuvailukentän ja edussanan väliin. Myöskään kaikki genetiivit eivät sijoitu tarkennekenttään, vaan on myös sisäisiä genetiivejä, joiden paikka on kuvailukentän jälkeen heti edussanan edessä. Jälkimääritteet puolestaan sijoittuvat edussanan perään. Osa niistä on pääsanansa pakollisia täydennyksiä, mutta on myös esimerkiksi vapaavalintaisia paikallissija- ja lausemääritteitä. (Mp.)

ETUMÄÄRITTEET		EDUS- SANA	JÄLKIMÄÄ- RITTEET
TARKENNEKENTTÄ	KUVAILUKENTTÄ		
ulkoinen genetiivi pronomini muu tarkenne kvanttori	adjektiivi partisiippi	substantiivi substantiivimaisesti käytetty adjektiivi tai partisiippi pronomini	paikallissijamäärit- teet relatiivilauseet jälkitäydennykset

Taulukko 1. Substantiivilausekkeen rakenne Vilkunaa (2003) mukailten, omaan aineistooni sovitettuna.

Taulukkoon olen poiminut määritteistä ne, joita esiintyy aineistossani. Kuvailukentän ja edussanan väliin sijoittuvia koloja sisäisille genetiiveille ja taipumattomille etumääritteille (aineistossani tittelisanat) en ole merkinnyt näkyviin. Näin siksi, että yksinkertaistavassa luokituksessani sisäiset genetiivit luetaan ikään kuin edussanaan kuuluviksi (luvun 3.1 tapaukset, pelkät edussanat). Proprien edessä esiintyvät tittelisanat puolestaan olen käsitellyt sellaisenaan ja pitänyt propria erillisenä yksikkönä. Adjektiivilausekkeiden rakenteeseen en juuri puutu, sillä itsenäisiä adjektiiveja käsitellään vain aihepiirejä koskevassa luvussa. Havainnollistukseksi olen koonnut liitteeseen 2 esimerkkejä lausekkeista, jotka sisältävät taulukon mukaisia substantiivilausekkeen osia.

3. LAUSEKERAKENTEEN VAIKUTUS SEMANTIikkaan

Nimettäessä haastateltava merkitykset eivät synny yksin substantiiveissa. Substantiivit toki kategorisoivat yksilön johonkin joukkoon kuuluvaksi, mutta tämän lisäksi paljon merkityssisältöä luovat myös substantiivin määritteet ja siten substantiivilauseke kokonaisuudessaan. Sanan merkitys muodostuu sen kontekstuaalisista suhteista eli kaikista kuviteltavissa olevista konteksteista, joissa sana voi esiintyä. (Cruse 1986: 16.) Konteksti voi paitsi aktivoida erilaisia semeemejä, mikrovariantteja ja konnotaatioita, myös lauseke (ja sen ulkopuolinen ympäristökin) useiden sanojen voimin muodostaa merkitysyhdistelmiä, joita yhdellä sanalla yksin ei ole. Lukiessaan ihminen ottaa kielelliseen tulkintaan yhtä sanaa pidempiä jaksoja (Arajuuri 1982: 121). Tulkinnassa ja jaksotuksessa auttavat syntaktiset ja semanttiset viitteet, kuten attribuuttien ja edussanan kokonaisuus tai idiomit (mts. 128, 135, 138). Tekstin prosessoinnin helpottamisen lisäksi edussanan ja sen määritteiden hahmottaminen kokonaisuutena vaikuttaa varmasti myös tuon kokonaisuuden tulkintaan eheänä merkityskasaumana.

Jotkin sanat ovat merkitykseltään jopa niin vajaita, että ne edellyttävät määritteitä täydennyksikseen (ks. Vilkuna 2003: 194; ISK 2004: § 561). Esimerkiksi sana *osa* tarvitsee täydennyksen, joka kertoo, mistä tuo osa on (Vilkuna 2003: 194). Vaikka sana ei olisikaan tällä tavoin vajaa, määrite voi muuttaa tai täsmentää olennaisesti substantiivin rakentamaa ilmausta. Substantiivin määritteet voidaan jakaa restriktiivisiin ja epärestriktiivisiin, eli rajoittaviin ja selittäviin (mts. 184). Restriktiivisellä määritteellä rajataan edussanan mahdollisten tarkoitteiden alasta pienempi osajoukko tai -alue, ja koko NP viittaa tämän joukon jäseniin. Restriktiivisyys ja epärestriktiivisyys eivät yleensä näy muodossa, vaan ero on semanttinen ja tulee ilmi esimerkiksi määritettä painottamalla. Restriktiivisyystulkinnat perustuvat yleistietoon, eikä erottelu ole aina täysin selvää. (Mts. 184–185.) Restriktiivisissä tapauksissa määrite on siis luokkienkin kannalta olennainen, sillä se rajaa sanan semanttista alaa. Epärestriktiivinen määrite taas ei sinänsä vaikuta kategorian rajoihin, mutta antaa viittauskohteestaan lisätietoa ja lisää edussanaan ja todellisen maailman kohteeseen liittyviä konnotaatioita. Koko NP on siis jotakin muuta kuin edussana olisi yksin.

Määritteiden avulla voidaan ohjata myös edussanan eri semeemien tai mikrovarianttien jäljille. Edussana voi olla vaikkapa kategorisoinnin hierarkiatasolla niin ylhäällä, että se hyvin laajana yläkäsitteenä jää merkitykseltään ohueksi.

Hierarkiassa ylimpänä oleva abstrakti sana on nimittäin laajan ekstensionsa vuoksi semanttisesti vähemmän informatiivinen kuin alempana hierarkiassa olevat konkreettisemmat sanat (Orpana 1988: 22). NP:n olennaisin tieto tai myös edussanan merkitysvaihtoehdot voivat aktivoitua määritteen avulla. Vaikkapa lauseke *ujo poika* kertoo ehkä ennemminkin henkilön luonteesta kuin luokittelee tätä sukupuolen perusteella. Lauseke *aidompi ihminen* ohjaa tulkitsemaan sanan *ihminen* enemmän persoonalliseen kuin biologiseen olentoon viittaavaan fasetin mukaan.

Koska kokonaiset NP:t muodostavat merkityskokonaisuuksia, on mielestäni järkevää tarkastella aineistoni nimeäviä ilmauksia lausekkeina. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen erilaisista osista muodostuvia substantiivilausekkeita, sillä erityyppiset lausekkeet rajaavat ja kuvaavat kohdettaan eri tavoin.

Kaikkien haastateltavasta käytettyjä substantiivilausekkeita on aineistossa 1 531 kappaletta. Mikäli vertailtaviksi otetaan vain ”varsinaiset”, appellatiivin tai substantiivisesti käytetyn edussanan sisältävät substantiivilausekkeet, eli propriit ja pronominit jätetään laskelmista pois, on lausekkeiden määrä 408.

PROPRIT	PRONOMINIT	MUUT PELKÄT EDUSSANAT	TARKENNEKENTÄN TÄYTTÄVÄT	MÄÄRITTEKENTÄN TÄYTTÄVÄT	ERI KENTTIÄ YHDISTÄVÄT	YHT.
601	522	202	82	99	25	1 531
39,3 %	34,1 %	13,2 %	5,3 %	6,5 %	1,6 %	100 %

Taulukko 2. Kaikki haastateltavasta käytetyt substantiivilausekkeet.²

MUUT PELKÄT EDUSSANAT KUIN PROPRIT JA PRONOMINIT	TARKENNEKENTÄN TÄYTTÄVÄT	MÄÄRITTEKENTÄN TÄYTTÄVÄT	ERI KENTTIÄ YHDISTÄVÄT	YHT.
202	82	99	25	408
49,5 %	20,1 %	24,3 %	6,1 %	100 %

Taulukko 3. ”Varsinaiset” substantiivilausekkeet eli lausekkeet, joissa on edussanana appellatiivi tai appellatiivimaisesti käytetty sana.

² Olen joutunut pyöristämään tarkennekentän desimaalia hiukan pyöristyssääntöjen vastaisesti, jotta olen saanut prosenttilukemien summaksi tasan sata.

3.1. Pelkkä edussana

Substantiivit nimeävät olioita, esineitä, paikkoja, ominaisuuksia, asiainiloja, suhteita ja toimintoja. Niihin lukeutuvat erisnimet identifioivat yksilön ja yleisnimet ilmaisevat lajia. (ISK 2004: § 551.) Hän-palstan jutuissa erisnimen avulla määritetään yksilö; yleisnimien avulla voimme sijoittaa kohteen johonkin luokkaan kuuluvaksi. Näin yksilöllinen kohde määritetään osaksi muiden kohteiden joukkoja. Kohde saa nimitykselle tyypillisesti mielletäviä ominaispiirteitä omakseen, mutta toisaalta myös konteksti vaikuttaa niihin lukuisiin sivumerkityksiin ja merkitysvivahteisiin, jotka sanan käytön yhteydessä syntyvät kielenkäyttäjän mielessä.

Pelkän edussanan sisältävien tapausten päälukuun olen sijoittanut alaluvuksi myös propriit ja pronominit, vaikka pronominit eivät nimeäkään. Pronominit ovat kuitenkin substantiivinimeämisten vaihtoehto samankaltaisen käyttönsä vuoksi. Etunimen ja sukunimen sisältävässä lausekkeessa etunimi voidaan analysoida taipumattomaksi etumääritteeksi eli tavallaan tittelisanaksi, mutta luontevinta on käsitellä nimiä yhden sanan tavoin (Vilkuna 2003: 188). Analyysissäni tulkitseen moniosaiset nimet yhdeksi edussanaksi. Pronominit puolestaan voivat olla substantiivilausekkeiden edussanoja, ja tällöin ne esiintyvät tavallisimmin yksin (ISK 2004: § 442). Pronominien luokkaan olen laskenut yksin esiintyvät pronominit. Mikäli edussanapronominilla on määritteitä, lauseke luetaan rakenteensa mukaiseen substantiivilausekeluokkaan.

Pelkän edussanan sisältäviksi luokittelemiani tapauksia on aineistossani ylivoimaisesti eniten. Proprien, pronominiin ja muiden yksin esiintyvien edussanojen määrä on yhteensä 1 325 eli lähes 87 % aineiston kaikista haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista. Mikäli propriit ja pronominit jätetään laskuista, on pelkän edussanan sisältäviä substantiivilausekkeita 202. Se on 13,2 % kaikista aineiston haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista ja 49,5 % ”varsinaisista” substantiivilausekkeista. Pelkän edussanan sisältävät tapaukset ovat siis selvä enemmistö myös silloin, kun propreja ja pronomineja ei oteta lukuun.

Kun henkilöstä kirjoitettaessa käytetään erisnimeä, pronominia tai pelkkää yleisnimeä, yksilöidään kohde, viitataan häneen anaforisesti tai hänet luokitetaan kyseisen sanan merkityksen perusteella johonkin kategoriaan. Pelkällä yleisnimellä nimeäminen on kategorisoivista substantiivilausekkeista yksinkertaisin: määritteet tai tarkenteet eivät tuo rajauksia tai lisää nimeävän sanan merkitykseen, vaan vain yksittäisen substantiivin denotaatio ja konnotaatiot ovat se ”valmis” luokka, johon

kohde nimeämällä sijoitetaan. On kuitenkin muistettava, etteivät konnotaatiot ole valmiita ja kaikkien kaikissa tilanteissa jakamia. Jopa denotaation suhteen voi olla yksilökohtaisia tulkintaeroja. Konteksti ja yksilöllinen tulkinta siis vaikuttavat myös paljolti siihen, miten nimeäminen tulkitaan.

3.1.1. Propri ja pronomini

Henkilöjutun esiteltävään henkilöön viitataan luonnollisesti moneen kertaan propreilla ja pronomineilla. Tämä on väistämätöntä, eikä proprin tai pronominin valinta ole olennaisesti semanttinen ratkaisu, vaan pikemminkin kohteen identifioinnin lähtökohta ja syntaktinen itsestäänselvyys. Taloudellisuutensa ja sujuvan tulkittavuutensa vuoksi propriit ja pronominit kattavat valtaosan haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista. Näistä seikoista johtuen en kaikissa numeerisissa vertailuissa ota propreja ja pronomineja huomioon. Kaikesta huolimatta proprien ja pronominien käyttö on myös kirjoittajan valinta. Proprien ja pronominien lukumäärä vaihtelee runsaastikin eri artikkelien kesken. Vähin määrä haastateltavan nimeäviä propreja yhtä tekstiä kohden on 19, suurin 50. Pienin artikkelikohtainen haastateltavasta käytettyjen pronominien lukumäärä on 12, kun eräs artikkeli sisältää niitä jopa 92. Määrän vaihteluun vaikuttaa havaintojeni mukaan esimerkiksi se, että joissakin teksteissä puhutaan paljon muista asioista kuin suoraan haastateltavasta – esimerkiksi työstä, jota haastateltava tekee. Joissakin teksteissä käytetään paljon sitaatteja ilman johtoilmauksia, mikä sekin vähentää pronominien, proprien ja toki myös muiden substantiivilausekkeiden määrää. Proprien määrä ja pronominien määrä samassa jutussa eivät vaikuta korreloivan keskenään: on juttuja, joissa propri- ja pronomininimeämiä on jotakuinkin saman verran, sekä juttuja, joissa määrät eroavat toisistaan paljonkin. Yhteensä haastateltavasta käytettyjä propreja ja pronomineja on aineistossa 1 123 kappaletta eli noin 73 % kaikista haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista.

Koko aineistossa haastateltavasta käytetään yhteensä 601 kertaa propria. Se on 39,3 % kaikista tarkasteltavista substantiivilausekkeista. Mukaan on laskettu niin etu- ja sukunimen sisältävät jaksot, pelkät etunimet, pelkät sukunimet kuin lempinimet. Mikäli propria edeltää tittelisana (ja tätä mahdollisesti vielä muita määritteitä), olen laskenut propriosan proprien joukkoon ja sitä edeltävän aineksen omana kokonaisuutenaan muihin substantiivilausekeluokkiin. Tällaisissa lausekkeissa nimittäin varsinainen

merkitysaines sijoittuu propria edeltävään osaan ja propri toimii hiukan irrallisen lisän tavoin. Jos propri sen sijaan toimii ainoana edussanana määritteille, on se luonnollisesti välttämätön osa lauseketta ja lauseke luokitetaan sellaisenaan substantiivilauseketyypinsä mukaan.

Kaikissa Hän-palstan jutuissa pääotsikkona on esiteltävän henkilön koko nimi. Näin haastateltava tulee kussakin jutussa yksilöidyksi täsmällisesti ja esitellyksi yksittäisenä ihmisenä. Vasta tämän jälkeen lyhyt ingressi ja leipäteksti johdattelevat yksityiskohtiin keskittyvään ja kuvailevaa esittelyyn. Koko nimi tulee jutuissa esiin otsikon jälkeen myös alkupuolella tekstiä. Näin varsinainen leipäteksti esittelee henkilön ikään kuin uutena tuttavuutena täsmällisesti koko nimellä. Myös Verho toteaa yleisurheilijan nimeämistä ja luonnehtimista käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan, että urheilu-uutisissa etu- ja sukunimen yhdistelmä identifioi puheena olevan henkilön tarkasti (2006: 23).

- (1) Ranskalainen tutkija **Dalila Akkal** näki meren ensimmäisen kerran, kun hän oli kuusivuotias. J7
- (2) Luentosalissa odottaa mies rennossa kauluspaidassa ja farkuissa. Hän ottaa tulijat vastaan halauksella. Joku tuo sivupöydälle pullaa. / **Mika Arramies** ei ole päihdehoidon professori tai muodollisesti yhtään mitään hoitoalalla.³ J4

Ensimmäisessä esimerkissä jutun varsinainen leipäteksti alkaa heti henkilön identifioinnilla koko nimen kera. Tämä on aineistossani tavallista. Jutussa, josta esimerkki 2 on poimittu, on puolestaan leipätekstissä useita kappaleita, ennen kuin esiteltävä henkilö nimetään ensimmäisen kerran proprilla. Tällaista lyhyen tekstiosuuden tai jopa muutaman kappaleen jälkeen tulevaa koko nimen esittävää proprin käyttöä on useassa muussakin tekstissä. Joissakin jutuissa haastateltavan ensimmäintana on tämän koko nimi, mutta esimerkissä 2 henkilöön viitataan ennen erisnimeä substantiivilla ja pronominilla. Kuitenkin ensimmäinen proprin käyttö on koko nimen kattava. Olennaista tuntuukin olevan, että tekstin alkupuolella henkilö nimetään sekä etunimen että sukunimen kattavalla erisnimellä, jotta uutena esiteltävä henkilö tulee täsmällisesti yksilöidyksi.

Kun koko nimi on mainittu tekstin alkupuolella, siirrytään yleisten lehtikirjoittamisen konventioiden mukaisesti käyttämään pääosin vain sukunimeä, kun

3 Merkitsen lehtijutussa olevaa kappalejakoja vinoviivalla. Propreja käsitellessäni erisnimet on lihavoitu, koska ne ovat tarkastelun kohteena. Muista esimerkeistä olen kuitenkin sekavuuden välttämiseksi poistanut alkuperäisissä lehtijutuissa olevat nimien lihavoinnit.

henkilö nimetään proprilla. Verho (2006: 26) toteaa, että sekä etu- ja sukunimen yhdistelmä että sukunimiviittaus ovat virallisia ja muodollisia nimeämistapoja, joilla osoitetaan kunnioittavaa suhtautumista ja arvostusta nimettyä henkilöä kohtaan. Sukunimellä viittaamista pidetäänkin yleisten käytäntöjen mukaan asiallisena ja konventionaalistuneena tapana viitata lehtitekstissä ihmisiin. Hän-palsta esittelee jonkun merkittävän henkilön, joten sukunimiviittaus tuntuu luontevalta ratkaisulta arvostettavaa ja uskottavaa pidettävää henkilöä nimettäessä, vaikka juttu käsitteleeekin ihmistä läheltä ja henkilökohtaisesti.

Toisinaan henkilöstä käytetään myös keskellä tekstiä koko nimeä. Joissakin aineistoni jutuissa näin tehdään varsin moneenkin kertaan tekstin aikana. Tämä on nähdäkseni monesti vain keino tuoda vaihtelua tekstiin: useiden sukunimiviittausten lomassa viitataan välillä koko nimellä henkilöön, jotta teksti pysyy elävänä. Joissakin tapauksissa koko nimen käyttöä voisi analysoida edellä puheena olleen etu- ja sukunimen yhdistelmän täsmällisyyden perusteella. Henkilö halutaan siis jostakin syystä yksilöidä tarkasti ja täsmällisesti, vaikkapa haluttaessa kontrastoida tätä muihin ihmisiin.

- (3) Tulevaisuudessa ravintotutkijat näkevät muun muassa geenimuunneltua ruokaa, joka sekin herättää kiihkeitä tunteita. **Riitta Korpela** heittää öljyä myös tämän kiivailun laineille: – –. J9

Esimerkissä 3 koko nimen voisi siis nähdä kontrastina muihin ravintotutkijoihin ja niihin, joissa geenimuunneltu ruoka herättää kiihkeitä tunteita. Tarkasti identifioiva propriviittaus ilmentää ehkäpä pelkkää sukunimiviittausta voimakkaammin henkilön auktoriteettia esittää oman kantansa ja erottua muista.

Useissa jutuissa viitataan esiteltävään henkilöön myös pelkällä etunimellä, vaikka tällainen on vastoin lehtikirjoittamisen peruskäytänteitä. Saloniemen (1988: 52–53) mukaan etunimeä käyttämällä ihminen voidaan esittää läheisenä tai tuttuna. Pelkkää etunimeä voidaan usein käyttää myös lapsia, naisia, vammaisia ja muita ”vähempiarvoisia” koskevissa jutuissa (Raittila & Kutilainen 2000: 14). Lehtitekstissä esiintyvä etunimiviittaus luokin helposti tavallista läheisemmän ja tuttavallisemman vaikutelman kohteesta. Aineistoni jutuissa etunimeä käytetään, kun puhutaan henkilön lapsuudesta. Siten lähelle tuleva ilmaus on perusteltu: vakavasti otettavasta aikuisesta on soveliaista puhua tuttavallisesti ja tavallaan hellästi alaspäin katsoen, kun on kyse haastateltavasta lapsena.

- (4) Tipalassa tuo pahennusta herättävä vaatekappale oli ankarasti kielletty, mutta **Helena** uhmasi kieltoa. Seurauksena oli rehtorin puhuttelu. J15
- (5) **Dalila** muistaa, kuinka kiipesi Nora-siskonsa kanssa laivan ikkunaan nähdäkseen, mitä sen takana oli. J7

Esimerkissä 4 on kyse haastateltavan lapsuusmuistosta. Henkilöstä siirrytään puhumaan tarinamaisesti, ja tekstissä muuten aikuisena esiteltävä henkilö onkin nyt lapsi. Etunimen käyttö erottaa nykyhetken henkilön menneestä lapsihenkilöstä. Virallinen sukunimen tai etu- ja sukunimen yhdistelmän käyttö loisi omituisen virallisen kuvan lapsesta; läheinen ote on luontevampi tapa puhua pienokaisista. Tarkasti ottaen esimerkissä 5 viitataan nykyhetken aikuiseen henkilöön. Virke kuitenkin koostuu kahdesta lauseesta, joiden subjekti on yhteinen. Vain ensimmäisessä henkilö on aikuinen, mutta toisessa lauseessa hypätäänkin lapsihahmoon. Etunimiviittaus on siis perusteltua virkerakenteen vuoksi. Samalla syntyy mielikuva siitä, että aikuishahmo muistellessaan tavallaan astuu nykyhetkestä menneisyyden lapsihahmoon.

Etunimiviittaus esiintyy joskus myös sitaatissa, kun joku muu haastateltava puhuu jutun esiteltävästä henkilöstä. Tällöin repliikki osoittaa puhujansa ja esiteltävän henkilön läheisyyttä. Lisäksi joskus etunimeä käytetään, kun halutaan luoda esimerkiksi mielikuvia vähäpätöisyydestä tai läheisyydestä.

Aineistossani on myös muutamia lempinimiviittauksia. Verho (2006: 29) toteaa, että lempinimen käyttö on etunimen ohella intiimein tapa viitata ihmiseen. Nähdäkseni se on jopa etunimeä intiimimpi tai ainakin sävyltään hieman toisenlainen: tuttavallisen ja läheisen asenteen lisäksi herää kaverillisista ja humoristisista mielikuvia. Sitaateissa esiintyvät lempinimet ovat tietysti oma lukunsa, sillä ne ilmentävät siteeratun, eivät suoraan lehden asennetta.

- (6) **Rape**, jona hänet tunnetaan, on paitsi ammattisukeltaja myös merten löytöretkeilijä, jonka nimi liitetään aina yhteen tiettyyn hylkyyn. J11

Esimerkki 6 on sikäli mielenkiintoinen, että asiayhteys ei viittaa poikkeuksellisen henkilökohtaisiin tai vaikkapa humoristisiin seikkoihin. Kuitenkin on päätetty viitata henkilöön lempinimellä. Ehkä henkilö on haluttu hetkellisesti tuoda lähemmäs lukijaa, jotta ammatin lisäksi syntyisi mielikuvia myös haastateltavasta yksityishenkilönä sekä persoonallisena ihmisenä. Lisäksi lempinimen jälkeen on eksplisiittisesti kirjoitettu näkyviin, että ihmiset käyttävät henkilöstä kyseistä lempinimeä, mikä vähentää lehden vastuuta nimen käytöstä. Toki lempinimen esiintyminen tekstissä, millaisessa kohdassa

hyvänsä, vaikuttaa tekstin kokonaissävyyn ja luo erilaista kuvaa, kuin jos haastateltavasta käytettäisiin vain muodollisen asiallisia ilmauksia.

Saloniemi (1988: 54) toteaa, että muutamasta tutkimastaan lehdestä Suomen Kuvalehti on nimikäytännöiltään muodollisin: pelkkää etunimeä käytetään vähän. Tämä havainto näyttää yhtenevältä omien havaintojeni kanssa. Jos etunimeä käytetään, tämä erottuu muusta tekstistä ja etunimen käytölle on jokin erityinen peruste. Muuten käytetään sukunimeä tai koko nimeä, mikä sopii asiallisen lehden linjaan ja kunnioittavaan asenteeseen arvostettua ihmistä kohtaan.

Haastateltavasta kirjoitetaan pronominin avulla 522 kertaa aineiston teksteissä. Lukumäärä kattaa 34,1 % kaikista haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista. Pronomineista yleisin on luonnollisesti *hän*, sillä toimittaja tietenkin kirjoittaa haastateltavasta kolmannessa persoonassa. Myös *tämä*-pronomini esiintyy aineistossa silloin, kun viittaussuhteiden osuvuuden vuoksi ei voida käyttää *hän*-pronominia. Mukaan lukeutuu muitakin persoonapronomineja silloin, kun haastateltava on osa joukkoa, johon kyseinen pronomini viittaa. Myös *itse*-pronominin haastateltavaan viittaavat refleksiiviset käytöt lukeutuvat joukkoon. Sen sijaan kontrastoiva *itse* (esim. *puheenjohtaja itse*) on jätetty huomiotta. Se ei nimittäin esiinny pronominin tapaan lauseenjäsenenä eikä ole esimerkiksi tarkennekaan, vaan pikemmin erillinen lisä (ISK 2004: § 768). Mukana ovat myös *joka*-relatiivipronominin käytöt – eivät kuitenkaan ne tapaukset, joissa olen katsonut relatiivilauseen jälkimääritteeksi ja siis osaksi lauseketta.

Pronominien käyttö on kaikessa kielenkäytössä tavallista. Pronomini toimii aiempaan anaforisesti viittaavana ja luo näin koheesiota tekstiin. Pronominin avulla voidaan myös välttää esimerkiksi proprin tai tekstissä juuri esiintyneiden nimitysten liiallista toistoa. Pronomini ei aina viittaa yksin haastateltavaan, vaan henkilö voi olla pronomini viittauksen alaisen joukon osa.

- (7) Hän kasvatti kahta poikaansa kuritusväkivallalla ja leikkasi **heidän** hiuksensa saksalaisen armeijan tyyliin sivusta ja takaa lyhyeksi. J13

Esimerkissä haastateltava on osa 'heitä' eli toinen perheen kahdesta pojasta. Viittaus luo semanttisesti sosiaalista kategorisaatiota: yksilö samastetaan jonkin ryhmän jäseneksi (ks. Pälli 2003: 41). Sitaateissa, joissa haastateltava puhuu itsestään, esiintyy toisinaan myös *minä*-, *me*- ja *te*-pronomineja tarkoittamassa haastateltavaa tai joukkoa, johon

haastateltava lukeutuu. Pronominit *minä* ja *me* esiintyvät luonnollisesti silloin, kun haastateltava puhuu sitaatissa itsestään. Usein sitaateissa henkilön puhuessa itsestään ei pronominia ole lainkaan ilmipantu, vaan persoona näkyy ainoastaan verbin persoonamuodosta. Kuitenkin eräässä jutussa esiintyy *minä*-pronomini jopa 13 kertaa. *Te*-pronomini esiintyy haastateltavan referoidessa muiden puhetta, jossa haastateltavaan viitataan osana 'teitä'.

3.1.2. Yhdestä sanasta koostuvat substantiivit

Pelkällä appellatiivilla nimeäminen on aineistosta poimimistani tapauksista useimmiten yksi sana, joka ei ole saanut etu- eikä jälkimääritteitä. Yksi substantiivi voi siis yksinään muodostaa kokonaisen substantiivilausekkeen (ISK 2004: § 562). Rakenteellisesti yksinkertaisin on yhdestä sanasta (ei yhdyssana) koostuva, johtamaton substantiivi. Tällaisia ovat esimerkiksi *isä*, *lapsena*, *naiset* ja *äidille*.

- (8) Isä itse soitti haitaria ja otti **pojan** jo 12-vuotiaana orkesterinsa kanssa tanssikeikoille. J1
- (9) Vasta siellä hän ymmärsi, mitä hänelle oli **lapsena** ja **nuorena** tapahtunut Ranskassa. J7

Tällaiset sanat voisi sijoittaa käsittehierarkiassa perustason termeiksi. Perustason termit ovatkin yleensä esiintymiltään frekventtejä sekä lyhyitä ja rakenteellisesti yksinkertaisia (Taylor 1989: 49). Niinpä niiden käyttö on tekstissä luontevaa ja tavallaan huomaamatonta. On kuitenkin huomattava tällaistenkin sanojen monimerkityksisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. Esimerkiksi sana *poika* voi ohjata semanttisen tulkinnan yhdessä kontekstissa sukupuoleen ja toisessa perheenjäsenyyteen. Perustasonkin termit kaikesta keveydestään huolimatta ohjaavat tarkastelemaan esiteltävää henkilöä tietystä näkökulmasta, mikä vaikuttaa henkilökuvan syntymiseen. Vaikkapa esimerkin 8 sana *pojan* ohjaa katselemaan kohdetta perheenjäsenyyden kannalta, toisin kuin esimerkiksi proprinimeäminen olisi tehnyt.

Huomionarvoinen on myös esimerkin 9 sana *nuorena*. Sen voi tulkita substantivoituneeksi adjektiiviksi, jolloin luen sen pelkkien substantiivinimeämisten joukkoon. Aineistossa on jokunen muukin adjektiivi tai partisiippi, joka voidaan

analysoida substantiivisesti käytetyksi. Adjektiivin toimiminen NP:n pääsanana voi nimittäin olla tulosta ellipsistä, mutta adjektiivi voi olla itsenäinenkin, kun sitä käytetään substantiivisesti (Hakulinen & Karlsson 1979: 110–111). Adjektiivien substantiivimaisen käytön tulkinnanvaraisuutta lisää se, että adjektiivilausekkeet voivat olla predikatiivin asemassa. Substantiivimaisimpia adjektiivit ovat nimittäin substantiivin tyypillisissä lauseasemissa subjektina, objektina, adverbiaalina, genetiivimäärittteenä ja postposition täydennyksenä, mutta predikatiiviasemassa sanaluokka neutraalistuu (ISK 2004: § 626).

Kaikkein yksinkertaisimmista eli omaperäisistä jakamattomista perussanoista poikkeavia mutta kuitenkin yhdestä sanasta koostuvia sanoja on aineistossa paljon esimerkiksi ammatista puhuttaessa. Tällaisia ovat vaikkapa johdokset *opettaja*, *tutkija* ja *taiteilija* sekä lainasanat *tohtoriksi* ja *professori*. Johdokset ja lainasanat voivat olla perustason termejä, kuten edellä mainitut lähinnä ovat, mutta ne voivat toki asettua myös käsittehierarkian muille tasoille. Eräässä jutussa on kiintoisa sana *toimari*, jossa näkyy kielen pyrkimys lyhenemiseen ja vapaamuotoisten tyylivarianttien syntymiseen. Monet pitkät yhdyssanat korvataankin lyhentävillä johdoksilla (Häkkinen 1997: 137). Näin jo ainakin hiukan perustason termiä hienojakoisempi ja siten perustasoa alemmalle tasolle sijoittuva *toimitusjohtaja* lyhenee, mutta säilyttää semanttisen perussisältönsä ja näin ollen jotakuinkin säilyttää paikkansa hierarkiatasollaan. Lyhenemisen myötä sana saa kuitenkin uusia tyylillisiä konnotaatioita, joten johdoksen merkitys ei pysy tismalleen samana kuin kantasanan merkitys. Joillakin johtimilla onkin täsmäntävä merkitys, jolloin ne tuovat kannan perusmerkitykseen samantapaisen merkityslisän kuin attribuutit tai adverbiaalit vaikuttamatta sanan syntaktiseen rooliin (Häkkinen 1981: 64). *Toimari* pysyykin samassa syntaktisessa tehtävässä ja päämerkityksiltäänkin samana kuin kantasansa, mutta se saa puhekielisiä sekä mielikuviin ja asenteisiin liittyviä merkityslisiä (Leechin jaottelussa sosiaalisia, konnotatiivisia ja affektisia sivumerkityksiä). Johdokset voivat tuoda sanaan paljon uutta. Johto-opissa tuleekin muistaa, ettei semanttinen kokonaisuus ole osiensa summa (mts. 65).

3.1.3. Yhdyssanat

Yhden lekseemin muodostavat, mutta useammasta sanasta koostuvat yhdyssanat ovat semanttisesti moniulotteisempia kuin jakamattomat perussanat, sillä niissä yhdistyy kahden merkityksen ala uudeksi merkitykseksi. Yhdyssanan määriteosa kumooa jotakin

perusosan merkityksestä tai lisää tähän jotakin (Koski 1983: 156). Määriteyhdyssanassa (vrt. summayhdyssana, esim. näyttelijä-laulaja-ohjaaja) määriteosa modifioi jälkiosaa semanttisesti ja edusosa (perusosa) on muodosteen kieliopillisesti ja semanttisesti hallitseva jäsen (ISK 2004: § 403, § 404). Näin ollen määriteosa siis muuttaa perusosan käsitteen alaa ja yhdyssana kategorioi maailmaa oman kokonaismerkityksensä mukaisesti. Aineistossa on useita yhdyssanoja, joissa määriteosa tarkoittaa perusosan ilmaisemaa toimijuutta tai olemusta. Tällaisia ovat vaikkapa *neurotutkija*, *ravitsemusprofessori*, *nuorisokasvattajaksi*, *kesätoimittajana*, *kanta-asiakkaalleen* ja *ulkomaantoimittajakseen*. Muutamissa yhdyssanoissa määriteosa täsmentää, että perusosan ilmaisema toimijuus on ammatillista: *ammattimuusikoksi*, *ammattisukeltaja*. Joidenkin yhdyssanojen perusosa on semanttisesti kovinkin laava, jolloin määriteosa modifioi perusosaa paljon ja on suurimmalta osin rakentamassa kokonaisuuden tarkkaa semanttista sisältöä. Tästä esimerkkejä ovat vaikkapa *kirjapainotyöntekijän*, *mentorityyppi* ja *varastomieheksi*.

Osa yhdyssanoista voidaan analysoida semanttisesti analyttisiksi, jolloin määriteosa lisää perusosan merkitykseen jotakin muuttamatta tätä mitenkään (Koski 1983: 157). Tällaisia ovat useat edellä mainitut sanat. Esimerkiksi sanassa *yksikönjohtaja* eivät perusosan merkitystä rakentavat komponentit katoa minnekään, vaan perusosa säilyttää keskeisen olemuksensa ja määriteosa vain tuo täsmennykseksi merkityslisän siitä, mitä ollaan johtamassa. Synteettisten yhdyssanojen merkityksessä puolestaan on piirteitä, jotka osilta erikseen tai osien muodostamalta sanaliitolta puuttuvat (mts. 157). Niinpä esimerkiksi aineiston sanat *ylioppilas*, *mediapelle*, *kielenhuoltaja* ja *pyhäkoululaisesta* ovat synteettisiä: niillä on oma erityismerkityksensä, eikä ole kyse siitä, että perusosa säilyttäisi kaikki olennaiset piirteensä ja saisi vain merkityslisää.

3.1.4. Sisäisen genetiivin sisältävät sanajonot

Periaatteessa pelkästä substantiivista koostuva nimeäminen sisältää siis vain yhden kokonaisen sanan. Etumääritteisiin lukeutuva sisäinen genetiivimäärite voi kuitenkin muodostaa edussanansa kanssa yhdessä jonkinlaiseen vakiintuneeseen kategoriaan viittaavan ilmauksen (Vilkuna 2003: 192). Sisäisen genetiivin ja edussanan suhde on usein myös abstrakti tai vaikeasti tyyteltävä (mp.). Jokinen (1988: 361) nimittää tällaista genetiiviä kuvailugenetiiviksi, jonka tehtävä ei ole spesifioida edussanan

tarkoitetta vaan kuvailla tämän laatua. Ulkoinen genetiivi taas tyypillisesti spesifioi edussanaa ja on siten tämän paikannusohje (Jaakola 2004: 42). Kuvailugenetiivin suhde pääsanaan on yhdyssanamainen, ja kuvailugenetiivi liittyy läheisesti sananmuodostukseen (Jokinen 1988: 361). Jaakolan (2004: 42) mukaan kuvailugenetiivin prototyyppisin tapaus onkin yhdyssanan alkuosa, joka ei viittaa spesifiin tarkoitteeseen. Kiinteästä mutta hankalasti määriteltävästä yhteydestä kertoo, että usein on vaikeaa ratkaista, tulisiko nämä sanat kirjoittaa yhdyssanaksi. Usein ne voikin kirjoittaa tilanteesta riippuen sekä yhteen että erilleen. Valintaan vaikuttaa se, kuinka termimäiseksi sanojen yhdistelmä hahmotetaan; joskus eroa yhteen ja erikseen kirjoitetuilla kokonaisuuksilla ei ole (Kankaanpää, Heikkilä, Korhonen, Maamies & Piehl 2009: 257). Kuvailugenetiivi on geneerinen ja tarkennegenetiivi referentiaalinen, mutta silti tulkinta ei aina ole yksioikoista, sillä vaikkapa erisnimi voi referentiaalisen omistajamerkityksen ilmaisemisen sijaan myös kuvata edussanaa (Jokinen 1988: 361–362).

Jos edussanalla ei ole muita määritteitä, ei muodosta näy, onko genetiivi tarkenne- ja kuvailukentän jälkeinen sisäinen genetiivi vai tarkennekenttään kuuluva ulkoinen genetiivi. (Vilkuna 2003: 190–193.) Genetiivissä olevan sanan merkitys sinänsä ei ratkaise genetiivin sijaintia, vaan sana voi sijoittua kummalle paikalle tahansa (Jaakola 2004: 42). Esimerkiksi mitan ja määrän genetiivin jako tarkentavaan ja kuvailevaan merkitykseen ei ole ehdoton (mts. 143). Siksi moni tapaus on tulkinnanvarainen.

Leksikaalistuneisuuden voisi ajatella auttavan hankalien tapausten ratkaisussa. Leksikaalistuneisuudella tarkoitetaan ilmauksen vakiintuneisuutta leksikkoon (Koski 1981: 24). Siis jos kahden tai useamman sanan yhdistelmä löytyisi sanakirjasta, se voitaisiin ongelmitta sijoittaa yhdeksi käsitteeksi ja pelkkien edussanojen joukkoon. Koski huomauttaa kuitenkin, että johdoksia ja yhdyssanoja voidaan muodostaa yleisten kompositiosääntöjen mukaan ilman, että ne ovat osa leksikkoa (mts. 13). Kuitenkin nämä käyttötilanteessa luodut kielenaineokset ovat tietysti sanoja ja muodostavat oman rajatun merkityksensä. Samoin voi ajatella sanajonoistakin: uusia voi muodostaa ilman, että niitä lueteltaisiin sanakirjassa osana vakiintunutta leksikkoa, ja silti niistä rakentuu oma eriytynyt merkityksensä. Näin katson olevan esimerkiksi *neurotieteiden tohtori* -tyyppisissä koulutusnimikkeissä. Leksikaalistuneissa tapauksissa sanakirjasta olisi siis hyötyä luokituksen varmistuksessa, mutta leksikaalistumattomissa tapauksissa joudutaan edelleen pohtimaan käytön ja kielikäsitteiden pohjalta, onko kyse yhdyssanaa muistuttavasta eheästä merkityskokonaisuudesta vai puhtaammasta määritteestä ja

edussanasta.

Analyysissä olen tulkinnut sisäisen genetiivin sisältäviksi ilmauksiksi tapaukset, joissa katson sanojen muodostavan oman eheän käsitteensä. Olen myös nojannut harkinnassani siihen, että jos substantiivi saisi määritteitä, genetiivi jäisi tarkenteiden ja kuvailusanojen jälkeiseksi sisäiseksi genetiiviksi, eikä asettuisi tarkennekenttään. Tällaiset sisäisen genetiivin sisältävät ilmaukset olen lukenut pelkkien substantiivien luokkaan. On tärkeää huomata, että kaikissa tapauksissa ehdotonta analyysiä ei ole mahdollista tehdä. Luokittelussa olen kuitenkin pyrkinyt johdonmukaiseen sijoitteluun perusteisiini nojaten.

Melko selkeitä tapauksia sisäisestä genetiivistä ovat ilmaukset, joissa ammattia tai koulutustitteliä tarkennetaan genetiivimääritteellä. Edussana ei välttämättä ole siten semanttisesti vajaa, että se kaipaisi ehdottomaksi täydennykseksen genetiivimääritteen, mutta sanojen muodostama kokonaisuus voi silti olla kiinteä ja rakentaa oman pelkkää edussanaa tarkemman käsitteen, jolloin on luontevampaa tulkita tapaus sisäisen genetiivin kuin ulkoisen genetiivin edustajaksi. Tällöin kuvailumääritteet sijoittuisivat ennen genetiivimääritettä. Esimerkkejä varsin selvistä tapauksista ovat vaikkapa *sociologian professori*, *maa- ja metsätaloustieteiden maisteriksi* sekä *kirkkojen välisen avun ja naistyön toimialasihteeriksi*.

Astetta tulkinnanvaraisempia ovat vaikkapa *pelaajatarkkailun johtaja* ja *vasemmistoliiton jäseniä*, jotka tuntuvat muodostavan oman kategoriansa tai kiinteän ja eheän merkitysisällön, mutta jotka sopivassa tilanteessa voisivat saada kuvailevia määritteitä myös genetiivimääritteen ja edussanan välille. Tällöin genetiivimääritteen ja edussanan suhde tulkittaisiinkin eri tavoin kuin tulkittaessa genetiivimäärite sisäiseksi. Esimerkiksi ilmauksessa *innokkaita vasemmistoliiton jäseniä* hahmotettaisiin vasemmistoliiton jäsenet ikään kuin tietyksi kategoriaksi (vrt. *vasemmistolaiset*), mutta ilmauksessa *vasemmistoliiton innokkaita jäseniä* genetiivimäärite ilmaisisi kuuluvuutta (sukua omistukselle, ks. ISK 2004: § 574) ja genetiivimääritteen ja edussanan suhde olisi edellistä esimerkkiä löyhempi.

Kiinnostavia ovat *julkisuuden henkilö* ja *tolkun naiseksi*, jotka voi tulkita idiomaattisiksi. *Julkisuuden henkilö* on kulttuurissamme ja ajassamme tuttu käsite, jonka voi nähdä muodostavan niin todellisen maailman tarkoitteissa kuin ajatusrakennelmissämmekin oman luokkansa (vrt. *julkkis*). Jälkimmäisessä esimerkissä voisi aluksi vaikuttaa siltä, että sana *tolkun* kuvaa erillisenä edussanaansa, mutta toisaalta ilmaus on varsin kiteytynyt kielenkäytössämme, vaikka edussanaa onkin rakenteessa mahdollista vaihtaa. Sitä paitsi se nimenomaan kuvaa edussanaa, kuten

sisäiset genetiivit tekevät. Sanat yhdessä tuntuvat muodostavan omanlaisensa erityisen merkityksen, eikä sanojen väliinkään hevin lisäisi kuvailevia määritteitä. Monet kuvailugeniivin sisältävät ilmaukset ovatkin kiteytyneitä yhtymiä, ja useiden merkitystä voi rinnastaa adjektiivi-ilmauksiin (Jaakola 2004: 139). Jaakola (mts. 138–139) vertaa ilmausta *kunnian mies* adjektiivi-ilmaukseen *kunniallinen mies*. Nähdäkseni genetiivin valinta (*tolkun nainen*) tekee ilmauksesta käsitelmällisemmän kuin adjektiivin valinta (*tolkullinen nainen*). Adjektiivi toimisi puhtaammin erillisenä kuvailuna.

Mainittava on vielä pari hankalaa erikoistapausta. Lausekkeissa *mustan yön judoka* ja ”*kympin ainekirjoittaja*” genetiivimäärite ei muodosta edussanan kanssa suoranaisesti käsitelmällistä kokonaisuutta vaan pikemminkin osoittaa edussanan mittaominaisuutta. Se siis tavallaan muistuttaa kuvailevaa adjektiivia. Toisaalta esimerkeissä määritteen ja edussanan sidos on kiinteä: genetiivi hahmottuu sisäiseksi, koska kuvailumääritteitä ei osien väliin hevin laittaisi. Tällaiset genetiivit sopivatkin edussanoille, joita mitataan konventionaalisesti kyseisellä mittayksiköllä (ISK 2004: § 574). Kaikkiin ilmauksiin mittaa tarkoittava genetiivimäärite ei vakiintumattomuudestaan johtuen sovi, vaikka mittayksikkö olisikin edussanan yhteydessä kelpo (esim. *50 cm:n vauva) (mp.). Tästä johtuen olen tulkinnut edelliset tapaukset sisäisen genetiivin sisältäviksi, vaikkei genetiivi edussanan kanssa olekaan kiistaton käsite. Toisaalta juuri tämä konventionaalistunut mittatapa, vain muutama vaihtoehto mitta-asteikolla ja sanojen kiinteä sijaintiyhteys luovat mielikuvan jonkintyyppisestä kategoriasta pelkän kuvailun sijaan: on vain tietynväristen vöiden judokoja ja tietyn numeroin arvosteltuja kirjoittajia, ja ne edustavat tiettyjä tyyppisiä.

3.2. Tarkennekentän täyttävät substantiivilausekkeet

Substantiivin etumääritteistä tarkenteet sijoittuvat ennen kuvailevia määritteitä. Tarkennekenttään asettuvat ulkoiset genetiivit ja pronominit sekä pronominin tapaiset elementit, jotka identifioivat NP:n tarkoitteen (tarkenteet) tai ilmaisevat jotakin tarkoittejoukon koosta (kvanttorit). Sekä tarkennekentän että kuvailukentän määritteet kongruoivat edussanansa kanssa, ja on osittain semanttinen asia, kuuluuko kongruoiva etumäärite tarkenne- vai kuvailukenttään. (Vilkuna 2003: 181–182, 190.) Tässä luvussa käsitelen substantiivilausekkeitä, joissa edussanan lisäksi on vain tarkennekenttään sijoitettavia määritteitä. On kuitenkin huomattava, että tarkennekentässä voi olla useita

jäseniä (mts. 182).

Tarkennekentän täyttävä luokka on aineistossani toiseksi pienin ryhmä. Siihen sijoittuvia lausekkeitä on 82 kappaletta eli 5,3 % kaikista haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista. Kun tarkastellaan vain ”varsinaisia” substantiivilausekkeitä, eli propriit ja pronominit jätetään laskuista, on tarkenne + edussana -ilmausten määrä 20,1 %. Ryhmä on kuitenkin paljon suurempi kuin ”varsinaisten” substantiivilausekkeiden pienin luokka (6,1 %) ja vain vähän pienempi kuin toiseksi suurin luokka (24,3 %).

3.2.1. Selvästi tarkenteelliset lausekkeet

Lähes kaikki aineistosta poimitut tarkennekentän täyttävät tapaukset ovat ulkoisen genetiivimääritteen sisältäviä lausekkeitä. Koska tarkenteet ja kvanttorit identifioivat tarkoitteen tai sanovat jotakin tarkoitejoukon koosta, on luonnollista ja odotettavaakin, ettei tällaisia määritteitä aineistossa juuri esiinny. Onhan haastateltava identifioitu ja spesifioitu heti alussa proprilla, ja lukijalle on koko ajan selvää, mistä yksilöstä on kyse. Toki tällaisia ilmauksia voidaan käyttää, kun puhutaan haastateltavasta määriteltävänä hahmona. Tällöin ikään kuin erotellaan haastateltava erikoispiirteidensä perusteella muista ihmisistä. Kiinnostavaa kuitenkin on, että yleensä tämän kaltaiset lausekkeet ovat aineistossa kompleksisia ja sisältävät siis myös muiden kenttien elementtejä. Näin ollen ne sijoittuvat viimeiseen luokkaan (luku 3.4). Tällaisissa tapauksissa tarkenteen tehtävä saattaa olla ennen kaikkea tarkentaa tai korostaa, millaisesta yksilöstä tai minkä joukon yksilöstä on kyse eikä niinkään mistä yksilöstä. Esimerkiksi lauseke *se tyyppi, joka lähtee kahvihuoneesta ja tajuaa portaikossa, mitä olisi pitänyt sanoa* ei varsinaisesti tarkenna yksilöä vaan yksilötyypin (esiteltävä henkilö ei nimittäin ole toiminut lausekkeen kuvaamalla tavalla, vaan lauseke kuvaa, millainen käytös olisi hänelle tyypillistä). Myös jokin kontekstin tekijä voi vaatia tarkenteellista ilmausta, jossa nimenomaan spesifioidaan yksilö. Esimerkiksi Johanna Korhosta esittelevässä tekstissä Korhonen kertoo naapurin kysyneen, onko Korhonen tämän olettama henkilö. Tällöin naapurin käyttämä ilmaus *se Lapin Kansan erotettu päätoimittaja* sisältää spesifioivan tarkenteen. Joka tapauksessa spesifioivat tarkenteelliset ilmaukset ovat aineistossa melko harvinaisia.

Kuten edellä ilmeni, voi etumääritteenä oleva genetiivisijainen elementti olla joko sisäisessä tai ulkoisessa asemassa. Ulkoisessa asemassa ollessaan se sijoittuu

tarkennekenttään (Vilkuna 2003: 190). Ulkoisen genetiivin paikalle sijoittuvat ainakin prototyypisesti omistajaa ilmaisevat genetiivit (mts. 191). Genetiivin peruserkityksiin kuuluu omistamisen ja omistamisen kaltaisen kuuluvuuden sekä muun kuuluvuuden ja liittyvyyden ilmaiseminen (ISK 2004: § 574). Nähdäkseni juuri tällaiset genetiivit sijoittuvat ulkoiseen asemaan. Tarkennegeniivi on nimittäin referentiaalinen, kun kuvailugeniiville taas on ominaista geneerisyys (Jokinen 1988: 360–361). Omistajuutta ja kuuluvuutta ilmaistaessa on oletettavaa viitata referentiaaliseen tarkoitteeseen geneerisen ja abstraktin mielteen sijaan. Niinpä aineistoni luokittelussa olen nojannut kuuluvuuden ja abstraktiuden semantiikkaan pohtiessani, onko kyse sisäisen genetiivin ja edussanan muodostamasta eheästä käsitteestä (pelkkien edussanojen luokka) vai löyhempää kuuluvuutta ilmaisevasta ulkoisesta genetiivistä tarkennekentän täyttävänä täsmentäjänä.

Moni genetiivitapaus on hyvin tulkinnanvarainen ja analysoitavissa ulkoiseksi tai sisäiseksi näkökulmasta riippuen. Varsin selkeitä esimerkkejä ulkoisesta genetiivistä ovat sellaiset ilmaukset, joissa genetiivimäärite osoittaa, minkä tahon piiriin vaikkapa jokin ammatin edustaja kuuluu. Siispä esimerkiksi lausekkeissa *Jokerien toimitusjohtaja*, *Lapin Kansan päätoimittajana* ja *Valion tutkimusjohtajana* genetiivi osoittaa kuuluvuutta. Niissä myös kuvailumääritteet istuisivat hyvin genetiivin ja pääsanan väliin. Selkeää on tulkita ulkoisen genetiivin tapauksiksi myös sellaiset kuuluvuutta ilmaisevat lausekkeet, joissa genetiivimääritteen merkitys on laaja tai täsmentämätön mutta kuitenkin referentiaalinen. Esimerkiksi tapauksissa *monen työryhmän sihteerinä* ja *tekijäryhmän jäsenenä* genetiivimäärite ilmaisee jonkin epämääräisen joukon. Näin ollen sanat eivät yhdessä muodosta omaa täsmennettyä käsitettään, joka ilmaisisi eheää kategoriaa. Kuuluvuuden merkitys aktivoituu luontevimmin. Esimerkeissä kuvailevat määritteet olisi varsin luontevaa sijoittaa genetiivimääritteen ja edussanan väliin.

Harvinainen esimerkki yksiselitteisestä tarkennekentän täyttävästä ilmauksesta aineistossa on *kahta poikaansa*. Ilmausta käytetään kerrottaessa, kuinka esiteltävän henkilön isä kasvatti poikiaan, ja jutun esiteltävä henkilö on siis heistä toinen. Lausekkeessa kvanttoireihin kuuluva kardinaalinumeraali (ks. Vilkuna 2003: 53) *kahta* määrittää edussanan ilmaiseman joukon koon ja näin ollen tarkentaa ilmauksen. Kiinnostavaa onkin, että kun tavallisesti haastateltavan tarkoitetta ei tarvitse poimia tarkentamalla edussanaa, voidaan edussanan tarkoite tarkentaa silloin, kun haastateltava on osa jotakin joukkoa. Tällöin joukko spesifioidaan, jotta se voidaan tunnistaa, ja haastateltava lukeutuu tähän joukkoon. Niinpä kyseisessäkin esimerkissä on puhe

perheen lapsista, jotka tulee kielellisesti määrittää tietyksi joukoksi erotuksena muista lasten joukoista. Itse asiassa tullaan siis nimetyksi jokin toinen kohde kuin varsinaisesti haastateltava yksin. Olen kuitenkin lukenut tämänkin ilmauksen mukaan haastateltavan nimeäviin ilmauksiin, sillä se viittaa osaltaan haastateltavaan.

Lausekkeen *kulttuuri- ja mielipidelehti Hiidenkiven toisena päätoimittajana* olen sijoittanut tarkennekentän täyttävien lausekkeiden luokkaan. Siinä en nimittäin tulkitse *toisena*-sanaa järjestyslukuna ja siten yksilöivän kuvailevan adjektiivin tavoin käyttäytyvänä. Tulkitsem sanan pronominimaisena, jolloin se implikoi toisen osapuolen ja poimii lausekkeeseen tarkoitteeksi näistä kahdesta yhden (ks. ISK 2004: § 767). Lausekkeessa mainitussa lehdessä olisi siis kaksi päätoimittajaa, joista toisesta nyt puhutaan, eikä kyse olisi järjestyksessä toisesta päätoimittajasta. Sen sijaan sellaiset tapaukset, joissa yksilöivä adjektiivi saa genetiivimääritteen (esim. *johtoryhmän ainoa nainen, Suomen ensimmäiseksi naispiispaksi*), on sijoitettu pelkän kuvailukentän täyttäviin tapauksiin. Niissä genetiivimäärite nimittäin muodostaa yhdessä adjektiivin kanssa substantiiviedussanan kuvailumääritteen eli genetiivimäärite määrittää adjektiivia.

3.2.2. Tulkinnanvaraisesti tarkenteelliset lausekkeet

Haastavia tulkittavia ovat lausekkeet, joissa genetiivimäärite ilmaisee jonkinlaista yhteyttä tai kuuluvuutta ja se voidaan tulkita referentiaaliseksi mutta määrite voidaan vaihtoehtoisesti nähdä myös kiinteästi edussanan yhteyteen kuuluvaksi, jolloin määritteen ja edussanan suhteesta tulee abstraktimpi ja genetiivi tulkitaan sisäiseksi ja geneerisen käsitteelliseksi. Näin tulkittaessa myös kuvailevat määritteet sijoittuvat ennen genetiiviä. Kuvatun kaltaisia ovat vaikkapa tapaukset *kahden pienen lapsen isä, illatiivin ystävä ja merten löytöretkeilijä*. Näissä ilmauksissa genetiivimäärite ilmaisee varsin uniikin kohteen, jolloin kokonaisuuden hahmottaminen käsitteeksi tuntuu aika vieraalta. Silloin genetiivin voi nähdä spesifioivan edussanaansa tarkenteen eli ulkoisen genetiivin tavoin. Tähän tulkintaan olen luokituksessani päätenyt. Toisaalta jos kuvailevia adjektiivimääritteitä sijoitetaan ennen genetiiviä, tulee genetiivistä kuvaileva sisäinen genetiivi. Genetiivi kuvaakin tällöin edussanaa tarkentamisen sijaan. Silloin kuvailumääritteet määrittävät genetiivin ja edussanan käsitelmästä kokonaisuutta eivätkä pelkkää edussanaa. Tämä osoittaa genetiivin vaihtelevaa, hahmotustavasta riippuvaa käyttöä. Aineistossa onkin tapauksia, joissa genetiivin ja edussanan suhde

tuntuu ilmaisevan yhtäällä kuuluvuutta, mutta toisaalla tekstissä adjektiivimäärite sijoitetaan genetiivin edelle, jolloin genetiivin ja edussanan suhde hahmotetaan käsitelmällisempänä (esim. *entisenä STM:n virkamiehenä*).

(10) **Harkin tyttärellä** on haave. J7

Esimerkin sana *harki* tarkoittaa erästä etnistä ryhmää. Kuvailumääritteen voisi sijoittaa genetiivimääritteen ja edussanan väliin, mikäli sanojen suhde nähtäisiin omistuksen kaltaista kuuluvuutta ilmaisevaksi ja sana *Harkin* lähinnä tiettyyn ihmiseen viittaavana. Jos taas kuvailumäärite sijoitettaisiin ennen genetiiviä, olisi genetiivimääritteen ja edussanan kokonaisuus ikään kuin lajia ilmaiseva käsite. (Vrt. *spanielin kolmikuusia sisäsiistejä pentuja* ja *kolmikuusia sisäsiistejä spanielin pentuja*, Vilkuna 2003: 192.)

Kiintoisia ovat esimerkit *meitä harkien lapsia* ja *meidät lapset*. Substantiivin edellä adjektiivin tapaan määritteinä esiintyvät pronominit ovat tarkenteita, ja ainoastaan persoonapronominit eivät käyttäydy näin. (Vilkuna 2003: 49). Kuitenkin on edellä mainitun kaltaisia persoonapronominin ja edussanan liittoja, joista on epäselvää, ovatko ne varsinaisia tarkenne-pääsarakenteita (mts. 186–187). Näissä esimerkeissä persoonapronominit tuntuvat toisaalta tarkentavan, mistä joukosta on kyse. Toisaalta persoonapronominit voitaisiin tulkita erillisinä lisinä osoittamassa, että puhuja liittyy itsensä ja tietyt muut *meihin* ja että tuo *me* on sama joukko kuin substantiivin ilmaisemien tarkoitteiden joukko. Tavallaan voisi jopa ajatella, että pronomini on varsinainen viittaus ja substantiivilauseke lisä, joka määrittelee joukon laadun. Silti tarkentavien piirteidensä vuoksi tapaukset on luettu tarkennekentän täyttävien lausekkeiden joukkoon.

Luokittelua hankaloittavat myös aineiston verbikantaisten substantiivien adverbiaalit sekä objektigenetiivit. Ne eivät usein tunnu muodostavan edussanan kanssa semanttisesti kiinteää käsitettä tai luokkaa, vaan genetiivimäärite tuo lisätietoa tekijäsubstantiivin ilmaiseman teon kohteesta tai vaikkapa välineestä. Vaikka substantiivin objekti- ja subjektigenetiivilaajennukset vastaavat verbin pakollisia täydennyksiä, pidetään niitä substantiivin yhteydessä ennemminkin määritteinä (ISK 2004: § 575, § 576). Referentiaalisina ne tarkentavat edussanaansa. Toisaalta sanojen kokonaisuus voidaan nähdä semanttisesti eheänä mielteenä, mikäli genetiivimäärite tulkitaan geneerisesti. Tätä tulkintaa puoltaa myös se, että kuvailevat määritteet voidaan sijoittaa ennen genetiiviä. Niinpä on toisinaan vaikea tulkita aukottomasti,

onko verbikantaisen substantiivin genetiivimäärite sisäinen vai ulkoinen. Esimerkiksi lausekkeessa *elokuvan käsikirjoittaja* genetiivimäärite vastaa verbin objektitäydennystä. Jollain tapaa genetiivi voitaisiin nähdä geneerisenä ja sanat yhdessä käsitteenä. Genetiivi mielletään kuitenkin helpommin referentiaaliseksi, jolloin kuvailumääritteet asettuvat luontevasti genetiivimääritteen ja edussanan väliin. Edussana toimisi myös vallan hyvin yksinään. Niinpä olenkin sijoittanut verbin objektitäydennystä vastaavan genetiivimääritteen sisältävät substantiivilausekkeet tarkennekentän täyttävään luokkaan.

Substantiivin adverbiaaleista aineistossa on yksi esimerkki: *sydämellä puhujana*. Substantiivin adverbiaali voi olla joko täydennys tai määrite (ISK 2004: § 587). Kuvailumääritteet sijoittuisivat myös ennen adverbiaalia (esim. *taitava kaivurilla kaivaja*), joten määritteen ja edussanan yhteys on varsin kiinteä. *Sydämellä puhuja* on myös semanttisesti omanlaisensa kokonaisuus: se ei ole vain *puhuj*, jota voisi kuvailla vaihtoehtoisesti vaikka *innokkaaksi* tai *hyväksi*, vaan se on tietty puhujatyyppi. Toisaalta sanojen muodostama kokonaisuus ei ole mitenkään aukottoman selvästi konventionaalinen käsite. Kieliopillisen kiinteytensä ja semanttisen kokonaisuudenkin vuoksi olen kuitenkin sijoittanut tapauksen pelkkien substantiivien luokkaan.

3.3. Kuvailukentän täyttävät substantiivilausekkeet

Kohdetta ei suinkaan aina nimetä vain ilmaisemalla kategoria substantiivin avulla. Referenteistä käyttämämme nimitykset ovatkin likiarvoja, joita kielenkäyttötilanteissa täytyy vielä yksilöidä tai modifioida esimerkiksi adjektiivien avulla (Orpana 1988: 51). Edellä käsiteltiin jo tarkentavia määritteitä, mutta substantiivia voidaan myös kuvailla eri tavoin. Substantiivilausekkeen edussanan etumääritteissä onkin tarkennekentän jälkeen kuvailukenttä, johon sijoittuvat varsinaiset kuvailevat, ominaisuuksia ilmaisevat adjektiivit ja partisiipit (Vilkuna 2003: 182). Tässä luvussa käsitellään substantiivilausekkeita, joissa on pääsanana lisäksi kuvailukenttään asettuvia määritteitä. Mikäli lausekkeessa on edussanana *propri*, mutta sitä määrittää tittelinomaisesti kuvailumääritteitä saava substantiivi, olen jättänyt *proprin* sivuun ja tarkastellut lauseketta siten, kuin edussana olisi tuo appellatiivi. Näin välttyään pohtimasta, tulisiko kuvailukentän jäljessä olevan tittelisanan paikan täyttävä ja lisäksi kuvailumääritteitä sisältävä laeuke luokittaakin viimeiseen rakenneluokkaan, eli eri kenttiä yhdistelevään luokkaan. Lisäksi kyseisissä tapauksissa *propri* ei ole lausekkeessa semanttisesti kovin

olennainen. Sen sijaan käsillä olevaan luokkaan on sijoitettu lausekkeet, joissa edussanana on *propi* ja sillä vain kuvailevia määritteitä. Niissä nimittäin *propi* edussanana toimiessaan mahdollistaa kuvailevien määritteiden liittämisen ilmaukseen ja ylipäättään substantiivilausekkeen muodostamisen. Luokkaan on sijoitettu myös lausekkeet, joita seuraa *relatiivilause* mutta joissa olen tulkinnut, että *relatiivilause* on vain syntaktisesti seuraava virkkeen osa, ei kiinteästi substantiivilausekkeeseen liittyvä jälkimäärite. Tästä lisää luvussa 3.4.

Ainoastaan kuvailumääritteitä saavia lausekkeita käytetään haastateltavasta aineistossa 99 kertaa. Tämä on 6,5 % kaikista poimimistani substantiivilausekkeista. ”Varsinaisista” substantiivilausekkeista luokka vie 24,3 %:n osuuden. ”Varsinaisten” substantiivilausekkeiden neljästä ryhmästä tämä on toiseksi suurin – joskin sen koko on alle puolet pelkkien edussanojen ryhmän koosta. On kuitenkin luontevaa, että juuri tämä ryhmä on toiseksi suurin: Luokan lausekkeet mahdollistavat henkilön kuvailun ja luonnehtimisen sekä pelkkää edussanaa tarkemman luokittamisen nimeämisen yhteydessä. Henkilökuvan rakentaminenhan on jutun tärkeimpiä tehtäviä. Kuvailukenttää hyödyntävät ilmaukset ovat käytännöllisyytensä vuoksi yleisempiä kuin hyvin monimutkaiset rakenteet. Toisaalta toistuvasti nimettäessä kuvailukentällinenkin ilmaus käy raskaaksi, joten yleisintä on käyttää kevyttä pelkkää edussanaa.

3.3.1. Restriktiivisyys ja ei-restriktiivisyys

Substantiivin määritteitä tarkastellaan usein niiden restriktiivisyyden ja epärestriktiivisyyden eli rajoittavuuden ja selittävyuden kannalta (Vilkuna 2003: 184). Restriktiivisyydellä tarkoitetaan sitä, että määritteen avulla laajemmasta yksilöiden joukosta poimitaan ne yksilöt, jotka täyttävät määritteen asettamat ehdot (Orpana 1988: 52). Ei-restriktiivinen määrite on puolestaan selittävä merkityslisä, eikä se erottele luokan yksilöitä toisistaan, vaan on distinktiivinen vain suhteessa toisiin yksilöjoukkoihin (mp.). Restriktiivisyys tai epärestriktiivisyys on kuitenkin usein tulkinnanvaraista (mts. 54). Ei voida erottaa selvästi, mitkä adjektiivit ovat restriktiivisiä ja mitkä eivät. Karkeana yleistyksenä voidaan sanoa, että objektiivisia ominaisuuksia kuten ikää, väriä ja hahmoa kuvaavat adjektiivit ovat usein restriktiivisiä ja kommentti- ja asenneadjektiivit puolestaan tavanomaisesti ei-restriktiivisiä. (Hakulinen & Karlsson 1979: 118.) Orpana (1988: 53) kuitenkin huomauttaa, että asenneadjektiivitkin voi tulkita restriktiivisyyttä tuottaviksi, koska niiden ilmaisemat

elämykset riippuvat tarkoitteiden ominaisuuksista ja koska objektiivistenkin ominaisuuksien tulkinta voi olla subjektiivista. Myös Hakulinen ja Karlsson (1979: 118) toteavat, että asenneadjektiivia voidaan käyttää restriktiivisesti, kun kyseessä on yleisesti hyväksytty eikä pelkkä puhujan käsitys. Kuitenkin nähdäkseni myös subjektiiviseen näkemykseen perustuva asenneadjektiivin käyttö voi olla restriktiivinen: ihminen voi erotella vaikkapa ihanat yksilöt muista saman luokan yksilöistä ja näin rajata tarkoitteiden alaa luokan sisällä omaksi luokakseen. *Isossa suomen kieliopissakin* (2004: § 565) todetaan, että kuvailevaakin adjektiivia voidaan käyttää restriktiivisesti, kun sitä painottamalla vaikkapa ilmaistaan kontrastia luokan toisiin tarkoituksiin. Olennaisinta ei siis aina ole metsästää todelliseen maailmaan perustuvia rajoittavia tekijöitä vaan niitä tekijöitä, jotka ajattelussa sekä kielennetyssä ilmauksessa ja käyttötilanteessaan nähdään rajaaviksi. Lisäksi täsmentäisin, että mielestäni ei-restriktiivinen ilmaus ei välttämättä ole koko luokkaa kuvaava merkityslisä, joka erottaa koko luokan muista luokista (ks. edellä Orpanan määritelmä) (esim. *harmaa varis* erotuksena muunvärisistä lintulajeista), vaan se voi olla myös yksittäistä yksilöä kuvaava merkityslisä, joka ei kuitenkaan erottele tämän ominaisuuden kantajia luokkansa sisällä (esim. *ahkera neitokainen* ei välttämättä erottele neitokaisista ahkerien joukkoa ja siihen lukeutuvaa yksilöä, vaan puhuu neitokaisten luokkaan kuuluvasta yksilöstä, joka sattuu olemaan ahkera). Olennaista on, että restriktiivisen määritteen sisältävä lauseke ilmaisee ainakin jossain määrin kokonaisuutena kategorian, mutta ei-restriktiivisen määritteen sisältävissä lausekkeissa edussana ilmaisee kategorian ja määritteet tuovat lisätietoa.

Aineistossa melko selkeästi restriktiivisiksi tulkittavia ovat esimerkiksi sellaiset tapaukset kuin *ranskalainen tutkija*, *kahdeksanvuotias tyttö* ja *lyyris-dramaattinen sopraano*. Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä kuvailevat määritteet ilmaisevat objektiivisia ominaisuuksia. Niiden voi myös ajatella erottavan määritteen avulla kohteensa edussanan edustamasta joukosta. Kyse on siis esimerkiksi juuri ranskalaisten tutkijoiden joukkoon kuuluvasta yksilöstä, ja tämä joukko erottuu kaikkien tutkijoiden muodostamasta joukosta. Viimeinen esimerkki puolestaan on hyvin selvä erottelevan kuvailumääritteen sisältävä tapaus. Lyyris-dramaattinen sopraano on nimittäin tietynlainen sopraano, jolla on tietynlainen ääniala, ja se erotetaan muista määritellyistä sopraanoista.

Helposti ei-restriktiivisiksi tulkittavia tapauksia ovat puolestaan vaikkapa lausekkeet *hyvänä kuuntelijana*, *loistava laulaja* ja *erinomainen vastaanäyttelijä*. Voidaan ajatella, ettei määrite kuvaa absoluuttista ominaisuutta, vaan subjektiivista

arvioita, joka voisi toisen yksilön tekemänä olla erilainen. Näin ollen määrite ei onnistuisi erottamaan tarkoitetta tai tarkoitejoukkoa edussanan ilmaisemien tarkoitteiden joukosta eikä siis toimimaan rajaavana vaan selittävänä. Asia ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen, kuin tällainen analyysi antaa olettaa. Restriktiivisyys ei perustu vain objektiivisiin ja subjektiivisiin määriytyksiin, vaan tulkintaan vaikuttaa muun muassa tarkoitteen tuttuus eli referenssin spesifisyys ja definiittisyys sekä nimeämisen hahmottaminen joko luokittamiseksi tai yksilöiväksi tarkoitteen poiminnaksi.

Hakulinen ja Karlsson (1979: 118) kirjoittavat, että ei-restriktiiviseksi on väistämättä tulkittava esimerkiksi tapaukset, joissa pääsanana referentti on ainutkertainen tai muulla keinoin tarkalleen rajattu. Tarkalleen rajattuus on kuitenkin toisinaan tulkinnanvaraista: jokin ilmaus voidaan nähdä tarkasti rajattuna ja jakamattomana, tai se voidaan haluttaessa hahmottaa jaettavanakin joukkona, jota voidaan restriktiivisesti rajata. Tämä näkyy myös Hakulisen ja Karlssonin (1979: 118) esimerkissä: ”minun *etevät* lapseni (huom. ei: minun ETEVÄT lapseni)”. Hän-palstan jutuissa kohde on luonnollisesti lukijalle spesifi ja tuttu. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö hänestä voitaisi käyttää myös restriktiivisen adjektiivin sisältäviä ilmauksia. Toki moni ilmaus voidaan tulkita niin, että todella on kyse ainutkertaisesta referentistä, jolloin kohde nimetään substantiivilla definiittisesti ja adjektiivi vain kuvaa kohdetta, mutta usein ilmaus voidaan tulkita myös niin, että pääsanana ei viittaakaan yksittäiseen tarkoitteeseen, vaan luokittaa tätä. Tällöin adjektiivi voikin olla rajaava. Olennaista on siis, näyttäytyykö sinänsä lukijan tietämä henkilö ainutkertaisena vai määriteltävänä hahmona. Näin siis vaikkapa edellä mainittu esimerkki *kahdeksanvuotias tyttö* voidaan analysoida joko restriktiiviseksi tai ei-restriktiiviseksi. Mikäli lauseke esiintyisi vaikkapa predikatiivina, voisi objektiivista ominaisuutta ilmaisevan määritteen tulkita restriktiiviseksi ja lausekkeen kokonaisuudessaan luokittavaksi (tyttöjen joukosta erotetaan luokan sisäinen joukko: kahdeksanvuotiaat tytöt). Kuitenkin lausekkeen esiintyminen jutussa subjektina ja siten referentiaalisena mahdollistaa määritteen tulkittamisen ei-restriktiiviseksi. Toisaalta referentiaalisissakin tapauksissa voitaisiin hahmottaa myös niin, että lauseke vasta kokonaisuudessaan ilmaisee ainutkertaista referenttiä. Tällöin määrite on restriktiivinen ja rajaa kahdeksanvuotiaiden tyttöjen joukon, jonka edustajaksi henkilö viittausta käyttämällä nimetään.

Luokittamiseen perustuu myös se, että asennoitumista ilmaiseva tai kommentoiva adjektiivi voidaan tulkita restriktiivisestikin. Seuraava aiemmin ei-restriktiiviseksi tulkittamani lauseke voidaan siis tulkita myös toisin.

(11) Askolaa pidetään **hyvänä kuuntelijana** –. J2

Tässä on mahdollista nähdä predikatiiviadverbiaalina toimivan lausekkeen luokittavan haastateltavaa (vrt. luokituspredikatiivit, Hakulinen & Karlsson 1979: 192). Yleisesti hyväksytyyn käsityksen tai subjektiivisen arvioinnin (mielestäni molemmat päteviä restriktiivisyyden luojia) perusteella adjektiivi rajaisi kuuntelijoiden joukosta hyvien kuuntelijoiden muodostaman ryhmän, johon haastateltava luokitetaan. Toisaalta vain edussana voidaan nähdä varsinaisena luokittavana aineksena ja määrite siihen liitettyinä merkityslisinä. Vaikka edussanan tai vaihtoehtoisesti koko lausekkeen tulkinta referentiaaliseksi tai luokittavaksi ei ole aina aukotonta, on monissa tilanteissa luontevinta hahmottaa näitä tehtäviä toteuttaviksi juuri edussana. Siten kuvailevat määritteet hahmottuvat pikemmin epärestriktiivisinä merkityslisinä kuin edussanan denotaatiota rajaavina restriktiivisinä määritteinä. Tällaisia ovat vaikkapa lausekkeet *pieni algerialaistyttö, pelokas, herkkä ja haavoittuva poika ja kaljupäinen mies*.

Varsinkin useita kuvaavia määritteitä sisältävät lausekkeet taipuvat ei-restriktiivisen tulkinnan puolelle, sillä ne herättävät mielikuvan haastateltavan henkilökohtaisten ominaisuuksien listaamisesta. Tällaisissa tilanteissa olisi usein hankalaa nähdä määritteiden rajaavan varsin erikoisia osajoukkoja edussanan ilmaisemasta käsitejoukosta. Kyseisen kaltaisista lausekkeista hyviä esimerkkejä ovat *määrätietoisesta ja jämpisti asiat tekevästä tyypistä ja suoraviivainen ja hyvin liikkuva hyökkääjä*. Kun kuvailevaa adjektiivia itseään vielä määritellään, hahmottuu kuvailukentän täyttävä aines usein ei-restriktiiviseksi, sillä kuvaavasta määritteestä syntyy näin varsin tilannekohtainen ja ainutkertainen, eikä selkeästi denotaation rajaamisen mahdollistava restriktiivinen ominaisuus. Adjektiivin määritteillä voidaan nimittäin osoittaa muun muassa ominaisuuden asteita (ISK 2004: § 611). Tällainen adjektiivilauseke ei ole absoluuttista, rajaavaa ominaisuutta ilmaiseva. Esimerkiksi lausekkeet *poikkeuksellisen vastuullinen jääkiekkoilija, tosikkomaisen oloinen nainen, hieman ulkopuolinen tarkkailija ja todella ankara ohjaaja* sisältävät määritteellisiä adjektiiveja. Lisäksi aineistossa on lauseke, jossa adjektiivi määrittää samanaikaisesti kahta substantiivia.

(12) Hän oli **tunteeton ”teurastaja ja viikatemies”**, joka tervehdytti yrityksiä karsimalla työntekijöitä kirves olalla ja moottorisaha toisessa kädessä. J13

Esimerkin kahden substantiivin voidaan nähdä muodostavan edussanan yhdessä sen sijaan, että olisi kyse kahdesta substantiivilausekkeesta, joista jälkimmäisestä olisi jätetty yhteinen adjektiivimäärite toistamatta tai joista jälkimmäinen olisi vain substantiivin muodostama. Tulkintaa vahvistaa substantiivien rajaaminen kokonaisuudeksi lainausmerkein. Kun pääsanoja on kaksi tai useampia, ne ovat samanarvoisia ja rinnasteisia eli funktioltaan toisiinsa vaihdettavissa (Toivanen 1977: 20). Lauseen rakenne ei muutu, vaikka toisen jättäisi pois, mutta kahden sanan käyttö rikastaa ilmaisuja semanttisesti (mp.). Niinpä olisi vaikea tulkita adjektiivin rajaavan restriktiivisesti näiden kahden substantiivin ikään kuin yhteistä denotaatiota. Luontevampaa on hahmottaa, että konnotaatioidensa puolesta samaan merkityskenttään kuuluvat substantiivit rinnastetaan yhtä päteviksi henkilöä luokittaviksi nimeämiseksi ja yhteinen adjektiivi kuvaa merkityslisänä henkilön ominaisuuksia.

Partisiippiattribuutteja koskettavat samat restriktiivisyyteen liittyvät ehdot kuin aitoja adjektiiveja (Hakulinen & Karlsson 1979: 118–119). Mikäli partisiipin siis katsotaan olevan sellainen, että se pystyy rajoittamaan edussanan denotaatiota, se voidaan analysoida restriktiiviseksi. Nähdäkseni varsinkin tapaukset, joissa partisiipin avulla ilmaistaan ainutkertaista tapahtumaa tai yksilöllistä toimintaa, tulkitaan useimmiten epärestriktiivisiksi. Niinpä *vierailevana sarjakuvapiirtäjänä* on mahdollista tulkita restriktiivisen adjektiivin sisältäväksi, koska kokonaisuuden voidaan haluttaessa nähdä muodostavan tietyn joukon sarjakuvapiirtäjien luokassa (vrt. esim. vakituiset sarjakuvapiirtäjät). Yksittäistä tapahtumaa, kohteena olemista tai yksilöllistä toimimista ilmaisevat lausekkeet *Mannerheim-soljella palkittu partiolainen, pelätty yrityssaneeraaja ja kirjoittavalta ekonomilta* eivät rajaa edussanan denotaatiota, vaan kuvaavat henkilöä. Partisiipit voivat muodostaa myös varsin adjektiivimaisiksi kiteytyneitä määritteitä. Eritoten niiden ollessa pikemmin arvioivia kuin objektiivisia ominaisuuksia kuvaavia ne tulkitaan ei-restriktiivisiksi: *menestyvää toimitusjohtajaa, kiitettävä kokki*.

Selviä restriktiivisiä tapauksia ovat substantiivilausekkeet, joissa kuvaileva määrite on yksilöivä. Yksilöivä adjektiivi, kuten superlatiivi osoittaa, että kuvattuja tarkoituksia on vain yksi (ISK 2004: § 583). Niinpä se toimii selvästi restriktiivisenä, sillä restriktiivinen määrite rajaa substantiivin tarkoitteen mahdollisten tarkoitteiden joukosta (mt. § 565). Tällaisia lausekkeitä on aineistossa vähän. Lausekkeet *ylimmän äikänopettajan* ja *ylimmäksi dieetidiktaattoriksi* eivät ilmaise mitään todellisia institutionaalisia asemia, vaan ovat pikemminkin haastateltavien potentiaalisen aseman

luonnehdintoja. Määritteet voidaan silti tulkita helposti restriktiivisiksi, sillä ne poimivat korkeimman yksilön edussanan tarkoitteiden joukosta. Superlatiivit, samoin kuin esimerkiksi adjektiivit *ainoa* ja *ensimmäinen*, ovatkin merkitykseltään lähellä tarkenteita, sillä ne identifioivat tarkoitteen yksikäsitteisesti (Vilkuna 2003: 183).

Varsin selkeästi epärestriktiivisiä ovat lausekkeet, joissa propri saa kuvailevia määritteitä, sillä proprin ilmaisema referentti on ainutkertainen. Sanomalehtitekstissä käytetään usein epärestriktiivisiä määritteitä, joilla pakataan taustainformaatiota lyhyeen muotoon (Vilkuna 2003: 185). Tämä pätee varmasti myös aikakauslehtitekstiin. Koska propri ilmaisee tietyn yksilön, eikä jotakin yksilöiden luokkaa, ei määrite voi erotella jotakin yksilöiden joukkoa edussanan ilmaisemasta yksilöiden joukosta tai enää auttaa tunnistamaan jo tunnettua referenttiä. Niinpä esimerkiksi lausekkeet *Salzburgissa opiskellut Nylund, Taideteollisen korkeakoulun käsikirjoittajalinjalta muutamaa vuotta aiemmin valmistunut Pesonen ja vuodesta 2003 Rakennusliiton toisena puheenjohtajana toimineella Suokkaalla* antavat määritteidensä avulla taustoitukseksi yksilöön liittyvää lisäinformaatiota, eivätkä erottele yksilöä muista yksilöistä määritteiden avulla. Vastaavan kaltaisista tapauksista on kyse myös lausekkeissa *kohta kaksi orkesteria jättäneenä kapellimestarina* ja *Amerikasta asti haettu NHL-joukkue St. Louis Bluesin varatoimitusjohtaja*, vaikka niissä edussana ei olekaan propri. Lausekkeissa yksilöä koskevaa tietoa pakataan määritteeseen ja kontekstin perusteella edussanan voidaan tulkita ilmaisevan ainutkertaista, tunnettua referenttiä.

Kiintoisia ovat tapaukset, joissa pääsanana on propri mutta joissa kohdetta kuvaillaan jonkin elämänvaiheen suhteen. Kohde on siis ainutkertainen yksilö, jolloin määritteen olettaisi olevan epärestriktiivinen. Kuitenkin voidaan ajatella, että näissä esimerkeissä kohde ikään kuin jaetaan eri aikakausia edustaviksi versioiksi itsestään, jolloin määrite erottelee halutun version muista. Vaikkapa *viisivuotias Pesonen* ja *teini-ikäinen Pesonen* erottelevat eri aikakausia edustavat haastateltavan ”versiot”.

3.3.2. Keskeisen merkitysaineksen sijoittuminen kuvaileviin määritteisiin

Koska restriktiivisyys on tulkinnanvaraista, on aineistoa tutkittaessa rajoittavien ja selittävien määritteiden analysoinnin ohella kiinnostavaa tarkastella ylipäätään sitä, mitä kaikkea lausekkeen merkitykseen voidaan kuvailevien määritteiden avulla tuoda. Huomiota herättää esimerkiksi se, että lausekkeen informatiivisin aines voi

semanttisesti väljän substantiivin yhteydessä sijoittua kuvaileviin määritteisiin. Tällöin olennaisinta ei välttämättä ole ratkaista, onko kyseessä restriktiivinen määrite, vaan kiinnostavaa on huomata, kuinka lausekkeen tärkeimmät assosiaatiot syntyvät määritteissä.

Varsin yleisiä ovat lausekkeet, joissa edussanana on *poika*, *tyttö*, *mies* tai *nainen*. Ne asettuvat käsitehierarkiassa lähinnä perustermien tasolle, eli ovat kielenkäytössä frekventtejä ja antavat helposti ymmärrettävää tietoa olematta abstraktin yleisiä tai pikkutarkkoja. Peruskäsitteet ovat käytännöllisiä, sillä ne voivat sisältää ja samaan aikaan sulkea pois mahdollisimman monia ominaisuuksia (Taylor 1989: 50). Koska perustason käsitteet sulkevat merkityksestään monia tarkkoja ominaisuuksia, niitä on helppoa ja usein tarpeellistakin modifioida adjektiivein. Adjektiivit ovat hyödyllisiä merkityksen rakentajia, koska ensinnäkään kaikille perustasoa tarkemmille merkityksille ei välttämättä löydy alakäsitteeksi sopivaa substantiivia. Lisäksi adjektiivien avulla voidaan rakentaa merkityksiä eri tavalla kuin muodostamalla tarkkoja substantiiveja. Adjektiiveja käyttämällä tekstin struktuuriin saadaan myös vaihtelua. Edellä mainitsemieni sukupuolta ilmaisevien sanojen ydinmerkitykset ovat nähdäkseni juuri sukupuolta ilmaisevia. *Nykysuomen sanakirja* antaakin esimerkiksi sanojen *poika* ja *tyttö* ensimmäisiksi merkityksiksi kyseistä sukupuolta edustavan henkilön, joka ei vielä ole saavuttanut sukukypsyyttä (s.v. *poika*, *tyttö*). Kyseisiä sanoja voidaan kuitenkin käyttää myös mikrovarianttiansa perusteella (*poika* vaikkapa nuorena ihmisenä). Sanoja *poika* ja *tyttö* käytetään myös muun muassa osoittamassa syntyperää tai suhdetta vanhempiin ja kotiin (mp.). Mikrovariantit voidaan aktivoida muun muassa adjektiivimääritteiden avulla.

Koska perustason termit sulkevat monia tarkkoja ominaisuuksia ulkopuolelleen, ne myös jäävät merkitykseltään sopivan väljiksi, jotta niitä voidaan käyttää ikään kuin vain kiinnikkeinä adjektiivien antamille merkityksille. Edussanaan ei siis lataudu paljon merkitystä, vaan sisältö voidaan luoda luonnehtivamman sanaluokan edustajalla, adjektiivilla. Loogillisella tulolla tarkoitetaan, että ilmaus kokonaisuudessaan tarkoittaa sellaista oliota, josta pätevät ilmauksen kaikkien osien merkitykset (Penttilä 1930: 18–21). Siispä kuvailumäärite ja edussana selittävät yhtä lailla kohdettaan, mutta jos edussana on väljämerkityksinen, antaa määrite kohteesta enemmän tietoa. Vaikkapa lausekkeiden *vanhana miehenä*, *reipas poika*, *lyhyt ja pulska poika* ja *tosikkomaisen oloinen nainen* merkityksekkäin aines sijoittuu juuri kuvaileviin määritteisiin.

Aineistossa on myös esimerkkejä, joissa substantiivilausekkeen edussana on perustason käsitettä ylempi käsite. Se jää abstraktiudessaan siis vielä peruskäsitettä

väljemmäksi merkitykseltään. Niinpä tällaisia sanoja käytettäessä on helppoa painottaa adjektiivien luomaa merkitystä. Esimerkiksi lausekkeissa *monisäikeinen ihminen*, *aidompi ihminen*, *kilpailullinen ihminen* ja *määrätietoisesta ja jämptisti asiat tekevästä tyyplistä* edussanat nimeävät haastateltavat hyvin yleisesti inhimillisiksi olennoiksi ja varsinaiset mielikuvia ja ymmärrystä tuottavat merkityssisällöt sijoittuvat adjektiiveihin. Viimeisen esimerkin sanan *tyypistä* voidaan tulkita merkitsevän suurin piirtein samaa kuin sanan *ihminen* (vrt. *se tyyppi siellä kioskillä*). Sekin on siis perustason termiä abstraktimpi yläkäsite. Myös edussanaltaan proprillisissa lausekkeissa merkityksellisin aines sijoittuu määritteisiin. Proprihan lähinnä vain yksilöi tarkoitteen, mutta adjektiivit sisältävät intensionaalista merkityssisältöä. Niinpä vaikkapa lausekkeissa *viisivuotias Pesonen*, *Salzburgissa opiskellut Nylund* ja *seurakuntavaaleissa ehdolla olevan Johanna Korhosen* edussana poimii tarkoitteen, mutta kuvailukentän määritteet luovat merkityksiä.

Objektiivisia ominaisuuksia ilmaisevien ja kommentti- ja asenneadjektiivien sijoittuminen kuvailumääritteisiin ei kytkeydy pelkästään restriktiivisyyteen. Sijoittamalla puhujan asenteita ja suhtautumista osoittavia adjektiiveja attribuuteiksi, samalle paikalle kuin ilmiön omia ja kenen tahansa havaittavissa olevia ominaisuuksia kuvaavat adjektiivit asetetaan, tuotetaan nimittäin interpersonaalisia kieliopillisia metaforia (Karvonen 1991: 151, 162–163). Tällöin ilmauksen käyttäjä ei osoita käsityksiään niiden kieliopillisilla keinoilla, kuten moduksilla tai sanan *mielestäni* kaltaisilla keinoilla, vaan ilmaus näyttäytyy varmana ja näennäisen riippumattomana tarkastelijan lähtökohdista (mts. 162, 164). Tällaisten ilmausten käyttö aineistoni teksteissä tuottaa toimittajan tai muiden näkemykset ikään kuin lukijalle valmiina tai tosina. Vaikkapa indikatiivisen kopulalauseen *mielenkiintoinen älykkö* tai pelkkänä lausekkeena esiintyvä *loistava laulaja* tarjoavat valmiin tulkinnan ja siten ikään kuin faktatiedon henkilön ominaisuuksista, jotka todellisuudessa perustuvat arvioon. Tällaiset kieliopilliset metaforat eivät kuitenkaan korostu aineistossa. On myös huomattava, että kun arviot esiintyvät muiden haastateltavien sitaateissa, tuntuu vahvistuvan tulkinta, että kyse on juuri heidän arviostaan. Kieliopillisina metaforina ne silti johdattelevat lukijaa eri tavoin kuin osoitettaessa ilmaukset eksplisiittisesti kannanotoiksi. Ne kannattaa huomata myös siksi, että monenlaisen kuvailun ja erilaisten näkökulmien huomioimisen joukossa ne saattavat huomaamatta tarjota valmiita ja varmoilta tuntuvia tulkintoja.

3.4. Eri kenttiä yhdistävät substantiivilausekkeet

Viimeisenä substantiivilausekkeiden rakenneluokkana käsittelen erilaisia etu- ja jälkimääritteitä yhdistävien lausekkeiden joukkoa. Niissä on joko jälkimääritteellisiä lausekkeita tai useampaa määritekenttää hyödyntäviä lausekkeita. Pelkkiä jälkimääritteitä sisältäviä lausekkeita ei ole tarpeellista käsitellä omana pääluokkanaan, sillä niitä on melko vähän. Ylipäätään tämä viimeinen luokka on pienin kaikista esitellyistä ryhmistä. Siihen lukeutuvia lausekkeita on aineistossa 25 kappaletta. Määrä on 1,6 % kaikista haastateltavasta käytetyistä substantiivilausekkeista. ”Varsinaisten” substantiivilausekkeiden joukosta luokka on 6,1 %. Tämä on ymmärrettävää, sillä käsillä olevassa ryhmässä ovat kaikkein kompleksisimmat ja pisimmät lausekkeet, jotka runsaasti käytettyinä tekevät tekstistä raskasta ja hankalasti etenevää.

Etumääritteet on esitelty jo edellä, ja niitä koskevat huomiot pätevät tietysti tässäkin luokassa. Kun nyt eri kenttiin kuuluvia määritteitä asetetaan samaan lausekkeeseen, syntyy kokonaisuudesta kuitenkin semanttisesti monivivahteisempi sekä kompleksisempi kuin aiemmin esillä olleissa vähemmän ainesta sisältävissä lausekkeissa. Jälkimääritteitä puolestaan on monenlaisia: paikallissijaisia substantiivilausekkeita, adpositiolausekkeita, infinitiivejä ja lauseita (Vilkuna 2003: 193). Kaikkia näitä ei aineiston henkilön nimeävissä substantiivilausekkeissa esiinny. Esimerkiksi infinitiivitäydennykset liittyvät nimittäin vain abstrakteihin substantiiveihin (mts. 197).

3.4.1. Tarkenne- ja kuvailukentän täyttävät lausekkeet

Aineistossa on muutama lauseke, jossa sekä tarkenne- että kuvailukenttä täyttyvät. Niistä useissa on tarkennekenttää täyttämässä ulkoinen genetiivi. Esimerkiksi lauseke *Jokerien liigajoukkueen uuden toimitusjohtajan* sisältää ulkoisen genetiivin ja kuvailevan adjektiivimääritteen. Tässä kuvaileva määrite genetiivimuotoisen sanan ja edussanan välillä myös auttaa tulkitsemaan genetiivin ulkoiseksi. Niinpä määritteiden yhtäaikainen esiintyminen vaikuttaa kokonaisuuden semantiikkaan: genetiivin ja edussanan suhde on väljempi kuin sisäisen genetiivin tapauksissa, ja genetiivi osoittaa kuuluvuutta eikä abstraktia genetiivin ja pääsanan suhdetta tai käsitelmäisyyttä.

Myös lausekkeessa *se Lapin Kansan erotettu päätoimittaja* täyttyvät niin tarkenne- kuin kuvailukenttä. Siinä tarkennekentässä on kuitenkin kaksi määritettä.

Ulkoinen genetiivi *Lapin Kansan* tarkentaa, minkä lehden erotetusta päätoimittajasta on kyse. Pronominitarckenne *se* spesifioi loppuosan lausekkeesta poimimalla tietyn tarkoitteen.

Sekä tarkenne- että kuvailukenttää hyödyntävät lausekkeet ovat informatiivisempia ja kompleksisempia kuin vain jompaakumpaa etumääritekenttää hyödyntävät lausekkeet. Niissä nimittäin samanaikaisesti kohdennetaan edussanan tarkoitteeseen tarkenteella ja kuvataan edussanan ominaisuuksia. Varsinkin ulkoisen genetiivin sisältävissä tapauksissa (esim. *piispa Mikko Heikan teologisena erityisavustajana*) voi vieläpä pohtia, määrittävätkö tarkenne ja kuvailumäärite kumpikin edussanaa erikseen vai määrittääkö tarkenne kuvailumääritteen ja edussanan kokonaisuutta.

3.4.2. Jälkimääritteelliset lausekkeet

Aineistossa on myös henkilön nimeäviä lausekkeitä, jotka saavat vain jälkimääritteitä. Paikallissijaisia jälkimääritteitä tulkittaessa on toisinaan vaikeaa päättää, kuuluuko paikallissijainen ilmaus substantiivilausekkeeseen ja onko se siis substantiivin jälkimäärite vai onko se verbiin liittyvä adverbiaali.

(14) Luentosalissa odottaa **mies rennossa kauluspaidassa ja farkuissa**. J4

(15) Tällä hetkellä hän työskentelee **tutkijana Aalto-yliopistossa**. J7

Esimerkissä 14 paikallissijaiset ilmaukset liittyvät varsin yksiselitteisesti substantiiviin, sillä on hyvin hankalaa ajatella niiden määrittävän verbiä. Sen sijaan esimerkissä 15 ilmaus *Aalto-yliopistossa* voisi liittyä verbiin yhtä hyvin kuin substantiiviin. Aineistoa luokitelllessani olen tulkinnut substantiivin jälkimääritteiksi sellaiset paikallissijailmaukset, jotka tuntuvat liittyvän semanttisesti kiinteästi substantiiviin ja joiden tulkinta substantiivin määritteiksi on luontevaa.

Jokusessa tarkastelemassani substantiivilausekkeessa voidaan nähdä myös jälkitäydennys. Substantiivin jälkitäydennyksiä ovat määrä-, mitta- ja osasanojen täydennykset, joita välttämättä tarvitaan merkitykseltään vajaiden edussanojensa yhteyteen (Vilkuna 2003: 194). Aineiston jälkitäydennystapausten analysointi osoittautuu hankalaksi, koska kaikissa tapauksissa edussananana on tavallisen määrä-, mitta- tai osanan sijaan lukusana *yksi*: *yksi harvoja väitelleitä harkeja maailmassa*,

yksi tämän hetken menestyneimpiä suomalaisen elokuvan ja tv-draaman kirjoittajia ja yksi niistä, joiden keskushermosto on perinnöllisesti virittynyt jäämään koukkuun. Osasanoja ovat kvanttorinomaiset mittasubstantiivit (Hakulinen & Karlsson 1979: 120, 144). Kuitenkaan osasanat eivät kvanttoireiden tavoin kvantifioi NP:itä. Osasanalausekkeilla ei ole olennaista eroa sellaisten lausekkeiden kanssa, joissa pääsanana on lukusana. Lukusanan sisältävät rakenteet ovat kuitenkin poikkeuksellisia, sillä lukusanan ollessa nominatiivissa tai akkusatiivissa sitä pidetään yleensä lausekkeen pääsanana, mutta ilmauksen ollessa muussa sijassa kuin nominatiivissa tai partitiivissa lukusana tulkitaan attribuutiksi. (Mts. 120, 144–145.) Aineiston esimerkeissä sana *yksi* ei kuitenkaan toimi tavallisen numeraalin tapaan. Ensinnäkin lukusanat käyttäytyvät edellä kuvaillun kaltaisesti lukusanasta *kaksi* eteenpäin ja sana *yksi* käyttäytyy substantiiviin liittyessään suurimmalta osin tavallisen adjektiivin tavoin (Vilkuna 2003: 216, 215). *Yksi* siis normaalisti kongruoi edussanan kanssa, ja se voidaan siten tulkita määritteeksi. Kuitenkin kyseessä olevissa esimerkeissä sana *yksi* on nominatiivissa mutta seuraava aines joko partitiivissa tai elatiivissa, siis kongruimattomasti substantiivin jälkimääritteen sijoissa. Tämä viittaa siihen, että sana *yksi* on lausekkeen edussana ja jäljessä tuleva aines sen jälkimäärite. Penttilä (1957: 569) toteaaakin, että *yksi* esiintyy yleensä kongruenttina määritteenä mutta toisinaan myös edussanana, ja jälkimmäisestä tapauksesta hän antaa sekä elatiivi- että partitiivisijaisen jälkitäydennyksen sisältävän esimerkkilausekkeen. Aineistoni esimerkit muistuttavat siis eniten osasanalausekkeitä, vaikkei *yksi* täytäkään osasanan määritelmää mittasubstantiivina. Ne eivät nimittäin ole tavallisia lukusanan edussananaan sisältäviä eivätkä *yksi*-sanaa adjektiivisesti käytäviä lausekkeitä, vaan *yksi*-sanaa edussanana käytäviä ja täydennystä vaativia lausekkeitä.

Yksi-sanan sisältävät esimerkit ovat sikälikin kiinnostavia, että täydennysten sisäiset omat määritteet tekevät rakenteesta sekä syntaktisesti että semanttisesti yhä kompleksisemmän. Kiinnostavaa on myös se, että vaikka sana *yksi* tulkitaan edussanaksi, kasautuu semanttinen sisältö lähinnä jälkitäydennykseen – sana *yksi* vain poimii haastateltavan jälkitäydennyksen edustaman joukon jäseneksi. Lisäksi lausekkeessa *yksi harvoja väitelleitä harkeja maailmassa* on vielä paikallissijainen jälkimäärite *maailmassa*. Tosin sen voi tulkita kuuluvan myös täydennyksenä toimivaan lausekkeeseen. Mikäli *maailmassa* tulkitaan itsenäiseksi jälkimääritteeksi, on lauseke kiinnostava usean jälkimääritteensä vuoksi. Jälkimääritteitä on nimittäin harvoin useampia kuin yksi (Vilkuna 2003: 193).

Aineistossa on pari tapausta, joissa kvanttoripronomini *mitään* tulkitaan eri

tavoin, kun ratkaistaan edussanaa.

- (16) Mika Arramies ei ole päihdehoidon professori tai **muodollisesti yhtään mitään hoitoalalla**. J4
- (17) Luulen että ne ajattelivat, että eihän Camilla ole **mitään erikoista**. J12

Kvanttoripronominit voivat toimia substantiivin tarkenteina tai itsenäisinä eli substantiivisina (ISK 2004: § 744). Esimerkki 16 analysoidaan selkeästi NP:ksi, jossa pronomini toimii edussanana. Se saa vahvistavan etumääritteen ja paikallissijaisen jälkimääritteen. Adverbi *muodollisesti* ei oikeastaan ole NP:hen kuuluva jäsen, vaan liittyy verbiin ja voisi sijaita NP:stä irrallaankin. Semanttisesti ajatellen se on kuitenkin tavallaan rakentamassa NP:n merkitystä. Läheistä yhteyttä NP:hen synnyttää muun muassa se, että predikaatiivin yhteydessä kopulaverbi on tavallaan merkitykseltään tyhjä, jolloin adverbi ei mielly verbin määrittäjäksi niin luonnollisesti kuin muiden verbien yhteydessä. Lisäksi esimerkki sisältää kaksi rinnasteista predikaatiivia, jolloin jälkimmäinen muodostaa kokonaisuuden ja adverbi tuntuu lähes kuuluvan NP:hen. Esimerkissä 17 pronomini kvantifioi substantiivisesti käytettyä adjektiivia, joka siis analysoidaan edussanaksi. Sana *mikään* voi nimittäin koskea ainepaljouksia ja jaollisia abstraktioita (ISK 2004: § 757). Sana *erikoista* hahmottuu siis jaolliseksi abstraktioksi. Näin pronomini analysoidaan kvantifioivaksi määritteeksi ja lauseke tarkennekentän täyttävään luokkaan (luku 3.2). Kiinnostavaa silti on, että molemmissa esimerkeissä semanttisesti informatiivisin tai ainakin eniten mielikuvia synnyttävä aines sijoittuu muualle kuin kvanttoriin – näin ensimmäisessäkin tapauksessa, vaikka siinä kvanttori toimii edussanana.

Haasteellisia tulkittavia ovat myös lausemääritteet. Lausemääritteistä aineistoani koskettavat ainoastaan relatiivilauseet. Lopuista kahdesta lausemääritystypistä nimittäin *että*-lauseet liittyvät vain intensionaalista objektia eli kognitiivisen toiminnan tulosta tarkoittaviin substantiiveihin ja epäsuorat kysymyslauseet vain abstrakteihin substantiiveihin (Hakulinen & Karlsson 1979: 126). Relatiivilauseita tarkastellaan usein restriktiivisyyttä ja ei-restriktiivisyyttä ajatellen (Vilkuna 2003: 198, Hakulinen & Karlsson 1979: 125). Epärestriktiivinen relatiivilause ei rajaa edussanan alaa, vaan ennemminkin vain sitoo lauseita keskenään (Vilkuna 2003: 199). Restriktiiviset relatiivilauseet ovatkin pääsanalleen alisteisia, mutta ei-restriktiiviset relatiivilauseet muistuttavat appositioita ja ovat rinnasteisista lauseista transformaatioteitse johdettuja (Hakulinen & Karlsson 1979: 125). Aineistoa

käsitellessäni olen siis joutunut pohtimaan, onko relatiivilause restriktiivinen ja siten selkeästi edussanaan liittyvä määräite. Useissa tapauksissa olen jättänyt relatiivilauseen huomiotta, sillä olen tulkinnut sen olevan epärestriktiivinen ja vain substantiivilausekkeen perään syntaktisesti liitetty erillinen merkitysisältö. Kuitenkin on myös tapauksia, joissa relatiivilauseen tulkinta restriktiiviseksi ei ole selvää mutta joissa relatiivilause tuntuu liittyvän semanttisesti hyvin kiinteästi edussanaan ja siten kuvaillen määrittävän tätä.

Varsin selkeä tapaus restriktiivisestä relatiivilausemääritteestä tavataan lausekkeessa *se tyyppi, joka lähtee kahvihuoneesta ja tajuaa portaikossa, mitä olisi pitänyt sanoa*. *Se*-tarkenne tukee relatiivilauseiden restriktiivistä tulkintaa (Vilkuna 2003: 199). Niinpä kyseisessä esimerkissä sana *se* toimii restriktiivisesti poimiessaan tarkoitteen edussanan ilmaisemien tarkoitteiden alasta. Relatiivilause puolestaan auttaa määrittelemään tuota joukkoa: relatiivilause siis selittää, millaisesta joukosta on kyse, kun *se*-sana vain kohdentaa rajaukseen. Relatiivilausetta tarvitaan tarpeeksi informatiivisen sisällön luomiseen, sillä edussana *tyyppi* on laajana yläkäsitteenä merkitykseltään varsin väljä. Kiinnostavaa kuitenkin on, että tekstiyhteydessään tarkenteella ja relatiivilauseella ei erotella restriktiivisesti todellista yksilöä maailmasta, vaan muodostetaan tietyn ihmistyyppin luokka. Käytetään siis ilmaisua, jollaisella voidaan poimia tietty yksilö, mutta koska ei viitata haastateltavan todelliseen toimintaan vaan persoonallisuuteen ja mahdolliseen tapaan toimia, käytetäänkin lauseketta ikään kuin luokittavana ja myös mahdollisesti muita yksilöitä kuvaamaan soveltuvana ilmauksena. Lisäksi kompleksisuutta tuo entisestään se, että *joka*-lause on moniosainen (tai peräkkäin on kaksi *joka*-lausetta) ja jälkimmäistä verbiä määrittää vielä kysyvä sivulause. Silti kaikki tämä aines rakenteellisesta moninaisuudestaan huolimatta muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden, jota on käsiteltävä ja tulkittava kokonaisuutena.

Restriktiiviseksi tulkitsen myös lausekkeen *ensimmäinen ja viimeinen suomalainen pilapiirtäjä, joka piirsi Muhammedin*. Restriktiivisyystulkintaa synnyttävät ennen kaikkea kuvailevat määritteet *ensimmäinen* ja *viimeinen*, jotka superlatiiveina yksiselitteistävät tarkoitteen. Ne eivät kuitenkaan rajaa vain edussanan ilmaisemien tarkoitteiden alaa, vaan nimenomaan edussanan ja tämän lausemääritteen muodostaman merkityksen alaa. Etu- ja jälkimääritteet rakentavat siis hyvin kiintoisalla tavalla edussanan kanssa lausekkeen kokonaismerkityksen ja restriktiivisyyden: Ilman etumääritteitä lausemääräite voitaisiin tulkita ei-restriktiiviseksi, jolloin se kertoisi vain, mitä haastateltava on tehnyt. (Toki olisi mahdollista tulkita ilman etumääritteitä

esiintyvä lauseke sellaisenaankin restriktiiviseksi, jolloin lausemääritteen tulkittaisiin erottelevan yksilön muiden pilapiirtäjien joukosta tai muodostavan Muhammedin piirtäneiden pilapiirtäjien ”luokan”.) Restriktiivisten etumääritteiden ollessa läsnä edussanan ja lausemääritteen kokonaisuudesta tulee kuitenkin kiinteä, sillä etumääritteiden restriktiivisyys koskee juuri edussanan ja lauseen kokonaisuutta, siis lauseen rajaamaa osaa edussanan tarkoitejoukosta pelkän edussanan osoittamien tarkoitteiden joukon sijaan.

Aineistossa on nimeävien substantiivien yhteydessä myös relatiivilauseita, jotka eivät selkeästi analysoidu restriktiivisiksi, mutta jotka tuntuvat liittyvän hyvin likeisesti edussanaan ja siten määrittävän tätä hiukan kuvailevien etumääritteiden tapaan. Silloin olen tulkinnut relatiivilauseet osaksi substantiivilauseketta. Tällaisia ovat vaikkapa ”*valkoinen läskinpala*”, *jolla oli erilainen tukka ja kuin täyteen mittaansa kasvanut puu, jolta puuttuvat juuret* (henkilön nimeävä vertaus). Ensimmäisessä esimerkissä relatiivilause kuvaa henkilön ulkonäköä, kuten itse edussana ja sen kuvaileva määritekin. Relatiivilauseeseen sisältö vain joudutaan pukemaan lausemuotoon, sillä se olisi hankalaa muotoilla tavalliseksi kuvailevaksi määritteeksi. Jälkimmäisessä esimerkissä puolestaan relatiivilause kuvailevuudessaan on kiinteästi rakentamassa koko lausekkeen merkitystä, ja sen voisikin korvata vaikkapa etumääritteellä *juureton*. Lausekkeessa *uudistaja, joka vie asioita sitkeästi eteenpäin* ei synny yhtä kiinteää yhteyttä edussanan ja relatiivilauseen välille. Relatiivilause ei ainakaan yksiselitteisesti ole restriktiivinen, vaan pikemminkin antaa vain lisäkuvauksen. Sen voi nähdä myös asettuvan vain syntaktisesti edeltävän aineksen perään ja olevan itsenäinen merkitysisältönsä. Vaikka se liittyikin semantiikaltaan hyvin läheisesti edussanansa merkitykseen ja tarkemman tiedon myötä määrittelee, millaisesta uudistajasta on kyse, olen tulkinnut sen syntaktisesti erilliseksi, seuraavaksi lauseeksi, en lausemääritteeksi.

3.4.3. Etu- ja jälkimääritteitä sisältävät lausekkeet

Syntaktisesti ja semanttisesti mutkikkaimpia ovat lausekkeet, joissa on sekä etu- että jälkimääritteitä. Mitä enemmän määritteitä on, mitä erilaisempia ne ovat keskenään ja mitä moniosaisempia ne sisäisesti ovat, sitä monivivahteisempi ja kompleksisempi myös rakentuva kokonaisuus on. Lausemääritteiden yhteydessä tuli esiin jo joitakin tapauksia, joissa oli sekä etu- että jälkimääritteitä. Lisäksi useita määritetyyppejä yhdisteleviä lausekkeita ovat vaikkapa *pieni Camilla Suomesta* ja *ensimmäiseksi*

laillistetuksi ravintoterapeutiksi teollisuuden palvelukseen. Näissä esimerkeissä ilmenee samoja tulkinnallisia seikkoja kuin niissä yksinkertaisemmissa lausekkeissa, joissa esiintyy joitakin samankaltaisia määritteitä. Esimerkiksi voidaan pohtia samalla tavoin kuin edellä, kuuluvatko paikallissijamääritteet substantiivilausekkeeseen. Tämän lisäksi aiemmin esiteltyjä esimerkkejä monimutkaisempi rakenne tuo kokonaisuuteen myös uusia vivahteita ja rakentaa merkityksen kompleksisemmin. Ensimmäisessä esimerkissä etumäärite *pieni* herättää jälkimääritteestä *Suomi* sellaisia konnotaatioita, joita ei välttämättä syntyisi ilman kyseistä etumääritettä: *pieni* rakentaa mielikuvia henkilöstä mitättömänä tai vähäpätöisenä, ja tällaisten sivumerkitysten rinnalla myös sanasta *Suomi* syntyy helposti vaatimattoman periferian konnotaatioita. Jälkimmäisessä esimerkissä taas restriktiivinen etumäärite aiheuttaa tulkinnanvaraisuutta siitä, mitä lausekkeen osia se koskee: onko kyse ensimmäisestä laillistetusta ravintoterapeutista ylipäätään vai ensimmäisestä laillistetusta ravintoterapeutista juuri teollisuuden palveluksessa?

Aineiston monimutkaisimpia esimerkkejä henkilön nimeävistä substantiivilausekkeista on *suurelle yleisölle paljon vieraampi nimi kuin häntä laulajapolvea vanhemmat sopraanotähdet Karita Mattila ja Soile Isokoski.* Ensinnäkin pohdintaa herättää edussana *nimi*. Se ei nimittäin ole henkilötarkoitteinen substantiivi vaan ilmaisee abstraktia entiteettiä, kielen ainesta. Kuitenkin sitä voidaan ymmärtää käytettävän tässä yhteydessä viittaamassa juuri henkilöön, ei hänen nimeensä. Kyseessä on siten kiintoisa esimerkki metonymiasta. Krikmann (1992: 82) esittää yhtenä metonymian tyyppinä konkreettisen asian käyttämisen abstraktin käsitteen sijaan. Esimerkissä taas on kyse päinvastaisesta: abstraktia asiaa käytetään konkreettisesta. Toisaalta se muistuttaa synekdokeeta, jolla tarkoitetaan yleensä osan käyttämistä kokonaisuuden sijasta (mts. 81). Onhan nimi tavallaan osa ihmistä, tämän yksi määrite. Toiseksi etumäärite on moniosainen: varsinainen kuvaileva adjektiivi saa oman vahvistavan määritteen ja näiden kokonaisuus lisäksi paikallissijaisen määritteen, jolla vielä on oma kuvaileva määritteensä. (Tässäkin paikallissijainen lauseke voitaisiin tarkalleen ottaen katsoa verbin määritteeksi. Substantiivilausekkeen merkityksen muodostumisessa se on silti vahvasti läsnä, joten katson sen nyt osaksi NP:tä.) Edussanan jäljessä taas tulee paljon ainesta. Se ei kuitenkaan ole varsinaisesti substantiivin oma jälkimäärite. Koko edussanan jälkeinen osuus tuo vertailukohdan edussanan ja sen etumääritteen muodostamalle kokonaisuudelle: ei vertailla vain nimeä muihin tai vierautta muihin vaan nimen vierautta muihin. Sana *kuin* aloittaa pitkän vertailevan lausekkeen, jossa kaksi propria saa tittelisanan ja syntaktisesti hierarkkisesti

rakentuvan kolmisanaisen kuvailevan etumääritteen. Jokainen sana ja jokainen pieni lauseke tämän suuren lausekkeen sisällä siis rakentaa omaa merkitystään, ja lisäksi jokainen pieni osa synnyttää kokonaismerkitystä.

Eri määritteitä yhdistävät lausekkeet osoittavat hyvin, että lisäämällä ainesta lausekkeeksi edussanan ympärille voidaan toisaalta koota merkityksiä rykelmäksi, jolloin saadaan ilmaistua paljon ja tiiviisti suhteessa siihen, jos kaikki tämä merkitys kerrottaisiin asia kerrallaan. Määritteiden yhdistely voi siis koota tietoa peräkkäisiksi tiedonjyviksi. Toisaalta määritteet voivat yhdessä muodostaa uudenlaisia kokonaisuuksia, jotka yhdessä merkitsevät eri asiaa kuin määritteet tai edussana yksin. Lisäksi on muistettava, että vaikka määritteet eivät yhdessä rajoittaisikaan toisiaan siten, että ne muodostaisivat uusia käsitelmäisiä merkitysrakennelmia, synnyttää niiden esiintyminen yhdessä toisenlaisia ajatuksia ja tulkintoja kuin mitä ne yksittäin ja erikseen synnyttäisivät.

4. SEMANTTISET AIHEPIIRIT

Semantiikka syntyy paitsi rakenteessa myös sanojen aihepiireissä ja opituissa merkityksissä. Käsitteimerkityksen intensio ja ekstensio synnyttävät merkistä mielikuvia kielenkäyttäjän tajunnassa. Lisäksi sanojen kontekstuaalinen käyttö aktivoi myös monenlaisia sivumerkityksiä. (Ks. luku 2.2.1.) Lekseemit siis sisältönsä puolesta vaikuttavat siihen, miten hahmotamme maailmaa. Nimeämiset ja kuvaamiset myös ilmentävät identiteettejä. Identiteettejä nimittäin rakennetaan vuorovaikutuksessa, ja ne muuttuvat ja rakentuvat tilanteen ja tarkoituksen mukaan (Kulmala 2006: 61). Henkilökohtainen identiteetti on ihmisen muovaama käsitys itsestään ja sosiaalinen identiteetti ulkoapäin tulleita määritelmiä (mp.). Hän-jutuissa toimittaja ja haastateltavat kohdistavat esiteltävään henkilöön merkityksiä ja rakentavat näin tämän identiteettiä ulkoapäin. Myös laajemmin ulkoapäin tulevia, paikantamattomia määritelmiä on mukana. Toisaalta myös itse esiteltävä henkilö määrittää itseään – niin tekstissä näkyvästi sitaateissa kuin paikantamattomammin taustahaastattelussa ja siten kirjoittajan käytettävissä olevissa tiedoissa.

Nyt ei ole tarkoitus tarkastella rakenteen ja kieliopin vaikutuksia osien keskinäisiin yhteyksiin ja kognitiiviseen hahmottamiseen, vaan siihen, miten sanat tai niiden joukot luokittavat maailmaa. Ollaan syntaktisen semantiikan sijaan merkityskenttien, denotaatioiden ja konnotaatioiden äärellä. Ilmausten tarkasteleminen kokonaisuuksina on toki tässäkin luvussa tärkeää, koska useiden sanojen esiintyessä yhdessä voivat sanojen eri merkityspuolet aktivoitua ja toisaalta eri sanojen painoarvo lausekkeessa voi vaihdella. Tärkein luokittava sisältö ei siis aina sijoitu edussanaan.

Aineistossa haastateltavan nimeävät ja häntä kuvaavat ilmaukset voidaan jakaa useisiin luokkiin aihepiirin perusteella. Tällaisia ovat muun muassa ammatti, koulutus, perheenjäsenyys, käytös, persoonaan liittyvä ominaisuus ja ikä. Ihmiset nimittäin luokittavat toisiaan sosiaalisesti erilaisiin kategorioihin. Ikä, sukupuoli, siviilisääty, kieli, kansalaisuus ja uskontokunta ovat sosiaalisia ja demografisia peruskäsitteitä, joita käytetään väestöä koskevissa tilastoissakin (*Demografiset ja sosiaaliset perusluokitukset* 1983: 5). Näistä perusjaotteluista lähes kaikki ilmenevät myös Hän-jutuissa. Olen muodostanut hienojakoisista ryhmistä kaksi pääluokkaa: **hän yhteiskunnallisena henkilönä** ja **hän yksityishenkilönä**. Näiden luokkien sisällä käsitellen tarkemmin jaoteltuja merkitysjoukkoja. Kaikki tapaukset eivät loksahda yhteen pääluokkaan, vaan voivat sisältää kumpaankin luokkaan (ja myös useaan

pienempään luokkaan) kuuluvia merkityspuolia. Erityisesti tämä näkyy moniosaisissa lausekkeissa, joissa eri osat ilmaisevat eri tyyppisiin kuuluvia merkityksiä. 1960-luvun Suomen aikakaus- ja sanomalehtien sekä tietokirjallisuuden substantiiveista tehdyssä tutkimuksessa konkreetit persoonaiset yksilöt eli ihmistä tarkoittavat substantiivit on katsottu omaksi ryhmäkseen (Alm, Klaavu & Haipus 1976: 6). Näistä oma aineistonikin pääosin koostuu, mutta on hyvä huomata, että ihminen voidaan metaforisesti nimetä myös vaikkapa konkreettista persoonatonta yksilöä, kuten kasvia tarkoittavalla sanalla (ks. jaottelusta mts. 6–12). Esimerkiksi jutussa 7 esiteltävä henkilö kuvaa itseään nimityksellä *kuin täyteen mittaansa kasvanut puu, jolta puuttuvat juuret*. Luokittelussa otan substantiivilausekkeiden lisäksi huomioon itsenäisinä kuten predikatiiveina tai predikatiiviadverbiaaleina esiintyvät adjektiivit ja adjektiivimaisesti käyttäytyvät partisiipit.

Hienojakoisimpia luokkia olen yhdistänyt alaotsikoiden alle, yhdeksäksi pikkuluokaksi, koska hienojakoisia luokkia on paljon ja ne ovat usein esiintymämääriltään varsin pieniä. Tapauksia on usein myös hankalaa sijoittaa puhtaasti tiettyyn hienojakoiseen luokkaan. Saman alaotsikon alle on koottu toisiaan muistuttavat aihepiirit. Esimerkiksi luku Persoonat ja taipumukset sisältää hienojakoiset aihepiirit käytös, toiminta, persoonat, sisäiset ominaisuudet ja taidot. Joihinkin lukuihin olen joutunut ottamaan mukaan myös aihepiirejä, jotka eivät ole saman luvun muiden aihepiirien kanssa kovin läheisiä, sillä kyseiset aiheet ovat esiintymiltään niin vähäisiä, ettei olisi luontevaa käsitellä niitä omina lukuinaan. Taulukon prosenttiluvut ilmaisevat, kuinka monessa aineiston henkilöä koskevassa substantiivi- (ei yksinäiset propriat ja pronominit) ja adjektiivilausekkeessa on kyseisen luokan merkityspiiri mukana. Yksi lauseke voi siis sijoittua useaan luokkaan, joten luokkien prosenttilukujen summa ei ole 100. Prosentit havainnollistavatkin sitä, kuinka usein jokin aihepiiri aktivoituu. Useita aihepiirejä sisältävistä luokista on syytä huomata, että prosenttiluku saattaa olla melko suuri, mutta kunkin hienojakoisen aiheen osuus on pienempi. Siten vaikkapa koulutus on tyypillisempi tapa kuvata jutun henkilöä kuin kansallisuus, joka on vain yksi aihealue sinänsä melko suuressa mutta monesta hienojakoisesta aihepiiristä koostuvassa muiden yhteiskunnallisten piirteiden luokassa. Muiden yhteiskunnallisten piirteiden, persoonan ja taipumusten sekä ajatteluun kytkeytyvien piirteiden luokat koostuvat varsin monista aihepiireistä, mikä tulee pitää mielessä prosenttilukuja tarkasteltaessa.

Yhteiskunnalliset ja yksityiset piirteet aktivoituvat melko tasaväkisesti aineistossa. Kahden pääluokan suhteesta on hankalaa antaa prosenttilukuja, sillä sama

lauseke voi sisältyä useampaan saman pääluokan pikkuluokkaan, mikä tietysti tavallaan vääristää kyseisen pääluokan kokoa. Erityisesti kaksi pikkuluokkaa nousee kuitenkin prosenttimäärissä esiin: työhön liittyvät ilmaukset ovat ehdottomasti suurin pikkuluokka, ja toiseksi suurin on persoonaan ja taipumuksiin liittyvät ilmaukset. Nämä pikkuluokat ovat eri pääluokista, mikä osoittaa, että molemmat pääluokat ovat tärkeitä kuvaajia. Toisaalta persoonan ja taipumusten luokan sekakoosteisuus osoittaa, että persoonaa kuvataan varsin monin tavoin. Työhön kytkeytyvä luokka puolestaan osoittaa, että tämä yksittäinen yhteiskunnallinen piirre koetaan palstalla tärkeänä ja olennaisena kuvaajana. Mainittakoon lisäksi, että pääluokat myös tukevat toisiaan: vaikkapa persoonallisuuden kuvaaminen voi toimia taustoittavana selityksenä yhteiskunnalliselle toimimiselle ja yhteiskunnallisen toiminnan selostus voi tukea tulkintoja henkilön persoonasta.

YHTEISKUNNALLISENA HENKILÖNÄ	TYÖ	39 %
	YHTEISKUNNALLINEN AKTIIVISUUS	4 %
	KOULUTUS	6 %
	MUUT YHTEISKUNNALLISET PIIRTEET	9 %
YKSITYISENA HENKILÖNÄ	IKÄ	14 %
	SUKUPUOLI	11 %
	PERHEENJÄSENYYS	8 %
	PERSOONA JA TAIPUMUKSET	27 %
	AJATTELUUN KYTKEYTYVÄT PIIRTEET	10 %

Taulukko 4. Esiteltävästä henkilöstä käytetyissä substantiivi- ja adjektiivilausekkeissa esiintyvät aihepiirit.

4.1. Hän yhteiskunnallisena henkilönä

Kuka tahansa voi olla Hän-palstan Hän (Ruokanen). Kuitenkin palstalla esiintyy tavallisesti jollakin tapaa ajankohtaisia ja yleisesti kiinnostavia henkilöitä. Jotta lukijoita kiinnostaisi tutustua haastateltaviin, on näiden luonnollisesti oltava jollakin tapaa näkyvillä tai merkittäviä yhteiskunnassa. Useimmiten juttu pohjaakin jollekin saavutukselle tai vaikkapa uralla etenemiselle. Tavallisesti palstan jutut käyvät myös läpi haastateltavan elämää, jolloin henkilön monenlainen, eri elämänvaiheisiin

ajoittunut yhteiskunnallinen toiminta ja osallisuus yhteiskunnassa tulevat esiin.

4.1.1. Työ

Aineiston jutuissa henkilöä määritellään hyvin paljon työn perusteella. Tämä näkyy lukuisissa ammattinimityksissä. Lisäksi saatetaan puhua ammattia muistuttavasta toimijuudesta, kuten kesätyössä tai luottamustehtävässä toimimisesta. Työhön liittyvät eli ammattia ja tehtävässä toimijuutta osoittavat ilmaukset yhdessä ovat aineistoni yleisin aihepiiriluokka. Niiden merkitykset ovat mukana 39 %:ssa tarkastelemistani lausekkeista.

Jokaisessa jutussa haastateltavan ammatti tulee esiin, ja kussakin käydään läpi myös ammattiin ja nykyiseen työskentelyyn johtaneita asioita. Sosiologit ovat ryhmitelleet suomalaisia yhteiskuntaluokkia uudella tavalla työntekijäryhmien ja niiden itsenäisyyden mukaan, mutta heidän muodostamansa termit eivät näy lehdistössä ja tavallisten ihmisten puheessa (Räikkälä 1995: 282). Ryhmittely kuitenkin osoittaa työn tärkeyden sosiaalisessa luokittamisessa, ja ammatin merkitys näkyy arkikielenkäytössä lukuisista ammattinimityksistä, jotka eivät ole niin termimäisiä ja abstrakteja kuin sosiologien uudet ryhmänimitykset.

Ammatti-ilmausten sanasemantiikassa huomiota herättää ilmausten käsitehierarkkinen taso. Toisinaan ammatti ilmaistaan hyvin tarkasti käyttäen perustasoa alempana olevia varsin yksityiskohtaisia sanoja ja sanayhdistelmiä. Joskus taas käytetään hyvinkin löyhiä yläkäsitteitä, jolloin ammattiin liittyvä semantiikka tulee epämääräisemmin esiin. Kiintoisaa on, että varsinainen ammatti saatetaan ilmaista yleisen tason termillä, jolloin se jää semanttisesti väljäksi, mutta samalla tehtävä voidaan määritellä muuten tarkasti. Hiukan eri tavoin tarkkoja ovat vaikkapa *kansliapäällikkö Kari Välimäen esikuntayksikön neuvottelevana virkamiehenä ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) kielenhuolto-osaston ja Kielitoimiston johtajana*. Kummassakin esimerkissä poimitaan tietty tarkoite ja yksittäinen tehtävä. Käsitehierarkiassa kaikkein alimmalle eli tarkimmalle tasolle asettuvatkin yksilölliset tapaukset, eivät niinkään enää kategoriat (Taylor 1989: 46). Yksilöivyydestään huolimatta ensin mainitun esimerkin ilmaisema ammatti jää varsin väljäksi merkitykseltään, sillä määritteet kyllä tarkentavat työpaikan ja aseman mutteivät määritä yksityiskohtaisesti työn luonnetta. Sitä ilmaisee vain perustasoa ylempi yläkäsite *virkamies*. Sinänsä tarkan ilmauksen samanaikainen hämäryys johtuu siitä,

että lausekkeen tarkimpia määritteitä ovat tarkenteet, mutta merkitysisältöä (ainakin kategorisoivaa merkitystä) tavallisesti eniten lataavat kuvailevat määritteet ja edussana ovat merkitykseltään melko yleisluontoisia. Jälkimmäisessä esimerkissä taas yksilöity ammatti tuntuu luonteeltaankin tarkemmin ilmaistulta, sillä *johtaja* on merkitykseltään ainakin hiukan tarkemmalla käsitetasolla kuin *virkamies*. Tarkimpia ovatkin siis ilmaukset, jotka yksilöivät ja joissa määritteet tarkentamisen (tarkoitteen poimimisen) lisäksi myös kuvaillen syventävät itse ammattia ilmaisevaa merkitystä.

Seuraavat esimerkit puolestaan eivät poimi yhtä tarkasti tarkoitettaan kuin edellä mainitut esimerkit, mutta niiden ammattia osoittavat merkitykset ovat perustasoa tarkempia: *urheilutoimenjohtajana*, *sarjakuvataiteilijana*, *suoraviivainen ja hyvin liikkuva hyökkääjä* ja *elokuvakäsikirjoittaja*. Näistä kolmessa päästään perustasoa tarkemmalle tasolle yhdyssanan määriteosan avulla. *Hyökkääjä* puolestaan on yläkäsitteensä *jääkiekkoilija* hyponyymi (Niemelä 2011: 31). Mieltäisin *jääkiekkoilijan* lähinnä perustasolle asettuvaksi termiksi. On kuitenkin tulkinnanvaraista ja käsitehierarkian tasojen määrästä ja tarkkuudesta riippuvaa, mille tasolle mikäkin termi asettuu. Voidaan esimerkiksi pohtia, kuuluuko aineistossa esiintyvä *bussikuskia* perustasolle vai onko se jo yhdyssanaolomuotonsakin vuoksi perustasoa alempana. *Monen työryhmän sihteerinä* puolestaan spesifioi moniosaisuutensa myötä kohdetta pelkkää perustasolla olevaa edussanaa tarkemmin, mutta hyvin yleisellä tasolla oleva määrite ei juuri tuo perustasoa valaisevampaa merkitystä lausekkeeseen. Niinpä se on epätarkempi kuin ilmaus, jossa työpaikkakin määritellään selvästi. Ei oikeastaan ole edes mielekästä yrittää täysin ratkaista sanojen asettumista eri tasoille, vaan olennaisempaa on oivaltaa, että ainakin karkeaa erottelua voidaan tehdä. Olennaista on myös ymmärtää, että yksittäisten sanojen denotaation tarkkuus sekä erilaisten määritteiden tuoma denotaatiota yksityiskohtaistava teho vaikuttavat merkityksen yleisyyteen ja tarkkuuteen.

Melko ongelmitta perustason ammattikäsitteiksi asettuvat esimerkiksi *pappi*, *tutkijana*, *pianistia*, *kirjailija*, *toimittaja* ja *nuori taiteilija*. Ne ilmaisevat kukin ammattia, mutta pysyvät perustason termeille tyypillisesti yksinkertaisina, eivätkä anna tarkentavaa tietoa ammatista. Perustasoa ylemmäs mennään sellaisissa ilmauksissa kuin *uuden viran ensimmäiseksi haltijaksi* ja *muodollisesti yhtään mitään hoitoalalla*. Ensimmäisessä esimerkissä sinänsä tarkentava genetiivimäärite ei anna kovin paljon lisäinformaatiota edussanasta, sillä yleisesti tehtävää ilmaisevana se on perustasoa ylempänä. Edussana on sekin varsin löyhä yläkäsite, jolloin kokonaisuuden merkitys jää melko abstraktiksi. Kontekstista voidaan kuitenkin täydentää tieto siitä, mistä

tehtävästä on kyse, jolloin sisällöltään yleinen ilmaus saakin tarkemman merkityksen anaforisesti. Kiinnostavaa on myös, että semanttinen kytkös ammattiin syntyy määritteessä olevan sanan *viran*, ei laajaa omistajuutta ja kuuluvuutta ilmaisevan edussanan *haltijaksi* kautta. Jälkimmäistä esimerkkiä analysoitiin jo lausekkeiden rakennetyyppien yhteydessä. Tässä voidaan kuitenkin todeta, että pääsanan ollessa merkitykseltään hyvin yleinen tulee ammattiin liittyvä sisältö jälkimääritteestä. Koska kyseinen määrite ilmaisee vain alan, ei tarkemmin tehtävää, jää kokonaisuuden merkitys varsin väljäksi.

Aineistossa itsenäisinä esiintyvät adjektiivit eivät juuri ilmaise ammattia. Kuitenkin anaforisesti käyttäytyvä *sellaiseksi* yhdistyy merkitykseltään aiemmin tekstissä esiintyneisiin ammattia ilmaiseviin sanoihin *opettajia* ja *äidinkielenopettajia*.

- (18) Sen sijaan siellä ja myöhemmin oli päteviä ja mukavia opettajia, erityisesti äidinkielen opettajia, ja **sellaiseksi** Pirjokin halusi. J5

Komparatiivisia adjektiiveja käytetään kuten pronomineja viittaamaan kontekstiin (Leppäjärvi – Jämsä 1976: 9). *Sellaiseksi* ei kannata muuta merkitystä kuin sen, että kuvataan ominaisuutta. Varsinainen merkityssisältö joudutaan etsimään muualta tekstistä. Kiinnostavaa tapauksessa on, että adjektiivi saa sisältönsä toisen adjektiivin sijaan substantiivista (joskin esimerkin viittauksenalaisilla substantiiveilla on myös adjektiivimääritteitä). Itsenäisten adjektiivien joukossa on myös muutamia sanoja, jotka kuvaavat ennen kaikkea muihin merkityskenttiin liittyviä seikkoja, kuten henkilön käytöstä, olotilaa tai persoonaa, mutta jotka jotenkin assosioituvat myös ammattiin. Tällaisia ovat esimerkiksi *työkykyisenä*, *työteliäs* ja *menestyvä*. Possessiiviset adjektiivit ovat johdoksia, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteen omistamista (Leppäjärvi & Jämsä 1976: 9). Kaksi ensimmäistä siis assosioituvat kantasansa *työ* perusteella työhön ja ammatin harjoittamiseen, sillä niillä on merkityksessään osa kantasanan merkityksestä. Kuitenkin johtosuhde on monimutkainen, ja adjektiivit ilmaisevat suoran ammatillisuuden sijaan fyysistä ja psyykkistä ominaisuutta sekä käytöstä. Viimeinen esimerkki ilmaisee verbin partisiippina käytöstä ja olotilaa. Partisiippihan ilmaisee tilaa, joka voi ilmetä luonnehdittavan kohteen toiminnasta taikka olla tulosta aiemmasta toiminnasta tai tapahtumasta (ISK 2004: § 522). Esimerkki saa kuitenkin Leechin termein (ks. luku 2.2.3.) kollokatiivisia assosiaatiomerksyksiä esiintyessään usein ammattiin ja työelämään liittyvien sanojen yhteydessä ja näin ollen ilmaisee itsekin jollakin tasolla ammattiin liittyviä seikkoja.

Tulkinnanvaraisempia ovat tapaukset, jotka usein kollokoituvat ammattia ja työntekoa koskettaviin sanoihin mutta myös useisiin muihin lekseemeihin. Tällaisia ovat vaikkapa käytöstä ja persoonaa kuvaavat sanat *ahkera* ja *kunnianhimoinen*. Ne ehkä kytkeytyvät merkitysavaruuksiltaan ammatillisiin seikkoihin, mutta ovat kuitenkin päämerkitykseltään muita merkitysalueita ilmaisevia.

Aineistossa esiintyy myös useita ammatin merkitysalueelle läheisiä ilmauksia, joilla tarkoitetaan haastateltavan toimimista jossakin tehtävässä. Kyse ei siis ole suoranaisesti ammatista, vaan jossakin väliaikaisessa tai luottamuksellisessa tehtävässä tai työssä toimimisesta. Osalla ilmaistaan vaikkapa kesätyötä tai lyhyttä työjaksossa toimimista, kuten ilmauksissa *kesätoimittajana*, *varastomieheksi* ja *viransijaisena*. Nämä ovat hyvin lähellä ammatin merkitystä, mutta kontekstin perusteella ne eivät osoittaudu haastateltavan varsinaiseksi ammatiksi, vaan pikemminkin hetkelliseksi tehtävän täyttämiseksi. Niinpä lukija voi kontekstin perusteella tulkita sinänsä ammattisanaksi täysin kelpaavan sanan, kuten *varastomies*, osoittavan lähinnä satunnaista tehtävää, jota muut ja oletettavasti esiteltävä henkilökään ei miellä tämän ammatiksi. Siksi olen hienojakoisessa luokituksessa erottanut ne ammattia merkitsevistä ilmauksista. Samoin määritteet voivat osoittaa tavallisesti ammattiin viittaavan sanan käytön tehtävässä toimimisen ilmaisemiseksi: *vierailevana sarjakuvapiirtäjänä* ja *vapaaehtoiseksi päivystäjäksi*. Tällöin määrite poistaa edussanaan tavallisesti kytkeytyvän ajatuksen, että ammattisanalla viitataan pysyvään ja viralliseen tehtävään. Haastavampi kysymys on, kuuluuko pysyvyyden merkitys ammattisanojen denotaatioon vai sivumerkityksiin. On myös mahdollista ajatella, että sana *ammatti* kantaa denotaatiossaan pysyvyyden merkitystä, mutta sen alakäsitteillä voi olla myös väliaikaisuuden konnotaatioita (tässä lähinnä Leechin määrittelemänä konnotaatioina, ks. luku 2.2.3.). Joka tapauksessa edellisissä esimerkeissä väliaikaisuuden tai epävirallisuuden merkitykset syntyvät nimenomaan määritteisä. Tehtävä voi olla myös selkeämmin muuta kuin ammatti: haastateltava voi olla esimerkiksi mukana järjestötoiminnassa tai luottamustehtävissä kuten ilmenee lausekkeista *ravitsemustieteen opiskelijajärjestön Kapustan puheenjohtaja*, *Suomen tietokirjailijoiden puheenjohtaja*. Näissäkin kytkökset ammatillisiin merkityksiin ovat läheiset, mutta tarkat määritteet ja konteksti paljastavat, että kyseessä ei ole varsinainen ammatti.

Usein tehtävässä toimimista ja ammattia on mahdoton täysin erottaa toisistaan. Sama sana voi nimittäin kuulua useaan eri kategoriaan. Lisäksi prototyyppimallin mukaisesti jäsenyys jossakin kategoriassa on asteittaista, ei joko–tai-jäsenyyttä (Taylor

1989: 54). Ihmisen tietämys ja uskomukset vaikuttavatkin entiteettien tunnistamisessa jonkin kategorian jäseniksi. Voidaan myös erottaa ”asiantuntija-” ja ”kansankategoriat”. Asiantuntijakategorioilla on tarkasti määritellyt ominaisuudet. Kansankategoriat perustuvat päivittäiseen käyttöön, ja niissä entiteetin jäsenyys määräytyy prototyypin mukaan ja on sumearajainen. (Mts. 71–72.) Ammatti ja eri ammattisanat ovatkin arkikäytössä olevia termejä, joilla ei ole aukotonta määritelmää. Siksi ne risteävät merkitykseltään läheisten kategorioiden kuten erilaisten luottamustehtävien kanssa. Lisäksi nyky maailmassa ammatit vaihtuvat usein elämän aikana, ja on vaikeaa vetää rajaa siihen, missä tilanteessa voidaan ryhtyä pitämään työskentelyä ammattina väliaikaisen tai epävirallisen toimijuuden sijaan.

4.1.2. Yhteiskunnallinen aktiivisuus

Ammattia ja tehtävässä toimijuutta koskettavat läheisesti myös ilmaukset, jotka osoittavat haastateltavan yhteiskunnallista aktiivisuutta. Ryhmän hienojakoisia aihepiirejä ovat jäsenyyttä sekä yhteiskunnallista toimijuutta osoittavat ilmaukset. Nämä merkitykset lukeutuvat 4 %:iin tarkastelemistani lausekkeista. Pälli toteaa, että sosiaalisten kategorioiden yhteydessä ihminen voidaan hahmottaa joko yksilönä tai ryhmän jäsenenä (2003: 63). Yksilönä näyttäytyessäänkin ihminen kuitenkin on yhtä aikaa myös kategoriaan kuuluva. Toisaalta ihmisestä puhuttaessa yksilöyys voi jäädä taka-alalle, jolloin korostetaan yksilön osallisuutta jossakin ryhmässä. (Mts. 63, 93–95.) Vaikka Pälli käsittelee yksilöksi tai ryhmän jäseneksi asettumista esimerkiksi pronomien avulla, voi hänen näkemystään soveltaa myös semanttisiin aihepiirikategorioihin. Vaikka kielipiilliset ratkaisut voivat rakentaa jäsenyyttä tai yksilöyttä kaikkien sanojen yhteydessä, voi toisten aihepiirien nähdä herättävän enemmän mielikuvia yhteisöllisyydestä ja toisten taas henkilöön liittyvistä ominaisuuksista. Niinpä vaikkapa sana *pyhäkoululainen* herättää heti konnotaatioita ja vahvoja mielikuvia jostakin yhteisöstä, jonka mukana toimitaan. Joka tapauksessa jäsenyyttä ja yhteiskunnallista toimijuutta käsitellessäni korostuu se, että jäsenyys tai toimijuus erottuvat semanttisesti kulttuurissamme keskeisestä ammatin alueesta ja liittyvät enemmän vapaaehtoiseen toimintaan tai haluun tai muuhun syyhyn kuulua johonkin joukkoon.

Selkeimmät ja useimmat jäsenyyttä ilmaisevat tapaukset ovat lausekkeita, joiden edussana on *jäsen*: *vasemmistoliiton jäseniä*, *tekijäryhmän jäsenenä*,

jäsenekseen. Näissä edussanan merkitys tietysti osoittaa, että kyseessä on nimenomaan jäsenyys eikä vaikkapa ammatin tai yksittäisen viran haltijuus. Korostuu siis osallisuus joukossa, ei yksilöllisyyttä painottava asema. Edussana ilmaisee väljästi vain jäsenyyttä, ja tätä informatiivisempi merkityssisältö sijoittuu määritteisiin tai kontekstiin. Jäsenyys voi ilmetä myös muunlaisista lausekkeista: *kantakirjakörtiksi, pyhäkoululaisesta, ainoa luterilainen*. Nämä kytkeytyvät merkitykseltään myös muihin luokkiin, kuten uskontoa tarkoittaviin ilmauksiin. Ne kuitenkin kantavat mukanaan merkitystä tietyistä yhteisöistä, joihin tavallisesti kuulutaan juuri jäsenenä, ei vain väljästi merkitysluokkaan sijoitettuna.

Sen sijaan lauseke *vasemmistoliiton eurovaaliedokas* korostaa enemmän yhteiskunnallista toimijuutta kuin jäsenyyttä, sillä ehdokkaat eivät ole niin selkeä jäsenjoukko. Jäsenyyttä ja yhteiskunnallista toimijuutta kannattaa kuitenkin käsitellä samassa yhteydessä, sillä ne kietoutuvat merkityksensä ja todellisen maailman olosuhteiden osalta niin likeisesti toisiinsa. Näyttäytyipä ihminen aktiivisena yksilönä tai toiminnallisen joukon jäsenenä, ilmaistaan yksilön toimintaa yhteiskunnallisesti valveutuneena henkilönä. Ainoa tähän yhteiskunnalliseen toimijuuteen liittyvä itsenäinen adjektiivi-ilmaus on *aktiivinen opiskelijaelämässä*. Siinäkin adjektiivi osoittaa ennen kaikkea käytöstä ja persoonallisuutta, mutta jälkimäätte ja yleinen kollokoivuus yhteiskuntaan liittyvien sanojen kanssa lataavat lausekkeeseen myös yhteiskunnallisuutta tarkoittavaa merkitystä. Jäsenyyttä ja yhteiskunnallista toimijuutta merkitsevät ilmaukset poikkeavat tehtävässä toimijuudesta siinä, että merkityksen keskiössä ei niinkään ole jonkin tehtävän suorittaminen, vaan pikemminkin ilmaistaan johonkin joukkoon kuuluvuutta tai oma-aloitteista aktiivisuutta. Monien merkitysten kasautuminen samaan lausekkeeseen aiheuttaa kuitenkin sen, ettei tehtävässä toimijuutta ja jäsenyyttä voi aina täysin erottaa toisistaan – kyse on lähinnä painotuksista.

4.1.3. Koulutus

Ihmisen yhteiskunnallisiin puoliin liittyy keskeisesti myös koulutus, mikä näkyy aineistossakin. Tarkastelemistani lausekkeista 6 % kuuluu koulutuksen merkityskenttään. Haastateltavan ammatista puhuttaessa mainitaan usein myös hänen koulutustasonsa. Tavallista on myös elämää ja nykyiseen ammattiin päätymistä läpiikäytessä kertoa koulutuksellisista virstanpylväistä. Tavallisinta on tuoda ilmi

koulutusnimike, jolloin koulutusaste ja oppialan luonne tulevat varsin täsmällisesti esiin: *ylioppilaaksi, maa- ja metsätaloustieteiden maisteriksi, neurotieteiden tohtori*. Näissä tarkkaa tietoa tarjoavat määritteet sekä tavalliselle lukijalle melko tutut koulutusnimikkeet antavat varsin täsmällisen kuvan koulutusalaista. Denotaatio on siis varsin selvä, ja riittävän tietopohjan avulla myös assosiatiivisia merkityksiä on mahdollista syntyä helposti. Jotkin ilmaukset jäävät kuitenkin merkitykseltään väljemmiksi. Tällöin denotaatio ei ole lukijalle välttämättä kovin tarkka eikä täsmällisiä assosiatiivisiakaan merkityksiä synny. Tosin ilmauksesta syntyvät ajatukset voivat denotaation epäselvyyden vuoksi perustua juuri assosiatiivisille merkityksille, vaikka nämä kovin määrittelemättömiä olisivatkin. Esimerkiksi *tohtori* tai *filosofian tohtoriksi* eivät ole denotaatioltaan kovin tarkkoja, sillä ne sisällyttävät hyvin monenlaisia koulutussuuntia. Kaikki ammattinimikkeet eivät myöskään ole lukijalle aina täysin tuttuja. Vaikkapa *ekonomiksi* ei välttämättä kaikille lukijoille avaudu kuin väljänä kaupankäynnin maailmaan liittyvänä nimikkeenä, jolloin hatarahko tieto denotaatiosta ja mahdolliset assosiatiiviset merkitykset synnyttävät ilmauksen merkityksen lukijan tajunnassa. Yleiskielen sanojen ymmärrettävyys perustuu käytön totunnaisuuteen ja sanojen kulloisiinkin käyttöyhteyksiin, mutta erikoiskielen ilmaukset ovat eksaktin määritelmän ansiosta merkitykseltään tarkkarajaisia ja invariantteja (Haarala 1981: 15). Erikoiskieltä ja yleiskieltä on kuitenkin vaikea rajata toisistaan tarkasti, koska samat sanat voivat olla käytössä molemmissa (mts. 10). Niinpä koulutusta tarkoittavilla ilmauksilla voi olla erikoiskielessä hyvin tarkka merkitys, mutta yleiskielisessä käytössä merkitys voi olla hiukan toisenlainen ja se voi myös saada toisella tavalla assosiatiivisia merkityksiä. Riippuu siis lukijasta ja hänen terminologisesta tuntemuksestaan, millainen merkitys aktivoituu käytettäessä vaikkapa sanaa *ekonomi*.

Koulutukseen kytkeytyvä merkitys ei aina tule ilmi koulutusnimikkeestä. Käytettäessä vaikkapa ilmausta *nuorena opiskelijana* katsellaan haastateltavaa koulutuksen merkityskentän läpi. Nyt ei kuitenkaan haluta fokusoida huomiota koulutuksen laatuun tai luonteeseen vaan henkilöön yhteiskunnallisen aseman ja elämänvaiheen edustajana (suhteessa vaikkapa jo työelämässä olevaan). Myös ikää ilmaiseva määrite ohjaa merkityksen tulkintaa osittain muille merkityskentille sekä koulutuksen merkityskentällä toisille alueille kuin käytettäessä tarkkaa koulutusnimikettä.

Täsmällisin koulutusta ilmaiseva aines ei välttämättä sijoitu edussanaan, ja kaikki koulutukseen liittyvä merkitys voi sijoittua jopa kokonaan määritteisiin. Lausekkeessa *sosiaalipolitiikan professori Olli Kankaan oppilaaksi* edussana vain

ilmaisee opiskelijuuden ja avaa koulutukseen liittyvän merkityskentän. Tarkemmin oppiala ilmenee määritteestä. Lausekkeissa *Taideteollisen korkeakoulun käsikirjoituslinjalta muutamaa vuotta aiemmin valmistunut Pesonen ja yksi harvoja väitelleitä harkeja maailmassa* edussanat eivät viittaa lainkaan koulutukseen. Opiskeluun liittyvät seikat ilmenevät partisiippimääritteistä. Jälkimmäisessä esimerkissä vieläpä aktivoituu koulutuksen kanssa melko tasavertaisen tärkeänä merkityssisältönä kansallisuus.

Itsenäisinä esiintyvistä adjektiiveista vain yksi, *itseoppinut*, on merkitykseltään selvästi koulutukseen liittyvä, sillä tämä adjektiivisesti käytetty partisiippi on taivutettu koulutusmerkityskenttään kuuluvasta *oppia*-verbistä. Myös itsenäinen adjektiivilauseke *luokkansa parhaita* kytkeytyy koulutuksen merkityskenttään muttei adjektiivinsa vaan sen määritteen perusteella. Adjektiivi itsessään merkitsee lähinnä arvoa, emotionaalisuutta tai psyykkistä mensuraalisuutta eli ajatuksissa tapahtuvaa mittaamista (Dixon 1977: 31; Leppäjärvi & Jämsä 1976: 9–10).

Koulutus on yhteiskunnassamme niin keskeisellä sijalla ja niin selkeästi oma toiminnan alueensa, että siihen liittyvät merkitykset erottuvat varsin ongelmitta muista merkityskentistä ja muita merkityksiä osoittavista ilmauksista.

4.1.4. Muut yhteiskunnalliset piirteet

Edellä mainittuja vähälukuisempia ilmausjoukkoja ovat kansallisuutta, uskontoa ja ansiota merkitsevät sekä muutamia muita harvalukuisia aihepiirejä ilmaisevat sana- tai lausekeryhmät. Tämän luokan merkityksiä on mukana 9 %:ssa tapauksista.

Kansalaisuus merkitsee laillista kansalaisuutta tietyssä maassa, ja se tulisi erottaa kansallisuudesta, joka tarkoittaa kuulumista johonkin etnologisesti erotettavissa olevaan ryhmään (*Demografiset ja sosiaaliset perusluokitukset* 1983: 11). Kansallisuudella tarkoitankin työssäni juuri tällaista väljempää etnologista tai alkuperää osoittavaa ilmausta. Kansallisuus tai muu paikallinen alkuperä nousee eritoten yhdessä henkilöjutussa esiin, sillä siinä kerrotaan ulkomaalaistaustaisesta tutkijasta, jonka perhe on kärsinyt etnisestä asemastaan. Niinpä kyseisessä jutussa esiintyy useita kansallisuutta tarkoittavia ilmauksia. Kiinnostavaa on, että useimmissa tämän jutun kansallisuusilmauksissa kansallisuuden merkitys ei sijoitu edussanaan: *ranskalainen tutkija, meitä harkien lapsia, pieni algerialaistyttö, algerialaisen lapsi*. Näissä esimerkeissä kansallisuus tulee ilmi määritteissä tai yhdyssanan määriteosassa.

Varsinainen edussana tai edusosa siis ilmaisee muita merkityksiä, kuten ikää tai ammattia, ja näin ollen ilmauskokonaisuus aktivoi monia denotaatiota ja konnotaatioita sekä muovaa kokonaisuudesta moniaineksisen merkityskasauman. Muualla aineistossa kansallisuus nousee esiin vain muutaman kerran. Näissäkin tapauksissa kansallisuuden merkitys voi rakentua muualla kuin edussanassa. Kiintoisalla tavalla tämä näkyy lausekkeessa *pieni Camilla Suomesta*, jossa kansallisuuden mielikuva syntyy maan mainitsemisesta elatiivisijaisena jälkimääritteenä ihmistarkoitteisen edussanan kanssa. Tavallista on, että lausekkeiden useiden sanojen synnyttämät monet merkitykset ovat esillä jotakuinkin samanveroisina ja tuovat näin samanaikaisesti henkilöstä eri puolia esiin. Joissakin tilanteissa voidaan kuitenkin tulkita, että muut merkitykset ovat hiukan sivummalla tai motivoituvat puheyhteydestä (puhutaan vaikkapa koulumaailmasta ja siitä johtuen harkien lapsista) ja että kansallisuuden merkitys on se, joka tilanteessa nousee etualalle ja on käyttöyhteydessään olennaisin.

Itsenäisesti esiintyvistä adjektiivilausekkeista vain jokunen ilmaisee kansalaisuutta. Kiinnostavia ovat pari tapausta, jotka ilmaisevat kansallisuutta asenteellisena: *kaappiruotsalainen* ja *kiihkeästi eurooppalainen*. Paikallista alkuperää ilmaisevat adjektiivit tulkitaan tavallisesti absoluuttisiksi adjektiiveiksi – ihmisellä joko on tämä ominaisuus tai sitten ei (ISK 2004: § 606). Edellä mainituissa esimerkeissä kansallisuus tai muu paikallinen alkuperä ilmenee kuitenkin määriteltävänä, asenteeseen perustuvana ja ikään kuin mitattavana asiana. *Kaappiruotsalainen* ei viittaa todelliseen kansallisuuteen vaan asenteeseen sekä ruotsalaisuuteen liittyviin mielikuviin, jotka haastateltava haluaa itseensä liittää. *Kiihkeästi eurooppalainen* korostaa sekin niitä assosiatiivisia (ainakin Leechiläisittäin konnotatiivisia ja ehkä affektisiakin) merkityksiä, joita eurooppalaisuuteen liittyy.

Varsin harvoin aineistossani henkilö nimetään tai häntä kuvataan suoraan uskontoa merkitsevin ilmauksin. Uskonto nousee kuitenkin vahvasti esiin piispa Irja Askolaa esittelevässä jutussa haastateltavan ammatin ja uskonnollisen vakaumuksen keskeisyyden vuoksi. Jutussa onkin nimeäviä ilmauksia, jotka kantavat keskeisenä elementtinään uskonnollisia merkityksiä: *pyhäkoululaisesta*, *seurakuntanuori*, *ainoa luterilainen*. Näissäkin huomionarvoista on kuitenkin se, että uskonnon kanssa samanaikaisesti aktivoituu usein esimerkiksi yhteisön jäsenyyttä tai ikää ilmaisevia merkityksiä. Uskontoon kytkeytyvät merkitykset eivät myöskään aina sijoitu edussanaan tai edusosaan, mikä vähentää merkityksen yksiselitteisyyttä ja edistää myös muiden mielteiden syntyä. Eräässä jutussa esiintyy sana *kantakirjakörtiksi*. Se aktivoi heti vastaanottajan tajunnassa uskonnollisia merkityksiä, mutta harvinaisuutensa ja

kuvallisuuteen vivahtavan käyttönsä vuoksi se vaatii enemmän tulkintaa kuin vaikkapa meille tutumpi sana *kristitty*. Sana *körtti* on tietyn uskonnollisen liikkeen, herännäisyyden edustajista körttipuvun mukaan käytettävä nimitys (*Kielitoimiston sanakirja* s. v. *körtti*). Tämä tarkka merkitys tuskin on kaikille tuttu, vaan sen tulkinta perustuu tarkan denotaation sijaan löyhiin assosiatiivisiin merkityksiin. Kontekstin ja yhdyssanan määriteosan vuoksi jää hämäräksi, kuinka kirjaimellisesti sana *körtti* tulee tulkita.

- (19) Saari kutsuu itseään ”**kantakirjakörtiksi**”. Äitinsä puolelta hän kuuluu Huhdan herännäissukuun. / Arkielämässä vakaumus näkyy siinä, että hän – –. J10

Epäeksaktia tulkintaa vahvistaa se, että kyseessä on henkilön oma määritelmä itsestään. Yhdyssanan määriteosa ja puhe äidin suvusta puolestaan ilmaisevat uskonnon perustumista perhesuhteisiin ja tietokannoissa olemiseen. Herää siis assosiaatioita tapauskovaisuudesta. Kuitenkin konteksti antaa ymmärtää, että kyse on myös omasta vakaumuksesta. Uskonnollisuus ei siis rakennu teksteissä välttämättä selväräjaisena ja yksiselitteisesti määriteltynä. Sivumerkitykset eivät myöskään synny aina selvän denotaation kylkeen, vaan sanan käyttö voi ylipäätään perustua hämärähkään denotaatioon ja runsaiden assosiatiivisten merkitysten korostamiseen.

Itsenäisissä adjektiivili-mauksissa uskonto ei nouse lainkaan esiin. On kuitenkin henkilön nimeävien substantiivilausekkeiden ja muiden tekstinosten yhteydessä huomattava, että vaikka ilmaus ei suoraan ilmaisisi uskontoa tai uskonto ei olisi keskeisin merkityspuoli, voivat uskonnolliset merkitykset silti aktivoitua. Esimerkiksi ammattia ilmaiseva lauseke *Espoon hiippakuntasihteerinä*, koulutusta merkitsevä lauseke *teologian maisteriksi* ja yhteiskunnalliseen toimijuuteen sijoittamani lauseke *Seurakuntavaaleissa ehdolla olevan Johanna Korhosen* kantavat ilman muuta myös uskontoon kytkeytyviä sekä henkilön uskonnolliseen yhteisöön ja vakaumukseen yhdistäviä merkityksiä. Myös muilla tavoin kuin nimeämällä tai adjektiivein kuvaamalla ilmaistut uskonnolliset aiheet rakentavat kuvaa haastateltavasta uskontoon liitettävänä hahmona. Vaikkapa kerrottaessa, että Johanna Korhonen harrastaa kirkkolaulantaa, yhdistetään henkilö uskonnollisen toiminnan piiriin, vaikka tätä ei suoraan nimeämällä tehdäkään.

Varsin harvalukuisiin henkilön yhteiskunnallisia ominaisuuksia merkitseviin ilmauksiin kuuluvat vielä ansioita tai ansioituneisuutta tarkoittavat ilmaukset.

Selkeimpiä esimerkkejä ovat ilmaukset, joilla kerrotaan haastateltavan saaneen jonkin virallisen tunnustuksen: *SK:n journalistipalkittu*, *Sarjakuvan "Oscar-ehdoka"* ja *Parhaan fiktion Koura-palkinnolla ja käsikirjoitus-Venlalla palkittu käsikirjoittaja Pekko Pesonen*. Osassa näistä ilmauksista *palkita*-verbistä on muodostettu passiivimuotoinen partisiippi, jota käytetään edussanan määritteenä (tai tulkinnan mukaan myös substantivoituna edussanana). Passiivimuotoisilla partisiipeilla on yleensä passiivin perusmerkitys (Hakulinen & Karlsson 1979: 369). Niinpä *palkittu*-partisiippi kantaa merkitystä mainitsemattomasta tekijästä ja asettaa haastateltavan toiminnan kohteeksi. *Palkita*-sanann tunnistusta kantava merkitys ja passiivin kantama ulkopuolisen tahon merkitys siis tekevät haastateltavasta yhteiskunnallisesti ansioituneen henkilön. Ansioituneisuus nimittäin edellyttää muiden osoittamaa tai myöntämää tunnustusta. Myös *ehdoka*-sana kantaa merkitystä muiden määrittämästä tunnustuksesta: vaikka palkintoa ei olekaan vielä myönnetty, on ehdokkaaksikin julistaminen yleinen tunnustus ja muiden myöntämä ansio. Lisäksi vielä kulttuurissamme yleisesti tunnetut palkintojen nimet aktivoivat heti ansioituneisuuden merkityskentän.

Ansioituneisuus voi ilmetä myös aiempaa väljemmin. Lausekkeessa *yksi tämän hetken menestyneimpiä suomalaisen elokuvan ja tv-draaman kirjoittajia* aktiivimuotoinen partisiippimäärite *menestyneimpiä* asettaa haastateltavan *menestyä*-verbin "tekijäksi" (tai lausekkeen monikkomuodon vuoksi tarkemmin ottaen tekijöiden joukkoon lukeutuvaksi). Menestys on kuitenkin asia, jota ei voi saavuttaa ilman yhteiskuntaa ja muiden huomiota. Menestyäkseen tulee henkilön saavuttaa jotakin muihin nähden ja muiden on myös tunnustettava ansioituminen. Niinpä tämäkin sana ilmaisee yhteiskunnallista ansioituneisuutta, vaikkei sitä aivan yhtä eksplisiittisesti tee kuin edellä mainitut palkintoihin liittyvät ilmaukset. Juuri samaisesta verbistä muodostettu partisiippi *menestyvä* esiintyy myös itsenäisten adjektiiv ilmausten joukossa.

Melko väljästi ansioituneisuutta osoittavat myös adjektiiviset ilmaukset *hyvin arvostettu* ja *luokkansa parhaita*. Ensimmäisessä esimerkissä yhteiskunnallisen ansioituneisuuden merkitys syntyy kuten edellä passiivipartisiipin muodostamasta kohteena olemisesta sekä *arvostaa*-verbin saavutusta ja sosiaalista tunnustusta tarkoittavista merkityksistä. Jälkimmäisessä esimerkissä on Leppäjärven ja Jämsän (1976: 9) luokituksen mukaisesti mensuraalinen adjektiivi, joka merkitsee ajatuksissa tapahtuvaa mittaamista. Yhteiskunnalliseksi ansioituneisuudeksi ilmaus rakentuu, kun superlatiivinen mitattavuutta ilmaiseva adjektiivi yhdistyy koulumaailman sanaan

luokka. Henkilöä on siis institutionaalisesti verrattu muihin, ja hän on tässä vertailussa osoittautunut menestyksekkääksi. Näiden väljien ansioita osoittavien ilmausten kohdalla on kuitenkin muistettava, että ansio on vain niiden yksi merkityskenttä ja ilmaukset kytkeytyvät myös muun muassa henkilön toiminnan merkityskenttään.

Edellä ilmenneiden yhteiskunnallisten aihepiirien lisäksi aineistossa on joitakin ilmauksia, jotka esittävät henkilön yhteiskunnallisessa valossa tai kantavat osaltaan yhteiskunnallisuuteen tai sosiaalisuuteen liittyviä merkityksiä mutta jotka eivät hevin sijoitu tiettyyn luokkaan. Ne myös voivat kytkeytyä muihinkin merkitysluokkiin ja olla jopa keskeisimmältä merkitykseltään muihin luokkiin kuuluvia. Selkeimpiä ovat julkisuuteen liittyvät ilmaukset, kuten *valtakunnalliseksi julkikiseksi* ja *mediapelle*. Julkisuus, jos mikä, on yhteiskunnallista, mutta julkikiseksi tai julkisuudessa toimivaksi nimeäminen ei suoraan osoita vaikkapa ammattia tai tehtävässä toimijuutta – väljä merkitys vain kytkee henkilön julkisella alueella näyttäytyväksi hahmoksi. Väljemmin yhteiskunnallisuuteen tai sosiaaliseen ulottuvuuteen jollakin tapaa kytkeytyviä ilmauksia ovat muun muassa *harvinaisuus*, *mentorityyppi*, *alkuperäisidean keksijä* ja *aivan ilmiömäinen verkottuja*. Ne ilmaisevat suurelta osin muihin kuin yhteiskunnalliseen kenttään liittyviä merkityksiä, kuten yksilön luonnetta, toimintatapaa tai toimijuutta. Ne kuitenkin koskettavat jollakin tapaa yhteiskunnallista tai sosiaalista asemoitumista. *Verkottuja* toimii sosiaalisessa ympäristössä ja hyötyy toiminnastaan myös yhteiskunnallisesti. *Keksijä* puolestaan on kyllä yksilöllinen toimija, mutta keksijyys kytkee hänet sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen saavutusten myötä. *Mentorityyppinä* olo taas perustuu luonteenlaatuun mutta vaatii myös sosiaalisessa kanssakäymisessä oloa. *Harvinaisuus* kuvaa toki henkilön omia ominaisuuksia, mutta toisaalta harvinainen voi olla vain suhteessa muihin.

Itsenäisissä adjektiivilausekkeissa on joitakin tapauksia, jotka toisaalta kuvaavat haastateltavaa yksityisenä henkilönä esimerkiksi tunnetilan kannalta mutta jotka toisaalta kytkeytyvät vaikkapa määritteiden myötä myös yhteiskunnallisiin seikkoihin: *aika tympääntynyt ay-liikkeen hiekkalaatikkoleikkeihin*, *aktiivinen opiskelijaelämässä*. *Ajankohtainen* on johdos, joka ilmaisee kantasanan tarkoitteen omistamista. Se siis voidaan luokitella possessiiviseksi adjektiiviksi (Leppäjärvi & Jämsä 1976: 9). Kiteytyneenä ilmauksena se merkitsee, että jokin asia tai ihminen on kyseisenä hetkenä yleisen kiinnostuksen kohteena tai yleisesti merkittävä – siispä se kuvaa varsin selvästi henkilön yhteiskunnallista puolta.

Haastateltavat siis näyttäytyvät hyvin monin tavoin yhteiskuntaan kytkeytyvinä hahmoina. He ovat osa yhteiskuntaa pienessä mittakaavassa ollessaan tavalliseen

tapaan yhteiskunnan jäsenenä muun muassa ammatissa, luottamustehtävissä, aktiivitoiminnassa ja koulutettavina. Jutut esittävät henkilöt myös hiukan suuremmassa mittakaavassa yhteiskunnallisina: kukin on saavuttanut jotakin sen verran yhteiskunnallisesti merkittävää, että heistä on mielekästä tehdä juttu monien luettavaksi. Lopuksi todettakoon vielä, että yhteiskunnallisuutta ja yksityishenkilöyttä on mahdoton täysin erottaa toisistaan. On asioita ja ilmauksia, jotka koskettavat sekä yhteiskunnallisia että yksityisiä alueita. Jotkin ilmaukset taas kytkevät monien osien avulla useita merkityskenttiä samaan nippuun, jolloin luokittaminen vain yhteen merkitysluokkaan ei onnistu.

4.2. Hän yksityishenkilönä

Hän-palstan jutuissa pyritään valaisemaan haastateltava monipuolisesti (Ruokanen). Siksi pelkkien yhteiskunnallisten seikkojen esiintuonti ei riitä, vaan esiteltävää ihmistä tulee kuvata myös yksityishenkilönä ja persoonana. Saarenmaa (2010: 145) tarkasteleekin intiimiä juuri henkilöjuttuihin liittyvänä piirteenä. Intiimiä voidaan nähdä sekä lehtijutun muodossa että sisällössä. Muodossa se on konkreettisia, tyylillisiä, visuaalisia ja tekstuaalisia keinoja. Sisällössä intiimi ilmenee käsiteltävissä ajankohtaisissa teemoissa ja kysymyksissä. (Mts. 144.) Hän-jutuissa muodoilla rakennetaan intiimiä esimerkiksi affektista tyyliä hyödyntävin sekä yksityiskohtaisesti kuvailevin ilmauksin. Sisällön intiimi puolestaan näkyy yksityiselle alueelle kuuluvissa aiheissa, kuten perheessä tai luonteessa. Saarenmaa luetteleekin intiimeiksi aiheiksi muun muassa perheen, elämänhallinnan ja alkoholismin (mts. 146).

4.2.1. Ikä

Ikä on aineiston yleisimpiä yksityisen aluetta kuvaavia seikkoja. Tätä yhtä ominaisuutta kuvataan 14 %:ssa tarkastelemistani lausekkeista. Ikä on sikäli hankala ominaisuus, että se kytkeytyy myös ihmisen yhteiskunnalliseen puoleen. Luokitetaanhan ihminen ikänsä perusteella eri ryhmiin vaikkapa koulutuksen, laillisten oikeuksien ja velvollisuuksien sekä sosiaalisten rakenteiden kannalta. Tämä näkyy esimerkiksi väestöä koskevissa tilastoissa (*Demografiset ja sosiaaliset perusluokitukset* 1983: 5). Kuitenkin ikä on myös yksityiselämää koskeva ominaisuus, jonka avulla ihmistä kuvataan oman

elämänsä eri vaiheissa. Sen avulla esitetään yksityisen alueeseen kuuluvaa fyysistä ja psyykkistä ”tasoa”. Kiinnostavaa iässä on se, että se tuntuu olevan hyvin keskeinen kuvaamisen keino niin ihmisen kuin muidenkin asioiden suhteen. Dixonin seitsenosaisessa adjektiivien tyyppi luokittelussa (1977: 31) se muodostaa nimittäin kokonaan oman luokkansa ulottuvuuden (*suuri, pitkä, kapea...*), fyysisen ominaisuuden (*kova, kevyt, makea...*), värin, inhimillisen taipumuksen (*kateellinen, kiltti, älykäs...*), laadun (*hyvä, erinomainen...*) ja nopeuden (*nopea, hidas...*) ohella.

Aineistossa hyvin tavallista on kuvata ikää tarkoin numeroilmauksin. Jonkin verran tarkkoja numeroilmauksia on substantiivilausekkeiden osana, mutta erityisesti niitä esiintyy itsenäisinä adjektiivilmauksina: *viisivuotias Pesonen, 12-vuotias, kuusivuotias, 18-vuotiaana, 58-vuotiaana*. Nämä ilmaisevat varsin puhtaasti pelkkää ikää. Ainoastaan lausekkeissa, joissa on muitakin jäseniä, syntyy kokonaisuuteen myös muita merkityksiä, kuten lausekkeessa *57-vuotiaan Lauritsalan kauppalasta lähteneen naisen*. Epätarkemmin ikä tulee esiin sellaisissa määritteissä ja itsenäisinä esiintyvissä adjektiiveissa, joissa ikä ilmaistaan muuten kuin numeroiden avulla. Ne ilmaisevat suhteellisina adjektiiveina suhteellista ikää, toisin kuin määrääkää ilmaisevat absoluuttiset adjektiivit (ISK 2004: § 605, § 606). Esimerkkitapauksia ovat vaikkapa *nuorta taiteilijaa, vanhana miehenä, nuorena. Teini-ikäinen* on kiintoisa sikäli, että se ei ole aivan samankaltainen kuin monet muut ”tavallisemmat” ikää ilmaisevat adjektiivit. Se ilmaisee melko epämääräistä ikää suhteellisten adjektiivien tavoin muttei kuitenkaan komparoidu. Vaikkei se ilmaisekaan tiettyä ikävuotta, se muistuttaa absoluuttista adjektiivia osoittaessaan jonkinlaista määrääkää (englannin *teen*-päätteiset luvut). Se siis häilyy merkityksensä ja kieliopillisen käytöksensä suhteen suhteellisten ja absoluuttisten adjektiivien välimaastossa. Leppäjärven ja Jämsän (1976: 7, 9) luokituksen mukaan se asettuisi possessiivisten johdosten ryhmään, kun esimerkiksi *nuori* asettuu mensuraalisten eli mitattavien (joko fyysisten tai psyykkisten) adjektiivien joukkoon. Ikä on siis jo adjektiivein varsin monitahoinen kuvattava, vaikka alkuun ehkä yksinkertaiselta ominaisuudelta tuntuukin.

Ikä nousee esiin myös sellaisten adjektiivien kautta, jotka perusmerkitykseltään ilmaisevat kokoa: *pieni algerialaistyttö, pikkupojan, pikku-Pekko*. Kokoa ilmaisevat adjektiivit ovat mensuraalisia kuten ikääkin ilmaisevat (Leppäjärvi & Jämsä 1976: 9). Ne kuitenkin kokoa ilmaisevina kuuluvat eri merkityskenttään kuin ikää ilmaisevat sanat. Nyt käsillä olevassa käytössään ne kiintoisasti laajentavat merkityskenttäänsä iän puolelle. Dixoninkin jaottelussa (1977: 31) ulottuvuutta ilmaisevat adjektiivit ovat eri luokassa kuin ikää ilmaisevat. Kiintoisaa onkin, kuinka kaksi merkityskenttää ovat

assosiatiivisesti niin läheiset, että niiden ilmaukset risteävät keskenään: pieni koko liittyy hyvin usein nuoreen ikään.

Ikä ilmenee myös pelkistä substantiiveista, jolloin substantiivin denotaatioon kuuluu iän merkitysulottuvuus. Tällaisia ovat vaikkapa *lapsena*, *teinipojasta* ja *väkivaltainen nuori*. Ikä kuuluu niiden perusmerkitykseen, mutta ne kantavat mukanaan myös muita merkityksiä. Vielä väljemmin ikä nousee esiin ilmauksissa, joissa muut merkityspiirteet ovat tärkeimmässä asemassa. Esimerkiksi sanat *poika* ja *tyttö* voivat nostaa lähinnä sukupuolta esiin. Kuitenkin niiden merkityskomponentteihin kuuluu lapsen merkitys erotuksena aikuista sukupuolen edustajaa ilmaiseviin sanoihin *nainen* ja *mies*. Niinpä ne osana merkitystään kantavat myös iän merkitystä. Samoin myös *lapsi*-sana voi joissakin yhteyksissä aktivoitua jälkikasvua merkitsevänä semeenä, mutta iän merkitys taustalla toki myös on. Tässä siis polysemia tulee hyvin esiin, ja konteksti ratkaisee, mikä mikrovariantti (tässä lähinnä fasetti) tai jopa semeemi aktiivistuu.

4.2.2. Sukupuoli

Myös sukupuolen merkitys nousee aineistossa esiin tasaiseen tahtiin, 11 %:ssa tutkimistani lausekkeista. Samoin kuin ikä, on sukupuoli sekä yksityinen että yhteiskunnallinen ominaisuus. Fyysisenä ja biologisena ominaisuutena se kertoo yksilön ominaispiirteistä ja kytkeytyy myös lukuisiin arkielämän yksityiselämää koskettaviin asioihin. Kuitenkin sukupuoli on myös kulttuurisesti määriteltyä ja määrittelevää: kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme on totuttu yhdistämään tiettyjä ominaisuuksia tiettyyn sukupuoleen ja sukupuoli määrittää sen, millaiseen toimijuuteen on mahdollista tai tavallista asettua tai tulla asetetuksi. On esimerkiksi havaittu mainoskuvan tulkinnassa, että sukupuolen tunnistaminen tai pikemminkin tuottaminen ratkaisee, millaisia muita jäsenyksiä kuvasta edelleen tehdään (Seppänen 2000: 26). Tämä sukupuolen yhteiskunnallinen ulottuvuus on tärkeää huomata ja muistaa, mutta analyysissäni olen sijoittanut sukupuolen yksityishenkilöyttä kuvaavien ilmausten luokkaan, sillä se ei suoraan esitä henkilöä yhteiskunnallisena toimijana, vaan kertoo lähinnä tämän omista ominaisuuksista.

Hyvin monet sukupuoli-ilmauksista ovat varsin neutraaleja. Ihminenhan on tavallisesti välttämättä jompaakumpaa sukupuolta, eikä siten ole valittavissa, kumman sukupuolen termejä ihmisestä käytetään, ellei sanoja käytetä metaforisesti. Useissa

tapauksissa kummankin sukupuolen kattavat vaihtoehtoiset ilmaukset eivät sovi käyttöyhteyteen luontevasti esimerkiksi siksi, että kovin laveina yläkäsitteinä ne tuntuisivat hieman oudoilta tai sisältäisivät muita merkityksiä, joita kyseisessä tilanteessa ei haluta aktivoida. Esimerkiksi ilmaus *mies rennossa kauluspaidassa ja farkuissa* tuntuisi varsin kummalliselta, jos sana *mies* korvattaisiin vaikkapa sanalla *ihminen* – tarkoituksena tuntuu olevan elävän ja tarpeeksi konkreettisen kuvan tuottaminen haastateltavasta, ei niinkään sukupuolen korostaminen.

Monet sukupuolta ilmaisevat sanat asettuvat perustason termeiksi, minkä ansiosta niitä on helppo käyttää merkitykseltään melko keveinä sanoina tarkempien alatasoille sijoittuvien termien asemesta. Tällöin sukupuoli ei tunnu korostuvan, vaan sukupuolta ilmaiseva sana toimii edussanana ja huomio kiinnittyy määritteisiin sekä kokonaisuuteen: *päällepäin ihan tavallisesta pojasta, lyhyt ja pulska poika, kahdeksanvuotias tyttö*. Kiintoisa tapaus on *reipas poika*, joka helposti voisi toimia edellisten esimerkkien tapaan sukupuolen vain ”ohimennen” mainitsevana ilmauksena. Sitä kuitenkin kontekstissaan käytetään aikuisesta miehestä, jolloin sekä iän että sukupuolen merkitykset aktivoituvat kuvailevalla ja leikilliselläkin tavalla: herää mielikuvia poikamaisuudesta sekä kuvailijan ehkä isällisestä otteesta. Sana *poika* esiintyykin toverillisuutta osoittavassa käytössä sekä toisaalta vanhempien henkilöiden käyttämänä puhuttelusanana nuorista miehistä tai alaisista (*Nykysuomen sanakirja* s. v. *poika*). Toki melko neutraaleissakin sukupuolisanojen käytöissä sukupuolen merkitys on mukana. Näin sanan käyttö on tietyllä tapaa valinta ja rakentaa sukupuoliasetelmia, mutta näkisin monien ilmausten kuitenkin olevan varsin huomaamattomia ja pyrkivän ennemminkin konkretiaan tai sopivan yleisen nimityksen käyttöön kuin sukupuolen korostamiseen.

Varsin neutraalia tuntuu olevan myös sukupuolisanojen käyttö hieman persoonapronominien tapaan. Kaisa Karppinen (1998: 7–9) toteaa, että erityisesti *mies*-sanaa käytetään usein persoona- ja demonstratiivipronominien ja *proprien* tavoin viittaamassa puheena olevaan ja tunnettuun henkilöön identifioivasti. *Nainen*-sanan käyttö ei ole hänen havaintojensa mukaan aivan samanlaista, ja esimerkiksi tiettyyn mutta anonyymiin henkilöön viittaavana sana toimii myös luokittelevana (mts. 9–10). Omassa aineistossani naissukupuoleen viittaavaa sanaa voidaan käyttää mielestäni varsin samaan tapaan pronominaalisesti kuin *mies*-sanaakin.

- (20) Kun seurakunnan ihmiset ovat näin hyviä, **tyttö** ajatteli, täytyy Jumalankin olla. J2

Aiemmin tekstissä on puhuttu haastateltavasta lapsena, ja näin sanan *tyttö* käyttö on persoonapronominin tai proprin tapaisesti identifioivaa ja taaksepäin viittaavaa. Seuraava mieheen viittaava esimerkki on tyypillinen tapaus sukupuolisanan pronominimaisesta käytöstä.

- (21) Vaikka piirtämisestä tuli Ville Rannan päätyö jo lähes kymmenen vuotta sitten, edelleen **miestä** askarruttavat myös muut kulttuurin alat ja niiden linkit toisiinsa. J16

Vaikka pronominimainen käyttö on nähdäkseni varsin samankaltaista molemmissa esimerkeissä, tuntuu esimerkki 21 ehkä jollakin tapaa tavallisemmalta. Ehkäpä tähän vaikuttaa se, että juuri *mies*-sanaa niin tavallisesti käytetään tällä tavoin. Toisaalta esimerkin 21 virkkeensisäisten lauseiden välinen viittaus ja tästä johtuva ilmauksen kiinteys voi vaikuttaa entistä pronominimaisempaan vaikutelmaan.

Aineistossa on toki myös tapauksia, joissa sukupuoli-ilmaukset varsin selkeästi tuovat juuri sukupuolen merkitystä pintaan. Esimerkiksi *johtoryhmän ainoa nainen* ja *perheen kolmesta lapsesta vanhin ja ainoa tyttö* luovat kontrastin vastakkaiseen sukupuoleen ja siten korostavat juuri kyseessä olevaa sukupuolta. Ilmauksessa *kaunis nainen* kollokaatio korostaa pääsanana sukupuolta kantavaa merkitystä: *kaunis* kollokoi tavallisesti naistarkoitteisten sanojen ja *komea* miestarkoitteisten kanssa. Leechin (1981: 17) havaintojen mukaan englannin *pretty*- ja *handsome*-sanat kollokoivat *man*- ja *woman*-sanojen kanssa samankaltaisesti. Myös sanassa *naispiispa* määriteosa lisää ammatin merkitykseen juuri sukupuolen merkityksen ja on mainitsemisen arvoisena määritteenä merkityksellinen.

Lisäksi aineistossa on ilmauksia, joiden perusmerkityksen komponentteihin kuuluu sukupuolen ohella tasavertaisina muitakin merkityksiä. Tällöin sukupuoli ei ole ainoa tai käyttöyhteydessään tärkeimmäksi valikoituva merkitys, vaan se kulkee muiden merkitysten ohella ja voi jopa jäädä muiden merkitysten varjoon. Tällaisia ilmauksia ovat vaikkapa vieraita kestitsevänä ja paikkaan kuuluvana naisena *huoneen emäntä*, vanhemmuuteen viittaava *kahden pienen lapsen isä* ja jälkeläisyyttä merkitsevä *tytär*. Itsenäisiin adjektiivili-mauksiin ei lukeudu sukupuolen merkitystä kantavia tapauksia.

4.2.3. Perheenjäsenyys

Tavallista aineistossa on myös esittää haastateltava perheenjäsenenä. 8 % tutkimistani tapauksista lukeutuu tähän merkityskenttään. Sukulaisuus ja perhesuhteet ovat olennainen tapa luokitaa ihmistä, mikä näkyy sukulaisnimitysten runsaudestaakin. Esimerkiksi isovanhempien nimitysten kirjo on kansankielessä monimuotoinen (Vehmaskoski 1995: 70).

Jutuissa käydään henkilön elämää läpi, ja tällöin myös lapsuus nousee esiin. Siksi jälkikasvua merkitsevät *poika*, *tyttö* ja *tytär* esiintyvät varsin usein. Kiinnostavaa on, että suomen kielessä vain naissukupuolesta on olemassa oma feminiinistä jälkeläistä tarkoittava sana. *Poika* sen sijaan on polyseeminen, ja vain konteksti paljastaa, milloin merkitys on jälkikasvuun, ei nuoreen maskuliiniseen ihmiseen viittaava. Toki myös sanaa *tyttö* voidaan käyttää samaan tapaan polyseemisesti. Kuitenkin – ehkä *tytär*-sanan olemassaolon vuoksi – tytöstä on aineistossa tavallisempaa puhua *tyttärenä*. Usein aineistossa käytetään myös *tyttöä* ja *poikaa* ylempään tason käsitettä *lapsi*.

Aineistossa useimmin esiintyviä perheenjäsenyysanoja ovat juuri lasta merkitsevät sanat. Haastateltava esitetään perheenjäsenyyden kannalta kuitenkin myös nykyhetkessä, aikuisiällä. Tällöin aktivoituvat vanhemmuuden merkitykset, ja siten käyttöön tulevat sanat *äiti* ja *isä*. Lisäksi aineistossa esiintyy jokunen muu sukulaisuussana, kuten sukupuolta määrittelemätön mutta ikäjärjestyksestä tavallista tarkemmin kuvastava sana *esikoinen*.

Aina perheenjäsenyys ei ilmene suoraan leksikaalisesti yhdessä, tiettyä perheenjäsenen merkitystä kantavassa sanassa. Sukulaisuuden merkitys voi nimittäin syntyä lausekkeessa – sen määritteissä ja kokonaisuudessa. Lauseke *viisilapsisen maanviljelijäperheen toiseksi nuorimmalla*, *Pirjolla* ei sisällä sellaisenaan perheenjäsenroolia merkitsevää leksikaalista ainesta. Sen sijaan sanat *viisilapsisen* ja *perheen* aktivoivat perheen merkityskentän ja asettavat haastateltavan tällä kentällä tietyn perheen nuorimmaksi. Näin toiset sanat säteilevät merkitystään tarkoitteeseen, johon suoraan viitataan vain perheenjäsenmerkitystä kantamattomalla erisnimellä ja ikää tarkoittavalla substantivoidulla adjektiivilla. (Olen luokittelussa laskenut erisnimen erilliseksi lisäksi ja siten omaksi lausekkeekseen. Edeltävä aines on oma lausekkeensa, jonka edussana on *nuorimmalla*.) Samantyyppinen on lauseke *perheen kolmesta lapsesta vanhin ja ainoa tyttö*. Tässä muut sanat heijastavat edellisen esimerkin tavoin perheenjäsenyyden merkitystä sanoihin *vanhin* ja *tyttö*. (Tähänkin olen tulkinut

luokituksessa kaksi lauseketta: *vanhin*-edussanallisen adjektiivilausekkeen ja *tyttö*-edussanallisen substantiivilausekkeen.)

4.2.4. Persoonaa ja taipumukset

Oleellinen – joskin varsin sekakoosteinen – yksityisen alueeseen kuuluva luokka on persoonaa ja taipumuksia luonnehtivat ilmaukset. Tässä ryhmässä hienojakoisia aihepiirejä ovat käytöstä, toimintaa, persoonaa, sisäisiä ominaisuuksia ja taitoja kuvaavat ilmaukset. Luokan merkityksiä aktiivistuu 27 %:ssa tutkimistani ilmauksista. Nämä esittämisen tavat ovat toisaalta keskenään varsin erilaisia, mutta toisaalta ne kytkeytyvät ja kietoutuvat toisiinsa. Ne kertovat, millainen käytös on haastateltavalle luonteenomaista tai tyypillistä tai miten hän tulee toimineeksi, millainen hän on luonteeltaan ja millaisia fyysisiä sisäisiä ominaisuuksia sekä taitoja hänellä on. Esimerkiksi sanat *pehmo* ja *kovis* kuvastavat luonteenpiirteitä ja suhtautumista erilaisiin elämänarvoihin, ja ne ovat tyypiltään yhteistä kansainvälistä kieliomaisuutta (Räikkälä 1995: 284). Henkilöhaastattelussa kuuluu ottaa huomioon, että haastateltava edustaa esimerkiksi jotain käyttäytymistapaa, joka on nyky-yhteisössämme merkittävä, merkillinen tai muuta sellaista (Suhola, Turunen & Varis 2005: 73). Niinpä käsillä olevat luokitustavat ovat olennaisia keinoja rakentaa henkilöyttä ja kuvata ihmisiä.

Käytökseen kytkeytyviä ilmauksia ovat esimerkiksi *tuhlaajapoika*, *ankara ohjaaja*, *hyvinä kuuntelijana*, *koulusuorittaja*, *väkivaltainen nuori* ja *mentorityyppi*. Toki esimerkiksi ammattia ilmaisevat lausekkeet kuvastavat myös toimintaa, mutta nyt käsillä olevat ilmaukset erottuvat omaksi luokakseen, sillä kuvattava toiminta ei johdu institutionaalisista tai tilannekohtaisista seikoista vaan pikemminkin haastateltavan omista taipumuksista ja tavoista. Kuitenkin myös rooliin viittaavat ilmaukset voivat osittain kuvata henkilökohtaisia taipumuksia: *huoneen emäntä* luo vaikutelman paitsi vieraat vastaanottavasta suorittajasta myös ehkä ominaiselta käytökseltään vieraanvaraisesta ja huomaavaisesta ihmisestä.

Luonnetta puolestaan kuvastavat vaikkapa ilmaukset *ujosta pojasta*, *pelokas, herkkä ja haavoittuva poika* ja *tosikkomaisen oloinen nainen* sekä itsenäisesti esiintyvistä adjektiiveista muun muassa *voimakastahtoinen*, *herkkä*, *itsekeskeinen* ja *vilpittön*. Luonnetta kuvaaville ilmauksille on tyypillistä, että ne risteävät myös muita ominaisuuksia kuvaavien merkityspuolien kanssa. Hyvin tavallista on, että ilmaistaan samanaikaisesti käytöstä ja luonnetta, sillä henkilön luonne on tuon käytöksen takana ja

luonne ilmenee juuri käytöksenä: *aidompi ihminen, herkkusuu, junttia, pyhimyksestä, outo lintu* sekä *vaatimattomaksi, jopa oikukas ja innokas etsimään erilaisia ideoita*.

Fyysisiä sisäisiä ominaisuuksia esittävät esimerkiksi ilmaukset *yksi niistä, joiden keskushermosto on perinnöllisesti virittynyt jäämään koukkuun ja alkoholiriippuvainen*. Luokitus perustuu siihen, että ilmaukset kytkeytyvät ikään kuin ihmisen sisällä oleviin ominaisuuksiin ja vaikuttavat siihen, miten ihminen voi käyttäytyä ja kokea asioita. Eri ominaisuuksien välimuotoja on paljon. Merkitykset voivat ristetä keskenään joko yksittäisen sanan useissa merkityspuolissa tai lausekkeen eri osien merkityksissä: paitsi fyysistä sisäistä ominaisuutta *alkoholisti* ilmaisee myös käytöstä, *herkkusuu* käytöstä ja luonnetta, *mielenkiintoinen älykkö* luonnetta, käytöstä ja myöhemmin käsiteltäviä taitoja sekä *kroonisesti uupunut* tunnetta. Toki selkeämmissäkin tapauksissa taustalta voidaan löytää ainakin konnotatiivisia risteäviä merkityksiä.

Kuten edellä mainituista esimerkeistä ilmenee, kuvattava ominaisuus voi näkyä lausekkeen edussanan merkityksessä, määritteissä tai kokonaisuudessa. Kiintoisa on esimerkki *mentorityyppi*, jossa luokittamista ja tässä tilanteessa nimenomaan persoonallisuuden luokittamista merkitsevä yläkäsite edusosassa heijastaa määriteosan ilmaiseman sinänsä persoonaan liittymättömän toimijuuden juuri henkilön sisäiseen maailmaan ja luonteeseen. Näin kokonaisuudesta rakentuu uusi merkitys, joka ilmaisee toimijuuden kautta luonnetta. Ominaisuutta ilmaiseva merkitys voi rakentua myös pääosin lausemääritteessä: *se tyyppi, joka lähtee kahvihuoneesta ja tajuaa portaikossa, mitä olisi pitänyt sanoa*. Lisäksi fraasimaiset ja metaforiset ilmaukset voivat synnyttää tämän luokan ominaisuuksia kuvaavan merkityksen: *outo lintu, tolkun naiseksi, teurastaja ja viikatemies*. Viimeisessä esimerkissä metaforisesti käytetyistä sanoista putoaa niiden tavallisesti ammattia tai muuta toimijuutta ilmaisevat merkityskomponentit ja jäljelle jäävät vain niihin kytkeytyvät ominaisuudet – siten sanat alkavatkin viitata nimenomaan näihin ominaisuuksiin.

Omaksi hienojakoiseksi ryhmäkseen olen erottanut myös taidot. Niitä kuvaavia ilmauksia ei aineistossa ole kovin paljon. Ne ovat kuitenkin semanttiselta luonteeltaan sen verran omanlaisiaan, että olen nähnyt tarpeelliseksi erotella tämän aihepiirin. Ne ovat kyllä hyvin läheisiä esimerkiksi käytöstä ilmaisevien lausekkeiden kanssa. Taitoa kuvaavat ilmaukset tuovat kuitenkin käytöksen tai luonteen sijaan enemmän esiin henkilön kykyjä ja osaamista kuin toimimisen tai olemisen tapaa. Lahjakkuudet ovat sitä paitsi kulttuurissamme näkyviä ominaisuuksia ja niiden avulla ihminen esitetään jotenkin erityisenä. Taidot voivat ilmetä jonkinlaista toimijuutta ilmaisevan pääsanana

yhteydessä olevassa arvottavassa määritteessä: *kiitettävä kokki*, ”*kympin ainekirjoittaja*”, *lahjakas viulisti*. Osaaminen voi näkyä myös sitä suoraan merkitsevässä sanassa: *julkisuustaituri*. Myös epäsuoremmat ja jopa metaforisuutta lähenevät ilmaukset voivat synnyttää taitavuuden merkityksen, jos kyseisen ilmauksen liittäminen henkilöön edellyttää henkilöltä erityisiä kykyjä ja erottaa henkilön taitojensa puolesta muista: *Suomi-kiekon pelastajasta, taivaan lahja Straussin musiikille*.

4.2.5. Ajatteluun kytkeytyvät piirteet

Viimeisessä ryhmässä käsittelen kiinnostuksia, harrastuksia, mielipiteitä ja tunteita ilmaisevia lausekkeita. Ne kytkeytyvät jollakin tapaa, joskin eriasteisesti ja eri tavoin, ajatteluun. Persoonasta ja taipumuksista ne eroavat siten, että ne eivät ole ikään kuin stabiileja luonneominaisuuksia, vaan perustuvat ”päänsisäiseen” toimintaan tai tapahtumaan. Lisäksi tähän luokkaan sisältyy ulkonäköä ilmaisevat lausekkeet, vaikkeivät ne juurikaan liity ajatteluun. Ne ovat kuitenkin niin vähälukuinen joukko, ettei niitä ole syytä käsitellä omana lukunaan. Ajatteluun perustuvien piirteiden tai ulkonäön merkitykset lukeutuvat 10 %:iin tutkimistani lausekkeista.

Henkilöhaastattelu vaatii toimittajalta kykyä eläytyä haastateltavan ajatus- ja tunnemaailmaan (Suhola ym. 2005: 72). Niinpä myös kiinnostuksia, harrastuksia, mielipiteitä ja tunteita ilmentävien seikkojen välittäminen jutussa on tärkeää. Harrastuksen erottaa ammatista vapaaehtoisuus tai kiinnostus tekemistä kohtaan. Pelkästä käytöksestä ja toiminnasta sen erottaa asenne toimintaa kohti: kyse on jostakin, jota haastateltava haluaa tehdä, ei sellaisesta, jota hän on taipuvainen lähes väistämättä tekemään tai jota hän vain tulee tehneeksi. Selkeästi harrastusta ilmentävät lausekkeet *Mannerheim-soljella palkittu partiolainen* ja *mustan vyön judoka*. Kummankin edussana on tunnettu harrastajanimitys, eikä kulttuurissamme ole mahdollista sekoittaa kumpaakaan ammattiin. Sen sijaan väljemmin harrastuneisuutta ilmaisevat vaikkapa *merten löytöretkeilijä*, *kiitettävä kokki*, *nuorta taiteilijaa* ja *isänsä serkun tanssiyhtyeen solistina*. Ne eivät edusta suoranaisia tai tavanomaisia harrastuksia vaan pikemminkin kontekstissaan ilmentävät kiinnostuneisuutta jotakin toimintaa kohtaan ja synnyttävät mielikuvan toistuvasta toiminnasta, siis harrastuksesta. Harrastuksesta jo selkeämmin pelkäksi kiinnostukseksi erottuvat vaikkapa *illatiivin ystävä* ja *innokas etsimään erilaisia ideoita*, joissa metaforisesti käytetty *ystävä* ja mielentilaa ilmaiseva *innokas* ohjaavat tulkinnan haastateltavan

mentaalista puolta, eivät toimintaa kohti. Mielipiteessä puolestaan korostuu tiedostaen muodostettu asenne jotakin kohtaan. Ei siis ole kyse luonteesta, tunteesta tai pelkästä kiinnostuksesta. Mielipidettä ilmaisevat vaikkapa lausekkeet *kaupallisen sarjakuvan vastustaja, ehdottoman totuuden uskonsoturia ja feministi*. Näihinkin toki kytkeytyy myös esimerkiksi toimijuutta ilmaisevia merkityksiä.

Tunteet eroavat edellisen luvun luonteesta ja tämän luvun kiinnostuksista sikäli, että ne kuvastavat pikemminkin hetkellistä olotilaa kuin jatkuvaa mielialaa tai persoonallisuuden lähtökohtia. Ne myös näyttävät haastateltavan voimakkaammin kokijana. Haastateltava tuntevana ja kokevana henkilönä ilmenee ennen kaikkea itsenäisissä adjektiivilmauksissa: *sensitiiviseksi, aika tympääntynyt ay-liikkeen hiikkalaatikkoleikkeihin, ahdistuneelta, onnelliselta*. On myös huomattava, että tunnetta ilmaisevat sanatkin ovat liukuvia siten, että jotkin voi nähdä pidempinä olotiloina ja siten lähes luonnetta ilmaisevina.

Kulttuurissamme ulkonäkö saa paljon huomiota, mutta se on myös olemukselliselta puoleltaan keskeinen: ihmistä tai mitä tahansa entiteettiä on helppo kuvata ulkonäön avulla, kohde voidaan tunnistaa ulkonäön perusteella ja ulkonäöstä voidaan päätellä myös muita ominaisuuksia. Ulkonäköilmaukset ovat kuitenkin hyvin vähälukuinen joukko aineistossani. Vaikka mielikuvien luomiseksi voisi olla näppärää ja ymmärrettävää kuvata haastateltavan ulkonäköä, ei se vaikuta olevan merkittävä ominaisuus Hän-palstan jutuissa. Ehkäpä jutuissa halutaan keskittyä henkisiin ominaisuuksiin ja tavallaan pureutua pinnan alle ulkoisten seikkojen sijaan. Aineiston perusteella näyttää siltä, että ulkonäköä kuvataan vain, jos se kytkeytyy jotenkin jutun muihin teemoihin tai jos halutaan luoda tunnelmaa jostakin tilanteesta. On kuitenkin huomattava, että tarkastelen ulkonäköilmauksia vain henkilön nimeävien ja tätä adjektiivein kuvaavien lausekkeiden yhteydessä. Aineiston teksteissä kuvataan ulkonäköä myös muualla kuin näissä lausekkeissa (esim. *Hänellä on mittatilauspuku ja moitteettoman siistit kengät*). Ulkonäköä ei siis kuvata aivan niin vähän, kuin tarkastelemani ilmaukset antavat ymmärtää.

Ulkonäkö esitetään aineistossa lähinnä kahdella tapaa: joko kuvataan konkreettisesti tai sitten arvotetaan. Konkreettisesti kuvailevia ovat lausekkeet *mies rennossa kauluspaidassa ja farkuissa sekä lyhyt ja pulska poika*. Arvottava puolestaan on *kaunis nainen*. Näiden välimaastoon asettuu ”*valkoinen läskinpala*”, *jolla oli erilainen tukka*. Pintatasolla se kuvaa vain konkreettista ulkonäköä – joskin tekee sen metaforisesti – mutta kuvallisuutensa, affektisen sananvalinnan ja siihen liittyvien negatiivisten konnotaatioiden sekä lainausmerkkien myötä se heijastaa myös arvottavaa

asennetta. Kiinnostava on myös ilmaus *täydellisen pariisittaren olemus*, jossa henkilön nimeävä sana *pariisitar* kantaa monenlaisia muun muassa käytökseen, sukupuoleen ja asuinpaikkaan kytkeytyviä merkityksiä, mutta myös ulkonäkö on olennainen osa sanan merkitystä – lisäksi ihmisen ulkoiseen puoleen viittaava sana *olemus* vieläpä aktivoi *pariisitar*-sanon ulkonäköön liittyvät fasetit. Ulkonäkö siis kuvataan kiertäen sanan merkitysosien sekä konnotaatioiden avulla. Arvottava sana *täydellisen* kuvaa lähinnä tuon olemuksen uskottavuuden onnistuneisuutta mutta epäilemättä heijastelee myös itse ulkonäön positiivista arvottamista.

4.3. Erityishuomio kiellostä

Kun tutkitaan, miten ja millaisena haastateltava esitetään, tulee huomata myös, millaisena häntä ei esitetä. En nyt tarkoita, mitä tekstissä jätetään sanomatta, vaikka sekin on toki huomionarvoinen seikka. Nyt kuitenkin tarkoitan tekstiin näkyväksi kirjoitettuja kieltoja ja muita vastaaventyyppejä ilmauksia, joilla osoitetaan, että haastateltava ei ole jotakin tai jonkinlainen. Tarkastelen ilmauksia, joissa kieltä tai muu toteutumattomuuden ilmaisin koskettaa nimenomaan haastateltavan nimeäviä ja häntä adjektiivein kuvaavia lausekkeita.

Kieltolause on vastaavaa myönteistä lausetta selvempi kannanotto tilanteeseen ja edeltävään tekstiin. Sen avulla puhuja hylkää epätotena proposition, joka hänen voitaisiin olettaa hyväksyvän todeksi. Näin ollen kieltolause liittyy myönteistä lausetta kiinteämmin kontekstiin. (Hakulinen & Karlsson 1979: 266, 272.) Henkilöjutussakin tämä näkyy: Myönteisiä asioita on luonnollista esittää, sillä ne ovat tosia tai todeksi nähtäviä ja siten olennaisia mainittavia asioita. Kielteiseen ilmaukseen on kuitenkin oltava jokin erityinen syy, jonka on myös ilmettävä tekstistä. Halutaan siis kieltää jokin asia, ja tällöin voidaan olettaa, että lukija tai joku muu, vaikkapa tekstissä mainittu henkilö, voisi kuvitella, uskoa tai odottaa haastateltavasta jotakin, joka ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Kielletty asia voisi siis luontevasti olla tottakin, ja siksi koetaan mainitsemisen arvoiseksi huomauttaa, että asia ei näin ole. Sosiaalisessa kategorisaatiossa ja sosiaalisessa identiteetissä onkin kyse juuri vertailusta ja identifikaatiosta ja siten ihmisten yhdistämisestä toisiinsa ja ihmisten erottamisesta toisistaan (Pälli 2003: 39). Yhtä olennaista ihmisen määrittelyssä on siis sekä se, millainen ihminen on että se, millainen hän ei ole. Negaation tunnusmerkkisyydestä

kuitenkin johtuu, että kielteisen ilmauksen esittämisen on oltava motivoitumpaa kuin myönteisen ilmauksen, joka motivoituu silkasta olemassaolostaan (ja toki liittymisestä asiayhteyteen).

Kiellettävän asian ilmaiseminen voi motivoitua yhteydessään monella tavalla. Jonkin asian olettaminen ja sitten sen kieltäminen voi perustua esimerkiksi yleiseen tietoon aiheesta ja siten siihen liittyviin odotuksiin. Tällöin jokin ominaisuus olisi kyseistä aihepiiriä käsiteltäessä mahdollinen ja se siksi nousee kommunikoijien mieleen, vaikkei sitä aiemmin tai myöhemmin eksplisiittisesti mainittaisikaan.

- (23) ”– – Kekäläinen **ei ole isokokoinen**, mutta hän oli suoraviivainen ja hyvin liikkuva hyökkääjä. Itsensä johtaminen oli hyvällä mallilla. Hän oli myös poikkeuksellisen vastuullinen jääkiekkoilija”, Westerlund muistelee. J3

Esimerkissä ei aiemmin ole puhuttu eikä myöhemmin puhuta koosta eikä selitetä, miksi koko liittyy siihen, mitä muuten sanotaan. On kuitenkin kulttuurisesti varsin yleistä tietoa, että jääkiekossa suuresta koosta voi olla hyötyä. Puhutaan myös haastateltavan muista ansioista ja hyvistä ominaisuuksista. Siksi on perusteltua todeta jonkin ominaisuuden puute.

Kielto voi selittyä myös sen välittömästä tekstiympäristöstä. Tällöin kyseisestä ominaisuudesta tai sitä selittävistä seikoista ei tekstissä muuten puhuta, mutta juuri kiellon yhteydessä asia selittyy.

- (24) ”**En ole ollenkaan kilpailullinen ihminen**, joten pidin erityisesti siitä, ettei kirkkolaulussa kilpailla. – –” J8

Tekstissä on aiemmin puhuttu haastateltavan musiikkiharrastuksesta, ja samasta aiheesta jatketaan myös katkelman jälkeen. Kilpailullisuudesta ei esimerkikohdan lisäksi muualla tekstissä puhuta. Kilpailullisuuden kieltäminen kuitenkin motivoituu kotekstissa, kun haastateltava perustelee harrastuksensa valinnan juuri sillä, että kyseinen ominaisuus puuttuu sekä hänen luonteestaan että kyseisestä harrastuksesta.

Kielto voi olla perusteltu myös sen perusteella, mitä tekstissä laajemmin kerrotaan. Kirjoitetaan siis vaikka pitkän aikaa haastateltavan ominaisuuksista tai elämäkulusta, ja tämän perusteella olisi luontevaa olettaa jonkin ominaisuuden liittyvän myös tähän henkilöön. Koska teksti johdattelee kyseiseen tulkintaan tai

mahdollistaa tällaisen tulkinnan synnyn, halutaan täsmentää vastaanottajalle asioiden todellinen laita tai yllättää vastaanottaja kieltämällä tämä olettamus.

- (25) – – Varttitunnissa koko pilvilinna romahti: **ei ikinä opettajaksi**, vaikka vuoden sijaisuus oli pakko tehdä loppuun. J5

Jutussa on useassa kappaleessa puhuttu haastateltavan ammatista, hänen lapsuudenaikaisista haaveistaan päätyä opettajaksi sekä hänen uransa kehityksestä. Myös myöhemmin jatketaan ammatista ja opettaja-teemasta. Niinpä tekstin rakentamat odotukset opettajuudesta kielletäänkin, koska täsmennetään, ettei henkilöstä tullut opettajaa ja koska halutaan esittää ikään kuin draamallinen käänne lapsen haaveista ja ammatillisesta kehityksestä kertovassa tarinassa. Opettajuus kielletäänkin tekstissä vielä useampaan kertaan, ja tämä on luontevaa juuri siksi, että se on yksittäistä tekstin kohtaa laajempi teema pitkin tekstiä.

Kiellon vaikutusalaan voi kuulua kokonainen lause tai konstituentti, ja kiello onkin perinteisesti jaettu lause- ja konstituenttikieltoon (Alaoja, Viirret & Karjalainen 1983: 5). Tässä en syvästi pureudu kiellon erilaisiin vaikutusaloihin, vaan tarkastelen tapauksia, joissa kiello tai sen kaltainen aines jollain tapaa koskettaa juuri esiteltävästä henkilöstä käytettyä substantiivi- tai adjektiivi-ilmausta. Kielteinen merkitys voidaan myös rakentaa monin tavoin. Negaatio voi olla implisiittistä tai eksplisiittistä (Kurikka 1979: 5). Eksplisiittisissä tapauksissa kiello tunnustetaan negatiomorfeemista, ja kiello voi rakentua syntaktisesti sanalla *ei* tai morfologisin keinoin prefiksillä tai johtimella. Implisiittinen kiello on myönteisestä muodostaan huolimatta sisällöltään kielteinen. (Mp.)

Aineistossa syntaktiset *ei*-kiellot liittyvät tavallisesti predikatiivi- tai predikatiiviadverbiaali-ilmaukseen, kuten tapauksissa *ei ole falski* ja *etten ryhtynyt ammattimuusikoksi*. Myös objektiin kytkeytyvä kiello esiintyy: *Askolasta ei saa ehdottoman totuuden uskonsoturia*. Näitä mutkikkaamman rakenteen kautta toteutumattomuutta ilmaistaan esimerkissä 26.

- (26) – – Pirjolla ei pienenä ollut haaveena päätyä Suomen Akatemiaan yksikönjohtajaksi – –. J5

Kiellettävä, henkilöä tarkoittava substantiivi on sanan *haave* infinitiivimäärityksen osana. Haave kielletään, ja tätä kautta myös yksikönjohtajuus. (Huom. Kiello koskee

predikatiiviadverbiaalin *pienenä* myötä mennyttä hetkeä. Tämä luo mahdollisuuden implikaatioon, että myöhemmin on toisin. Muualla tekstissä ilmenee, että haastateltavasta todella tuli yksikönjohtaja, minkä vuoksi onkin perusteltua ylipäättään tuoda tämä kieltoilmaus tekstiin.)

Aineistossani ilmaistaan myös konditionaalien avulla, ettei henkilö ole jotakin. Suomen konditionaali saakin nykykielessä muun muassa intentionaalisia ja prediktiviisiä tulkintoja (Kauppinen 1998: 165). Se voi osoittaa myös epävarmuutta ja epätodenmukaisuutta (Siro 1964: 84). Wiik (1981: 4) täsmentää, että konditionaalimuoto antaa tietoa siitä, mitä puhuja tietää ja pitää totena. Muoto joko poistaa faktiivisen presupposition tai synnyttää vastakkaismerkkisen (negatiivisen tai positiivisen) presupposition (mts. 7). Muun muassa tavoitteita ja toiveita esitettäessä tai seurauksia pohdittaessa liikutaan erilaisissa diskurssin maailmoissa, joko todellisissa tai kuvitteellisissa (Kauppinen 1998: 166). Konditionaalia voidaan siis käyttää osoittamassa, ettei asia ole kuten vastaava indikatiivilause väittäisi. On hyvä huomata, että konditionaali koskettaa juuri ilmauksen tapahtumahetkeä, mutta sillä voi olla implikaatioita nykyhetkeenkin. Konditionaali saattaa siis koskettaa vaikkapa mennyttä, mutta sillä saattaa olla vaikutuksia myös nykyhetken tulkintaan. Aineistossani konditionaalilla osoitetaan predikatiivin tai predikatiiviadverbiaalin ilmaiseman olemuksen puutetta. Esimerkiksi ilmaus *sen jälkeen olisin täydempi ja onnellisempi* ilmaisee prediktiivisyyttä mutta tapahtumahetkellä toteutumattomuutta.

(27) Tuskin olisin alkanut sarjakuvataiteilijaksi, jos – –. J16

Kiinnostava on esimerkin 27 tapaus, jossa negatiivismerkityksinen *tuskin* kieltää konditionaalien luoman kieltotulkinnan ja luo näin implikaation toteutuneisuudesta.

Myös futuuriset ilmaukset tuottavat tulkinnan toteutumattomuudesta. Suomen futuuri on aikakategoria ja siten semanttinen kategoria, kun tempus on muodollinen ajanilmauskategoria (Sulkala 1981: 18). Futuuri siis tulkitaan kontekstin, ei muodon perusteella. Kun ilmaus tulkitaan futuuriseksi, aktivoituu toteutumattomuuden merkitys, sillä tulevan on vielä viittaushetkellä toteutumatta. Aineistossa ilmaistaan futuurista merkitystä tyypilliseen tapaan preesensmuodon avulla. Merkitystä voidaan vahvistaa vielä ajankohdan ilmauksella kuten *vielä joskus*.

(28) Askola valmistui teologian maisteriksi 1975 siinä uskossa, että hänet **vielä joskus papiksi vihitaan** – –. J2

Pro gradussaan Reetta Suntinen (1998: 16) näkee ajan adverbiaaleista juuri ajankohdan adverbiaalit tärkeimpinä futuurin ilmaisemisessa. Esimerkissä 28 juuri tulevan ajankohdan adverbiaali vahvistaa futuurisen tulkinnan.

Toteutumattomuutta ilmaistaan jutuissa myös monin lekseemein. Ne voivat olla eksplisiittisiä negatiomorfeemein tuotettuja kieltoilmauksia, kuten *puoluepoliittisesti sitoutumaton Saari*. Lekseemi voi myös itsessään olla negatiivista merkitystä tuottava, kuten ilmauksessa *täydellisen arrogantin täydelliseksi vastakohdaksi*. Monet tekijät henkilöä tarkoittavan lausekkeen ympäristössä voivat synnyttää ei-faktiivisen tai kontrafaktiivisen tulkinnan. Näin tapahtuu esimerkissä 29.

(29) ”**Näyttelin** isäni takia menestyvää toimitusjohtajaa.” J13

Sana *näytellä* voi merkitä samaa kuin *teeskennellä* (*Suomen kielen perussanakirja* s. v. *näytellä*). *Teeskennellä* on kontrafaktiivinen verbi (ISK 2004: § 1 561). Se siis synnyttää epätoden merkityksen.

5. PÄÄTELMIÄ

Merkitys syntyy siis sekä rakenteessa että aihepiirien perusteella. Henkilöä ei nimetä vain edussanoissa tai muuten yksittäisissä sanoissa, vaan nimeävien substantiivilausekkeiden osat muodostavat kokonaismerkityksen. Aineistossani henkilöstä käytetään ehdottomasti useimmin pronominia tai propria. Vaikka pronominit eivät varsinaisesti nimeä kohdetta, otin ne lukuun, koska niiden avulla kohteesta voidaan puhua ja ne ovat vaihtoehto varsinaiselle nimeämiselle. Proprit puolestaan ovat taloudellisia ja kohosteisia tekstissä, mutta analyysi osoittaa, että niidenkin käyttö kantaa merkityksiä, erityisesti käytön poiketessa tavanomaisesta.

Seuraavaksi yleisin rakenteellinen ryhmä on yhden sanan substantiivilausekkeet, joissa edussanana on appellatiivi tai sen mukaisesti käyttäytyvä elementti. Yksisanaiset lausekkeet ovat lyhydessään näppäriä tekstissä mutta silti yllättävänkin mutkikkaita rakenteeltaan. Esimerkiksi yhdyssanat muodostavat monenlaisia merkityksiä. Sisäisen genetiivimääritteen sisältävät lausekkeet olen myös lukenut tähän luokkaan niiden käsitelmäisen luonteen vuoksi, vaikka ne koostuvat useasta sanasta. Sisäisten genetiivien tulkinta ei kuitenkaan ole yksiselitteistä.

Kuvailevia adjektiivisia määritteitä sisältävät lausekkeet ovat aineistossani jonkin verran yleisempiä kuin tarkennekentän täyttävät tapaukset. Tämä on luontevaa, sillä kuvailevien määritteiden avulla henkilöä voidaan kuvata tehokkaasti. Kuvailevaa, syvällistä näkemystähen henkilöstä ollaan hakemassa. Kuvailukentän täyttävät lausekkeet ovat kuitenkin yllä mainittuja luokkia harvinaisempia, sillä raskaamman rakenteensa vuoksi niitä ei ole käytännöllistä käyttää jatkuvasti. Tarkenteet taas eivät ole tarpeellisia, sillä henkilöä ei juuri tarvitse spesifioida kohteen jo ollessa selvillä lukijalle. Ulkoiset genetiivit ovatkin aineistoni yleisimpiä tarkenteita, ja niiden tehtävä on tarkentaa edussana kuuluvaksi johonkin (merkitystä kantavaan) joukkoon, kuten yritykseen, ei esimerkiksi pronominiin tapaan kohdentaa spesifiin tarkoitteeseen sen tunnistamiseksi. Kaikkein harvinaisimpia tapauksia ovat eri määritteitä yhdistävät lausekkeet. Niillä voidaan silloin tällöin tuoda tiiviitä ja mutkikkaitakin merkityskasauksia tekstiin, mutta raskaina rakenteina niitä käytetään vain toisinaan, jotta tekstin luettavuus säilyy.

Rakenne siis synnyttää omalla tavallaan semantiikkaa. Semantiikkaa ja kielioppia ei voikaan täysin erottaa toisistaan, muun muassa siksi, että monet kieliopin elementit itsekin kantavat merkityksiä (Cruse 1986: 5). Kieliopilliset ja leksikaaliset

elementit ovat myös vuorovaikutuksessa keskenään (mp.). Siten rakenne synnyttää merkitysyhteyksiä lausekkeen sanojen välille. Toisaalta rakenne mahdollistaa ylipäättään useiden sanojen ja siten aihepiirien yhdistelyn samaan ilmaukseen, ja näin voidaan synnyttää uusia merkityskokonaisuuksia. Eri rakennetyypeillä on omanlaisiaan tehtäviä merkitysten synnyttämisessä, mutta samankaltaisten merkitysten rakentaminen voi langeta myös useisiin rakennetyyppeihin. Esimerkiksi restriktiiviset kuvailumääritteet muistuttavat yhdyssanoja ja sisäisiä genetiivejä ainakin silloin, kun ne muodostavat selkeästi rajatun käsitteen (*lyyrinen sopraano*). Jälkimääritteenä oleva relatiivilause voi puolestaan olla funktioltaan hyvin samanlainen kuin kuvaileva adjektiivimäärite. Useanlaisten rakenteiden esiintyminen Hän-jutuissa osoittaa palstan pyrkivän monipuolisten merkitysten luomiseen. Se myös erottaa, varsinkin kuvailevien määritteiden ja kompleksisten lausekkeiden perusteella, henkilöjutut objektiivistyylisemmistä tekstilajeista, kuten uutisesta (ks. Kylävaara 1981: 53).

Aihepiirien tarkastelu osoittaa, että Hän-palstalla henkilöä esitellään sekä yhteiskunnallisena että yksityisenä henkilönä. Työ on kaikista aihepiireistä yleisin. Koulutus on niin ikään melko yleinen yhteiskunnallinen luokitustapa. Henkilö näytetään myös yhteiskunnallisten ryhmittymien jäsenenä sekä yhteiskunnallisena toimijana. Lisäksi aktivoituu kansallisuuden, uskonnon, ansion ja muiden pienten yhteiskunnallisuutta osoittavien seikkojen merkityksiä. Yksityisen alueella ikä ja monenkirjava käytöstä, persoonallisuutta ja sisäisiä ominaisuuksia osoittava luokka ovat tärkeitä määrittelijöitä. Myös sukupuolen ja perheenjäsenyyden merkityksiä käytetään paljon. Muita yksityisiä ominaisuuksia osoittavia ilmauksia ovat muun muassa kiinnostuksia, mielipiteitä, tunteita ja ulkonäköä osoittavat substantiivi- ja adjektiivilausekkeet. Tällainen useiden semanttisten kenttien aktivoiminen osoittaa, että henkilöjutun tehtävä on luoda monipuolinen kuva esiteltävästä henkilöstä. Yhteiskunnallisuuteen ja yksityiselämään kytkeytyvät piirteet nostetaan jutuissa esiin varsin tasapuolisesti. Tätä osoittaa jo se, että kahdesta yleisimmästä aihepiiristä työ kuuluu yhteiskunnallisen ja persoona ja taipumukset yksityisen alueeseen. Luetteleman aihepiirit osoittavat, millaisia luokituksia palstalla on mahdollista, ja tavallistakin, käyttää.

Tekstit tuottavat kohteensa väistämättä jostain näkökulmasta. Henkilöjutussa näkökulman löytäminen on vaatimuskin (Suhola ym. 2005: 73). Näkökulma rakentuu kahdella tasolla: katsottaessa aihetta 1) eri suunnilta tarkastellen kohteen erilaisia laadullisia puolia (esim. elämänilmiöt kuten toimeentulo) ja 2) eri etäisyyksiltä, kuten läheltä tarkan yksityiskohtaisesti tai etäältä yleisesti ja epätarkasti (Saukkonen 2001:

26). Hän-jutuissa etäisyys on ennen kaikkea läheinen. Juttuihin valikoituu myös jokin hallitseva suuntanäkökulma, mutta havaintojeni mukaan samalla aktivoidaan myös muita suuntia tukemaan ja tasapainottamaan pääsuunnan tulkintaa ja kokonaiskuvan muodostumista. Esimerkiksi jutussa 13 hallitseva suuntanäkökulma on esiteltävän henkilön työskentely nuorten parissa sekä hänen kasvatustilafilosofiansa. Tätä tukevia suuntanäkökulmia ovat ainakin henkilön vaikea lapsuus ja hänen haastava luonteensa.

Kirjoittajan käyttämät nimitykset paljastavat hänen näkökulmansa puheena olevaan asiaan (Kalliokoski 1999b: 44). Näkökulmat voivat olla myös ideologisesti latautuneita. Tyypittely voi johtaa jopa ehdottomiin ja perusteettomasti pelkistäviin stereotypioihin (Nieminen & Pantti 2004: 127). Ideologioita ei ole aina helppoa havaita tai paikantaa tekstissä. Ne toimivat nimittäin konnotaatioiden tasolla (mts. 123). Ne ovat myös tehokkaimpia luonnollistuessaan, ja neutraali kieli tekee arvot ja uskomukset läpinäkymättömiksi (Fairclough 1992: 87, Kalliokoski 1999b: 77). Ideologiat sijoittuvat sekä sanojen merkityksiin että kielen rakenteisiin (Fairclough 1992: 89). Niinpä Hän-jutuissa käytetyt nimitykset voivat heijastaa vallitsevia ideologioita huomaamatta, kun toimittaja ei pysty jatkuvasti tarkkailemaan kriittisesti kaikkia kielen tasoja. Myös valittu näkökulma saattaa tuoda tekstiin sellaisia ideologisestikin latautuneita merkityksiä, jotka kyseistä näkökulmaa hyödynnettäessä tavallisesti aktivoituvat. Voikin pohtia, onko esimerkiksi aineistossa korostuva ammatti ideologinen luokittamistapa.

Myös toimittajan oma näkökulma (joka voi tietysti olla ideologisesti väritynyt) suuntaa tulkintaa. Jyrki Halonen (1993: 38) kirjoittaa Pro gradu -tutkielmassaan valikoivasta todistamisesta ja toteaa, että toimittajan on tehtävä tulkintansa haastateltavasta ”oikeaksi”, mikä johtaa uutisaineksen valintaan ja muokkaamiseen sekä siihen, mihin suhteisiin ainekset järjestetään. Hän-jutuissakin kirjoittaja valitsee varmasti näkökulmaansa tukevia tietoja ja ilmauksia. Henkilöjuttu on kuitenkin tekstilajina tarkoituksellisesti näkökulman värittäjä. Kun uutisessa näkökulma on piilossa luotettavuuteen, asiallisuuteen ja neutraaliuteen pyrkivän kielen alla, reportaaseissa voi ja saakin näkyä kirjoittajan subjektiivisuus (Nironen 1997: 149–150). Saman näen pätevän henkilöjuttuun. Useat näkökulmat ja niiden vaihtoehtoisuus ovat lukijan havaittavissa selvemmin kuin uutisessa, koska lukija osaa odottaa näkökulmaisuutta. Tarkoituksellisen värityneet ilmaukset (*tuhlaajapoika*, ”*valkoinen läskinpala*”, *jolla oli erilainen tukka*) saattavat jopa provosoida lukijan tunnistamaan konnotaatioita, ideologioita ja stereotypioita ja siten kyseenalaistamaan näitä sekä ylipäättään punnitsemaan tulkintojaan. Joskus tietynlaista merkitysmateriaa pyritään

tietoisesti muuttamaan uudenlaisiksi ilmauksiksi, jolloin painotukset ja näkökulmat muuttuvat tietyn ajattelutavan tai ideologian ohjaamina (Heikkinen 1999: 50). Esimerkiksi avohakkuista on ryhdytty puhumaan uusin termein vanhasta poikkeavasta näkökulmasta (mp.). Vaikka Hän-jutuissa tuskin tavallisesti tällä tavoin yritetään muuttaa kokonaisia diskursseja (tässä 'vakiintunut tapa puhua tietyistä asioista'), voidaan ideologisia ilmauksia käyttää tarkoituksellisesti värittämässä tekstiä ja tuottamassa voimakkaita mielikuvia. Tällainen herättää havaitsemaan luonnollistuneita puhetapoja, ja siten niitä voidaan jopa kyseenalaistaa. Nämä ilmaukset eivät ohjaa uuteen ideologiaan vaan olemassa olevan ideologian tunnistamiseen ja siten omien näkökulmien etsimiseen.

Lehtiteksti on moniääninen. Niinpä muiden äänien kaikuminen voi entisestään herättää lukijan tunnistamaan ideologioita ja henkilökohtaisia mielipiteitä, jolloin hän ei tulkitse valittuja ilmauksia selvinä totuuksina. Kirjallisuustieteessä puhutaan henkilön ja kertojan diskurssista (KHD), jossa näiden kahden diskurssit ja siis äänet sekoittuvat (Tammi 1992: 31–33). Fokalisaatio kertoo, kuka näkee, kun ääni kertoo, kuka puhuu (mts. 15). Uutisessa toimittajan diskurssissa ääni ja fokalisaatio ovat toimittajan mutta muita diskursseja esitettäessä fokalisaatio muiden ja ääni edelleen toimittajan (Pietilä 1995: 46). Diskurssien erottelussa yhtenä kriteerinä on se, kenen tiedoista kuuluu kaiku (Rahtu 2005: 308–309). Niinpä konteksti ja kaiut voivat osoittaa tiettyjen nimeämisten ja kuvausten palautuvan esiteltävän henkilön, muiden haastateltavien tai toisen käden lähteiden sananvalintoihin. Eri äänet saavat lukijan huomaamaan, että ihmiset määrittelevät esiteltävää henkilöä monin tavoin. Lukijankin on siis punnittava, millaisen kuvan itse tietojen pohjalta suodattaa. Toki kirjoittaja tekstiin valitsemiensa ilmausten myötä vaikuttaa siihen, mihin suuntaan tulkinta kenties lähtee ajautumaan.

Hän-palstan jutut esittävät siis kohteensa jostakin valitusta päänäkökulmasta, mutta samalla myös muita näkökulmia on läsnä. Näkökulmat nousevat esiin muun muassa henkilöä nimeävissä substantiivilausekkeissa ja häntä kuvaavissa adjektiivilausekkeissa – sekä niiden rakenteen että merkityskenttien määrittelemän merkityksen perusteella. Määritelmät palautuvat niin toimittajan, haastateltavan kuin muidenkin henkilöiden sanomisiin tai havaintoihin. Koska näkökulmat vaihtelevat ja eri äänet kaikuvat ja koska tämä on odotettavaa henkilöjutulta tekstilajina, suodattaa lukija tiedon toiseen tapaan kuin vaikkapa uutista lukiessaan. Niinpä henkilöjutut esittävät kohteensa kuvailevammin ja kantaaottavammin kuin objektiivistyylliset tekstilajit, mutta ne eivät yleensä tarjoa vain tiettyä näkökulmaa vaan herättävät monia

näkökulmia ja haastavat lukijan päättämään. Toki nimeämiset valintoina aina vaikuttavat tulkintaan, eikä kaikkea tulkita kriittisesti. Niinpä nimeämisen ja kuvaamisen sananvalinnat vaikuttavat olennaisesti merkitysten syntyyn.

Olen tarkastellut nimeämistä ja kuvaamista lausekkeina. Toki olen ottanut tulkintoja tehdessä kontekstia huomioon, mutta tekstin kokonaismerkityksiin en ole pureutunut. Niinpä aihetta voisi tutkia lisää esimerkiksi tarkastelemalla, miten nimeämiset kehittyvät tekstin myötä, kenen ääneen minkäkin laiset nimeämiset palautuvat ja millaisia kokonaismerkityksiä yksittäisten nimeämisten myötä rakentuu. Teksteissä aktivoituvia aihepiirejä voisi tutkia myös tarkemmin ideologian kannalta pohtimalla, millaisia ideologioita sanojen taustalla on.

LÄHTEET

ALAOJA, KAISU – VIIRRET, RIITTA – KARJALAINEN, MERJA 1983: *Kielto ja itseensä viittaaminen oululaislasten kielessä*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 25. Oulu: Oulun yliopisto.

ALM, KAARINA – KLAAVU, TUULA – HAIPIUS, MARJATTA 1976: *Substantiivit 1960-luvun Suomen aikakaus- ja sanomalehdissä sekä tietokirjallisuudessa*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 5. Oulu: Oulun yliopisto.

ARAJUURI, YRJÖ 1982: Empiirisiä havaintoja lukutapahtumasta ja sen yhteydessä syntyvistä tulkintajaksoista. – Terttu Orpana (toim.), *Kuusi artikkelia* s. 121–140. *Folia fennistica & linguistica*. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 8. Tampere: Tampereen yliopisto.

CRUSE, D. A. 2004 [2000]: *Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics*. 2. painos. Oxford: Oxford University Press.

————— 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

Demografiset ja sosiaaliset perusluokitukset. Ikä, sukupuoli, siviilisääty, kieli, kansalaisuus, uskontokunta. Käsikirjoja nro 18. Helsinki: Tilastokeskus 1983.

DIXON, R. M. W. 1977: Where have all the adjectives gone? – *Studies in Language I:I* s. 19–80.

ENKVIST, NILS, ERIK 1978 [1975]: *Tekstilngvistiikan peruskäsitteitä*. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.

FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

HAARALA, RISTO 1981: *Sanastotyön opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 16. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, LAURI 1933: Hans Sperberin merkityso pillisista periaatteista. – *Virittäjä* 37 s. 292–302.

HALLIDAY, M. A. K. 1985: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

HALONEN, JYRKI 1993: *Kuinka uutisjulkisuus esittää Pentti Linkolan. Linkolan Turun puheen 1985 uutisointi sanomalehdissä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.

HARJA, VILHELMIINA 1997: Varusnaiset iiveellä ja tetsaamassa. – Seija Aalto, Anne Mäntynen, Susanna Shore, Kaisa Koski, Susanna Niinistö & Annukka Varteva (toim.), *Valitut sanat. Media, kieli ja mielikuvat* s. 52–68. Kielen opissa 1. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

HEIKKINEN, VESA 2007: *Kielen voima*. Helsinki: Gaudeamus.

————— 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 728. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HÄKKINEN, KAISA 1997 [1990]: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. 2. painos. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

————— 1981: Johtaminen ja leksikaalistuminen – lingvistin vai tavallisen kielenkäyttäjän ongelmia? – *Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3.–4.9.1981*. s. 49–68. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys.

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA, HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JAAKOLA, MINNA 2004: *Suomen genetiivi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 995. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JOKINEN, KRISTIINA 1988: Suomen substantiivilausekkeen rakenne. – *Virittäjä* 92. s. 348–375.

KALLIOKOSKI, JYRKI 1999a [1996]: Johdanto. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 8–36. 3. painos. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

————— 1999b [1996]: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. 3. painos. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

KANKAANPÄÄ, SALLI – HEIKKILÄ, ELINA – KORHONEN, RIITTA – MAAMIEN, SARI – PIEHL, AINO 2009: *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*. 7., uudistettu ja korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 147. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

KARLSSON, FRED 2002 [1994]: *Yleinen kielitiede*. Uudistettu laitos. Helsinki: Yliopistopaino.

KARPPINEN, KAISA 1998: Nuori nainen ja käsistään kätevä mies – Havaintoja mies- ja nainen-sanojen käytön eroista lehtikielessä. – *Kielikuvia* 1 s. 7–10.

KARVONEN, PIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. – Tapani Lehtinen & Susanna Shore (toim.), *Kieli, valta ja eriarvoisuus. Esitelmää 18. kielitieteen päiviltä* s. 149–165. Kieli 6. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 713. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KAUPPINEN, ANNELI – LAURINEN, LEENA 1988: *Tekstioppi. Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2006.

KOSKI, MAUNO 1989: Mitä se merkitsee? – Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino & Anneli Lieko (toim.), *Kielestä kiinni* s. 108–128. Tietolipas 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

————— 1983: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa – Auli Hakulinen & Pentti Leino (toim.), *Nykysuomen rakenne ja kehitys 1. Näkökulmia kielen rakenteisiin* s. 149–171. Tietolipas 93. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

————— 1981: Mitä leksikaalistuminen on? – *Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3.–4.9.1981*. s. 5–28. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys.

KOTILAINEN, LAURI 1989: *Hyvä lehtijuttu. Kirjoittajan opas*. Porvoo: WSOY.

KRIKMANN, ARVO 1992: Muutama sana metonymiasta. – Lauri Hirvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin* s. 79–90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.

KULMALA, ANNA 2006: *Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta*. Acta Universitatis Tamperensis 1 148. Tampere: Tampereen yliopisto.

KUIRI, KAIJA 2004 [2000]: *Semantiikan peruskurssi. Luennot ja harjoitukset*. 2. painos. Tampere: Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteen laitos.

KURIKKA, ULLA 1979: *Kielto 1960-luvun suomen yleiskielessä*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 17. Oulu: Oulun yliopisto.

KYLÄVAARA, KEIJO 1981: Lehtityyli. – Antero Niemikorpi (toim.), *Tyylin monet kasvot*.

Stilistiikan päivät Oulussa 25.–26.10.1980. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 23. Oulu: Oulun yliopisto.

LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1 077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LEECH, GEOFFREY 1981 [1974]: *Semantics. The Study of Meaning*. 2., korjattu painos. Harmondsworth: Penguin Books.

LEHTONEN, MIKKO 1998 [1996]: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.

LEINO, PENTTI 1987: Kieli ja maailman hahmottaminen. – Tommi Hoikkala (toim.), *Kieli, kertomus, kulttuuri* s. 26–51. Humaniora-sarja. Helsinki: Gaudeamus.

LEPPÄJÄRVI, EILA – JÄMSÄ, TUOMO 1976: *Adjektiivit 1960-luvun suomen lehti-, radio- ja yleispuhekielessä*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 7. Oulu: Oulun yliopisto.

LYONS, JOHN 1977: *Semantics. Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.

NIEMELÄ, NOORA 2011: *Urheilijoiden nimeämisen ja referoinnin sanasemanttinen tutkimus MTV3:n Vancouverin talviolympialaisten verkkouutisoinnissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu04749.pdf> (21.10.2011).

NIEMINEN, HANNU – PANTTI, MERVİ 2004: *Media markkinoilla. Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen*. Pallas-sarja. Helsinki: Loki-Kirjat.

NIRONEN, MARIKA 1997: Jaettu maa sanomalehdistössä. – Seija Aalto, Anne Mäntynen, Susanna Shore, Kaisa Koski, Susanna Niinistö & Annukka Varteva (toim.), *Valitut sanat. Media, kieli ja mielikuvat* s. 147–170. Kielen opissa 1. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Nykysuomen sanakirja. Helsinki: WSOY 1951–1961.

ORPANA, TERTTU 1988: *Kuvaus vai kommentti. Tutkimus suomen kielen adjektiiviadverbien semanttisesta tulkinnasta*. Opera fennistica & linguistica 2. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

PASO, EIJA 2007: *Työkyky merkitsee. Työkyvyn merkityksen ja maailman rakentuminen lehtiteksteissä*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora. Oulu: Oulun yliopisto.

PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.

————— 1930: *Suomen attributista*. Vähäisiä kirjelmiä LXVII. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

PIETILÄ, VEIKKO 1998: Journalismi saapasnahkatornista katsoen. – *Tiedotustutkimus* 21 (1998)/4 s. 93–98.

————— 1995: *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A 86/1995. Tampere: Tampereen yliopisto.

PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere: Tampereen yliopisto.

RAHTU, TOINI 2005: Vilin pilkka. Erään haastattelun ääniä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 282–335. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RAINIO, RITVA 1981 [1968]: *Asiatyylit ja viestintä*. 7. painos. Tietolipas 56. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

RAITILA, PENTTI – KUTILAINEN, TOMMI 2000: *Rasismi ja etnisyys Suomen*

sanomalehdissä syksyllä 1999. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja C 31/2000. Tampere: Tampereen yliopisto.

RÄIKKÄLÄ, ANNELI 1995: Virkamiehistä juppeihin. – Maija Länsimäki (toim.), *Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä* s. 282–284. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Painatuskeskus.

RÄTY, PANU 1998: Henkilökuva ajan kuvana. – Anu Kantola & Tuomo Mörä (toim.), *Journalismia! Journalismia?* Porvoo: WSOY.

SAARENMAA, LAURA 2010: *Intiimit äänet. Julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961–1975*. Media Studies. Tampere: Tampereen yliopisto.

SALONIEMI, MARJUT 1988: Meidän Tarja vai projektipäällikkö Haavisto? – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 51–55. Helsinki: Yliopistopaino.

SAUKKONEN, PAULI 2001: *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.

————— 1984: *Mistä tyyli syntyy?* Porvoo: WSOY.

SEPPÄNEN, JANNE 2000: Nuoret, tutkijat ja Benetton. Kilpatulkintoja mainoskuvasta. – *Tiedotustutkimus* 23: 2 s. 20–35.

SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.

SUHOLA, AINO – TURUNEN, SEPPO – VARIS, MARKKU 2005: *Journalistisen kirjoittamisen perusteet*. Helsinki: Finn Lectura.

SULKALA, HELENA 1981: *Suomen kielen ajan adverbialien semantiikkaa*. Acta

Universitatis Ouluensis. Series B. Humaniora No. 8. Philologica No. 3. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.

SUNTINEN, REETTA 1998: *Suomen puhekielen futuurin tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

Suomen kielen perussanakirja. Helsinki: Valtion painatuskeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.

TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.

TAYLOR, JOHN R. 1989: *Linguistic categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.

TOIVANEN, JORMA 1977: *Lausekielioppi*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 12. Oulu: Oulun yliopisto.

UUSITALO, ANNA 2000: *Tietoyhteiskunta: ihmisiä vai esineitä? Sanomalehtien tietoyhteiskunta vuonna 1998*. Tampereen yliopiston tietoyhteiskunnan tutkimuskeskuksen työraportteja 9. Tampere: Tampereen yliopisto.

VEHMASKOSKI, MAILA 1995: Äijät ja ämmät, vaarit ja muorit. Isovanhempien nimitykset suomen murteissa. – Maija Länsimäki (toim.), *Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä* s. 70–75. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Painatuskeskus.

VERHO, SATU 2006: *Yleisurheilijan nimeäminen ja luonnehtiminen lehtiteksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteen laitos.

VILKUNA, MARIA 2003 [1996]: *Suomen lauseopin perusteet*. 1.–2., uudistettu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Edita.

WIIK, KALEVI 1981: Suomen konditionaalien merkityksistä. – Kalevi, Wiik (toim.), *Kielitieteellisiä lastuja 1* s. 4–7. Turku: Suomen kielitieteellinen yhdistys ry.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Henkilökohtaiset tiedonannot

RUOKANEN, TAPANI: Suomen Kuvalehden päätoimittajan Tapani Ruokasen vastaukset Hän-palstaa koskeviin kysymyksiin sähköpostitse 21.3.2011.

AINEISTOLÄHTEET

J1 = Sharma, Leena: *Kyösti Suokas*. Suomen Kuvalehti (SK) 3.9.2010.

J2 = Lindstedt, Risto: *Irja Askola*. SK 10.9.2010.

J3 = Koljonen, Laura: *Jarmo Kekäläinen*. SK 17.9.2010.

J4 = Heikkinen, Susan: *Mika Arramies*. SK 24.9.2010.

J5 = Ukkola, Jukka: *Pirjo Hiidenmaa*. SK 1.10.2010.

J6 = Leivonniemi, Hanna: *Pekko Pesonen*. SK 8.10.2010.

J7 = Lanas Cavada, Silja: *Dalila Akkal*. SK 15.10.2010.

J8 = Koljonen, Laura: *Johanna Korhonen*. SK 22.10.2010.

J9 = Ukkola, Jukka: *Riitta Korpela*. SK 29.20.2010.

J10 = Hulkko, Kustaa: *Juho Saari*. SK 5.11.2010.

J11 = Hirvikorpi, Helinä: *Rauno Koivusaari*. SK 12.11.2010.

J12 = Häyrinen, Raiko: *Camilla Nylund*. SK 19.11.2010.

J13 = Ängeslevä, Päivi: *Timo Purjo*. SK 26.11.2010.

J14 = Lindgren, Minna: *Sakari Oramo*. SK 3.12.2010.

J15 = Kylänpää, Riitta: *Helena Petäistö*. SK 10.12.2010.

J16 = Ukkola, Jukka: *Ville Ranta*. SK 17.12.2010.

J17 = Penttilä, Pauliina: *Marianne Heikkilä*. SK 23.12.2010.

LIITE 1: Esimerkkejä substantiivilausekkeen osista

Luvun 3 alussa esittelen taulukossa substantiivilausekkeen osat. Edussanan lisäksi substantiivilauseke voi saada etu- ja jälkimääritteitä. Etumääritteet jakautuvat vielä tarkennekenttään ja kuvailukenttään. Taulukkoon olen koonnut aineistossani esiintyvät, eri kenttiin sijoittuvat elementit. Havainnollistaakseni taulukkoa olen koonnut tähän liitteeseen esimerkkejä aineiston lausekkeista. Olen kopioinut taulukon vielä tähän nähtäville. Jotkin esimerkit ovat tulkinnanvaraisia, mutta olen poiminut ne sen perusteella, mihin lopputulokseen olen luokituksessani päätenyt.

ETUMÄÄRITTEET		EDUS- SANA	JÄLKIMÄÄ- RITTEET
TARKENNEKENTTÄ	KUVAILUKENTTÄ		
ulkoinen genetiivi pronomini muu tarkenne kvanttori	adjektiivi partisiippi	substantiivi substantiivimaisesti käytetty adjektiivi tai partisiippi pronomini	paikallissijamäärit- teet relatiivilauseet jälkitäydennykset

Taulukko 1. Substantiivilausekkeen rakenne Vilkunaa (2003) mukaillen, omaan aineistooni sovitettuna.

ETUMÄÄRITTEET

TARKENNEKENTTÄ

Ulkoinen genetiivi: *Valion tutkimusjohtajana*

Pronomini: *se Lapin Kansan erotettu päätoimittaja*

Muu tarkenne: *kulttuuri- ja mielipidelehti Hiidenkiven toisena päätoimittajana*

(Tässä en tulkitse sanaa järjestysluvuksi ja siten kuvailukentän adjektiiviksi vaan hiukan pronominia muistuttavaksi tarkenteeksi, joka poimii kohteen kahden ”tasavertaisen” kohteen joukosta.)

Kvanttori: *kahta poikaansa*

KUVAILUKENTTÄ

Adjektiivi: *vanhana miehenä*

Partisiippi: *Mannerheim-soljella palkittu partiolainen*

EDUSSANA

Substantiivi: *rasismin uhri*

Substantiivimaisesti käytetty adjektiivi: *väkivaltainen nuori*

Substantiivimaisesti käytetty partisiippi: pulloon rakastunut

Pronomini: muodollisesti yhtään *mitään* hoitoalalla

JÄLKIMÄÄRITTEET

Paikallissijamäärite: dosenttina *Helsingin yliopistossa*

Relatiivilause: *se tyyppi, joka lähtee kahvihuoneesta ja tajuaa portaikossa, mitä olisi pitänyt sanoa*

Jälkitäydennys: *yksi harvoja väitelleitä harkeja maailmassa*

Pirjo Hiidenmaa

Illatiivin ystävä halusi nuorena opettajaksi,
kunnes kokeili sitä käytännössä.

P

irjo Hiidenmaan työhuoneen ovenpielen kyltti on jotenkin lohdullinen. Siinä lukee: *Kaikki ovat oikeasti humanisteja, jotkut vain luulevat olevansa insinöörejä.*

"Se tarkoittaa sitä, että kaikki ihmiset ovat kiinnostuneita elämästä, mutta jotkut tekee värkkejä", Hiidenmaa se-littää. Jippii, lisää inhimillisyyttä! Kie-

lenhuoltaja sanoo, että "tekee värkkejä". Pitäisi tietysti sanoa, että "tekevät"!

Lohdullisuus huipentuu, kun Hiidenmaa ker-too, ettei ymmärrä mitään, kun hänen tietoko-neensa ruudulla yhtäkkiä kerrotaan "heittovaih-totiedostosta" tai "rakenteen varmenteesta". Kovasti suomelta se näyttää, mutta mitä mah-tanee tarkoittaa?

"Mistä näitä tulee? Kuka tietää, mitä ne mer-kitsevät? Kuka jaksaa ja osaa kaivaa selitystä manuaalista, joka saattaa olla samanlaista siansaksaa?" kyselee tohtori, jonka yhtenä elä-mäntehtävänä on seurata tietokirjoittamisen – myös manuaalien – laatua.

Viisilapsisen maanviljelijäperheen toi-seksi nuorimmalla, Pirjolla, ei pienenä ollut haaveena päätyä Suomen Akate-miaan yksikönjohtajaksi – ei Anttolan Pitkälah-den kansakoulussa ollut sellaisesta viskaalista kuultukaan. Sen sijaan siellä ja myöhemmin oli

päteviä ja mukavia opettajia, erityisesti äidinkie-lenopettajia, ja sellaiseksi Pirjokin halusi.

Haave kesti siihen saakka, kun hän pääsi sitä kokeilemaan käytännössä, opiskelujen lomassa viransijaisena. Varttutunnissa koko pilvilinna romahti: ei ikinä opettajaksi, vaikka vuoden sijai-suus oli pakko tehdä loppuun. "Olin innoissani, kun pääsin kertomaan lapsille, kuinka jännä sijamuoto illatiivi on, mutta he vain heittelivät paperitolloja."

Aika lähellä opettamista hän on silti pysynyt koko ikänsä, "liepeillyt", kuten hän itse sanoo. Ennen nykyistä akatemiavirkaansa hän oli pit-kään Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) kielenhuolto-osaston ja Kielitoimiston johtajana sekä dosenttina Helsingin yliopistos-sa. Hän on toiminut myös kulttuuri- ja mielipi-delehti *Hiidenkiven* toisena päätoimittajana – eikä pelkästään sukunimensä päteväyttämänä. Suomen tietokirjailijoiden puheenjohtaja hän on ollut vuodesta 2003 lähtien, ja parhaillaan on menossa kaksivuotinen kausi myös Euroo-pan kirjailijajärjestöjen liiton puheenjohtajana.

Hiidenmaan johtama kulttuurin ja yhteiskun-nan tutkimuksen yksikkö Suomen Akatemiassa pääasiassa jakaa rahaa humanistiseen ja yhteis-kuntatieteelliseen tutkimukseen – "ihmisten te-kemiin asioihin". Yksikkö tukee ja edistää esi-merkiksi antiikin, taiteiden, yhteiskunnan ja ▶

■ Pirjo Hiiden-maa johtaa kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen yksikköä Suo-men Akate-miassa, joka sijaitsee lähellä Suvilahden voi-malan aluetta.

sosiaalialan tutkimusta, haluaa lisätä niiden kansainvälisiä yhteyksiä ja arvostusta kotimaassa, sekä antaa tarvittaessa tiedepoliittisia lausuntoja. Varsinaiseen taiteen tekemiseen täällä ei puututa, vain sen tutkimiseen.

Leipätyönsä tilanteeseen yksikönjohtaja on kohtalaisen tyytyväinen. ”Tohtorimme työllistyvät aika hyvin – nykyisin paremmin kuin esimerkiksi biotieteissä, joihin koulutettiin 1990-luvulla liikaa väkeä, kun alalle piti syntyä uusia nokioita. Humanisteilla on vähän helpompaa, koska he eivät biologien tavoin tarvitse laboratorioita ja tutkijaryhmiä, vaan voivat olla työskennellä pienissä ryhmissä tai yksin, vaikkei olisi pysyvää virkaa.”

Ajankohtaisia hankkeita ovat humanistitutkijoiden arkistojen saaminen verkkoon muidenkin kuin tutkijoiden nähtäväksi ja tiedeviestinnän koulutuksen tehostaminen.

Hiidenmaa kaipaa tutkijoita, jotka pystyvät kirjoittamaan sellaista tekstiä, jota voi lukea ilman tohtorintutkintoa.

”Jos ihminen on verovarolla koulutettu tutkijaksi, hänen pitäisi osata myös tulkita tuloksensa ymmärrettävästi. Ei kaikkien tarvitse osata kirjoittaa vetäviä kirjoja, mutta joka alalla heitä saisi olla edes joku.”

Selvää suomea tarvitaan akateemisiin oppikirjoihin, mutta valitettavasti vain harva englanniksi opiskellut tohtori puhkeaa valmistuttuaan suomenkieliseksi viestijäksi.

Kuka?

- ▶ Nimi: Pirjo Hiidenmaa
- ▶ Ikä: 51
- ▶ Syntymäpaikka: Anttola
- ▶ Kotipaikka: Helsinki
- ▶ Koulutus: filosofian tohtori
- ▶ Työ: Suomen Akatemian tutkimuksen yksikön johtaja
- ▶ Perhe: aviomies Pekka Sauri ja kolme lasta
- ▶ Harrastukset: sauvakävely, avantouinti, koneellinen pyykinpesu... (”Ovatko nämä harrastuksia? En kiipeile Himalajalle enkä seinille.”)

Pirjo Hiidenmaan järjestötyö – kirjailijaliittojen puheenjohtajuudet Suomessa ja Euroopassa – on enimäkseen kokouksissa istumista ja seminaareissa matkustelua, mutta itse asia kiehtoo. ”Siinä oppii koko ajan uutta siitä, mikä oikein on tietokirjan olemus.”

Suomen tietokirjailijat ry:ssä on noin 2 600 jäsentä, ja heidän puheenjohtajansa tehtävänä on pitää heidän asemaansa esillä, patistella kustantajia ja laatia mallisopimuksia. Koko maanosan kattojärjestössä, European Writers' Councilissa (EWC) on mukana 33 maasta 60 kirjailijajärjestöä, jotka edustavat sekä tieto- että kaunokirjailijoita, mutta myös televisiodraaman tekijöitä ja kääntäjiä.

Sillä tasolla puhutaan laajoilla termeillä, esimerkiksi kulttuuriteollisuudesta. Järjestön yhtenä tehtävänä on muistuttaa, ettei kirjallisuus ole pelkästään markkinatarua – eikä voikaan olla varsinkaan pienillä kielialueilla.

”Suomi on sillä rajalla, onko kirjallisuuden tekeminen kannattavaa – meillä keskimääräinen painos on tuhat kappaletta. Mutta jonkun pitää kirjoittaa esimerkiksi oppaat suomeksi, vaikka vain 30 käyttäjälle.”

”Suomalainen tietokirjallisuus on tasokasta, mutta aika paikallista. Meiltä puuttuu laajoja, yli rajojen kiinnostavia analyysejä”, sanoo Hiidenmaa. Esimerkki tällaisesta yleisanalyysistä on **Thomas L. Friedmanin** *Litettä maailma. 2000-luvun lyhyt historia* (Otava 2007). ”Ehkä sellaisiin ei ole varaa, tai kannattaneeko suomalaisen kirjoittaa sellaista, jonka amerikkalainen voi tehdä paljon laajemmille markkinoille.”

Puheenjohtaja itse ahmii tietokirjallisuutta jo ammattinsa vuoksi. Kesän lukemistoon on kuulunut muun muassa **Ari Turusen** *Ettekö te tiedä, kuka minä olen. Ylimielisyyden historia* (Atena 2010) sekä pino museokirjoja, joita Hiidenmaa arvioi raadin jäsenenä. ”Ne ovat hienoja kirjoja näyttelyistä, aivan liian vähän tunnettuja Suomessa.”

Yleensäkin Hiidenmaasta on mukava lukea erilaisista, entuudestaan oudoista asioista, kuten vaikkapa emeritusprofessori **Ismo Lindellin** palkittua *Sähkön pitkä historiaa* (Gaudeamus 2010). ”Se on insinöörin tekemä, mutta kulttuurihistoriaa; siinä kerrotaan esimerkiksi se, että on ollut päivä, jolloin päätettiin, ryhdytäänkö

maailmassa käyttämään tasa- vai vaihtovirtaa. Jännittävää!”

Vaikka tekniikka muuttuu, lukeminen ei lopu ja kirjoitettu sana säilyy vielä pitkään ainakin vallankäytön ja tutkimuksen käytössä, jos ei muuten. Lakien ja muiden hallintodokumenttien jakeluun ja säilyttämiseen tarvitaan tekstejä. ”Ne pitää kirjoittaa jonnekin, vaikken ota kantaa siihen, mille alustalle ne kirjoitetaan”, Hiidenmaa sanoo.

Hän tietää, että tietotekstien uudenaikaisissa arkistoissa kansalliskirjastossa ja tekniikan museossa avautuu uusia mahdollisuuksia esimerkiksi haun helpottuessa. Näin on jo käymässä Kansalliskirjaston digitaalisessa sanomalehtikirjastossa, jonne on skannattu valtava määrä yli satavuotiaita suomalaislehtiä. Digimuodossa vanhat lehdet syntyvät uudelleen ja muodostavat todellisen aarrearkun kielentutkijoille, sukkututkijoille ja muille. Yksi esimerkki sanomalehtiarkiston uusiokäytöstä on tämän lehden *Jyvässä ja aakanoissa* viikoittain julkaistava vanha ”Jyvä”.

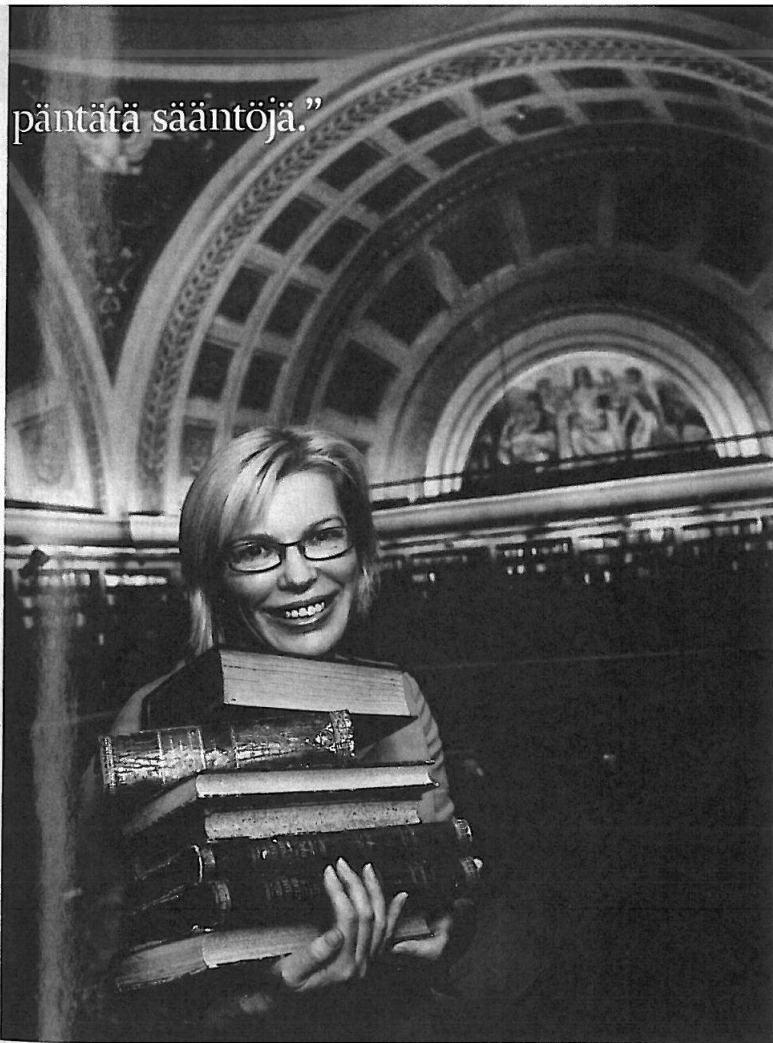
Kansalliskirjastoon säilötään myös pienpainatteen, kuten esitteet, jotka ovat eräs tietokirjoittamisen laji. Vanhat pienpainatteen tuntuu tänä päivänä söpön nostalgisilta, ja ehkä niin käy myös nykyisille vuosikymmenten kuluttua.

Hiidenmaa kuitenkin odottaa, että ylitse-pursuvaan ohjeistukseen tulee jossain vaiheessa käänteä. Kukaan ei kohta jaksa ottaa tosissaan kaikkea tekstiä, jota tarvitaan byrokratian, ylenpalttisen lainsäädännön ja amerikkalaistyylisen vastuuvapausajattelun takia. ”Sillä rajalla ollaan, kun jo päiväkodeissakin laaditaan hoitosuunnitelmia, pidetään kehityskeskusteluja ja raportoidaan niistä. Tarkoitus on hyvä, mutta tulos voi olla päinvastainen, tukahduttava.”

Vaikka Pirjo Hiidenmaasta ei opettajaa tullutkaan, Kielitoimiston ajoilta ja ylioppilaskokeiden kielentarkastajuudesta häneseen on tarttunut pysyvästi eräänlainen ylimmän aikänopehtajan leima. Edelleen hän joutuu selittelemään esimerkiksi sitä, miksi maamme kielenhuollossa on päässyt vallalle vapaa-mielinen linja, joka sallii sanoa jopa ”tuli syötyä” ja katsoo läpi sormien monia muitakin kielellisiä kuolemansyntejä.

”Tekstejä pitää ja voi käyttää eri tilanteissa eri tavoin. Tieteessä sanotaan, että kielen rekisterin sosiaalinen ulottuvuus on tärkeä.”

in pöntätä sääntöjä.”

■ Pirjo Hiidenmaa teki väitöskirjaansa Kansalliskirjastossa, jonka kolmannessa kerroksessa on Suomen vanhimpia painatteita.

Lisäksi kieli uudistuu kaiken aikaa, siihen tulee elementtejä eri alojen ammattisanastoista ja uudesta viestinnästä, kuten sähköposteista, tekstiviesteistä tai Facebookista. Esimerkiksi sanomalehtikieli on lähentynyt puhekieltä.

”Ihmiset tekevät kielestä itsensä näköisen ja useimmiten osaavat vaistomaisesti valita oikean tyylin. Totta kai sellainen lapsi, joka koulussa oppii lukemaan monenlaisia tyyliä, saa aikamoisen etumatkan verrattuna pelkkien tekstiviestien lähettäjään. Ei kuitenkaan riitä, että osaa korrekta kirjakieltä, pitää olla myös sosiaalinen vainu. Tyyliä on vaikka kuinka paljon: ylätyyli, arkikieli, ironia, slangit, murteet”, Hiidenmaa luettelee.

”Kaikki kelpaa, mutta kaikki ei kelpaa kaikkialla. Pitäisi kasvattaa enemmän kielitajua kuin pöntätä sääntöjä”, hän tiivistää.

Hyviä ja hauskoja kielitajun kehittäjiä ovat sanaleikit, joita Pirjo Hiidenmaa leikkii lastensa kanssa ja suosittelee muillekin.

”Viimeksi pohdimme yhdessä esimerkiksi sitä, mitä eroa on ’tökötillä’ ja ’mönjällä’. Tällaisia voi keksiä loputtomiin, ja niitä löytyy lehdistäkin, joissa käsitteet voivat mennä sekaisin.”

Hiidenmaa on joutunut viime aikoina pohtimaan ammattitoimittajien teksteissä esimerkiksi sitä, millainen mahtaa olla *kohmeloinen kyy* tai miksi nuori polvi on sitä mieltä, että sana *puhde* tarkoittaa harrastusta. ”Mikäs siinä, kielileikki on hyvä ja hauska ’puhde’, jota voisi harrastaa myös äidinkielen opetuksessa, vaikkapa tunnin viikossa.”

Hän ei ole kovin huolissaan kielen ka-

toamisesta tai edes pahasta tärvelymisestä, mutta myöntää kauhistelevänsä erityisesti nettikeskustelujen tasoa. ”Vaikka keskustelupalstat alkaisivat korkeatasoisina, niillä on taipumus ennen pitkää päätyä ’hommafoorumeiksi’. Enpä yleensä mene kurkkimaan nettikeskusteluja.”

Kielen toisen muotirikkaruohon, hienostelevien ja vaikeasti ymmärrettävien yritysjä laitosnimien (Destia, Itella, Ely, Stroke Unit...) torjuntaan Hiidenmaa suosittelee kansalaistalkoita, vaikkapa yleistä pilkkäämistä, jota pakinoitsijat ansiokkaasti tekevätkin. ”Miten esimerkiksi rakennus voi olla ’ala-aste’? Sehän on hallinnollinen termi eikä talo.”

Pirjo Hiidenmaa ei oikein tiedä, mikä hänestä tulee isona – paitsi, että ei varmaankaan opettaja.

”Jos palaisin tutkijaksi, tutkisin, millainen suhde ihmisellä on kieleen.”

Politiikassa hän on ollut hieman mukana, mutta menestys kunnallis- ja eduskuntavaaleissa vihreiden listoilla ei ole ollut kovin häävi. Tuloksena on toistaiseksi varajäsenyys Helsingin opetuslautakunnassa.

”Ne, jotka eivät tunne, eivät äänestä. Eivätkä nekään, jotka tuntevat.”

Politiikkaa enemmän voisi kiinnostaa kansalaistoiminta. ”Voisin ajatella lähteväni marssimaan esimerkiksi islamilaisnaisen kivitystuomiota vastaan.” SK

ELÄMÄNI KUVA

”Tässä vaiheessa opettajan ura tuntui suurimmalta haaveelta, Pitkälähden kansakoulussa 1960-luvun lopulla. Olen kuvassa toiseksi ylimmän rivin vasemmassa laidassa opettajan vieressä.”